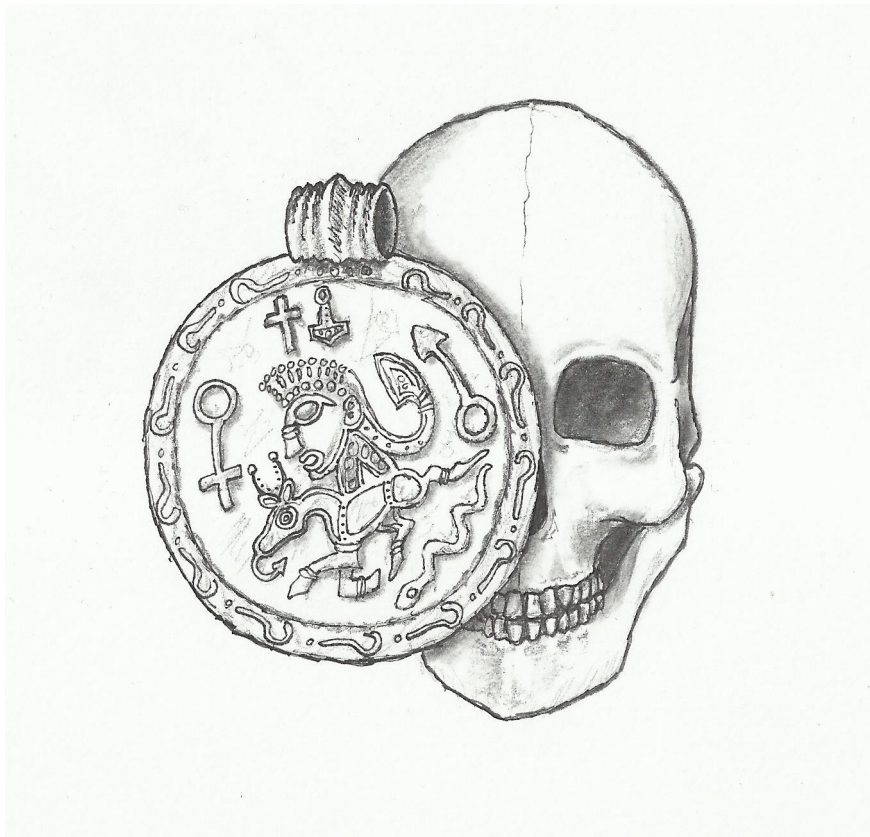

Guld, Gravar och Gåtor

- Brakteater från folkvandringstid och deras funktion och mening i gravar

LUNDS
UNIVERSITET

*MA-uppsats ARK M21
Institutionen för arkeologi och antikens historia
Lunds Universitet
VT 2013*

*Axel Hansen
Handledare: Fredrik Ekengren
Examinator: Kristina Jennbert*

Abstract

This thesis is called *Gold, Graves and Riddles – Bracteates from the Migration Period and their Function and Meaning in Graves*, and it is about combining three archaeological themes; the interpretation of grave contexts, social identities and Iron Age jewelery has been given a place here. The aim was to discern which meanings and functions that can be connected to Migration Period bracteates in graves, and if so how they manifest in the context. Bracteates, small pendants dated to the Migration and Vendel periods, have been found across Europe by the hundreds. While most of them originate from hoards or single finds, about 200 of them have been found in graves. I have presented these finds, and through their context, similarities and differences discussed the possible functions they might have had as grave-goods.

In order to properly analyse bracteates in graves and their respective functions and meanings, several theoretical and material variables has been taken into account. The graves in question was analysed with form, function, meaning and context as key words, and social status, gender and cultural identity as theoretical themes.

The graves containing bracteates have shown a great variety in shape and content, suggesting regional differences in both ritual practice, function and meaning of the bracteates when connected to the dead. I have argued that the bracteates in all cases (with the possible exception of Gotland in the Baltic Sea) were used by the living before placed in graves. This in turn suggests either a shift of the bracteate's functions or a manipulation of a previous function. In either case the result was that function and meaning were applied to bracteates, function and meaning that made them appropriate grave items rather than items working in the living society.

Keywords: Migration Period, bracteate, social identity, form, function, context, grave, grave goods

Förord

Den här uppsatsen kan sägas ha kommit till av en kombination av en god idé och brist på fantasi. Jag har länge varit intresserad av fyndkategorin brakteater och hur deras omvärld såg ut – vad som fick deras skapare att börja tillverka dem, hur de visades upp och varför de lades ner i gravar och depåer. Jag insåg att även om mycket hade skrivits om brakteaternas funktioner utifrån deras placering i gravar hade nästan ingen forskning presenterats om själva gravarna, och varför brakteaternas lades ned just där. Det var den goda idén. Anledningen till att jag kom in på spåret överhuvud taget var att jag i mina två tidigare uppsatser behandlat brakteater i stort respektive hur gravar kan tolkas utifrån sociala och kulturella perspektiv. Den uppmärksamme läsaren märker att kombinationen av dessa två teman är misstänkt lik denna min tredje uppsats tema.

Ämnet visade sig vara mycket intressant att studera. Brakteaternas fyndkontexter var lika skiftande som de tolkningar som lagts fram. Läggs därtill de olika metoder och arkeologiska teorier kring hur man kan studera gravar och resultatet blev bara ännu mer spännande. Det vore osant att säga att uppsatsen skrevs utan stress, osäkerhet och missnöje. Det är däremot helt sant att de goda sidorna vägde upp de onda, och att det varit ett sant nöje att skriva de kommande sidorna.

Ett stort tack riktas till min flickvän för hennes moraliska stöd och de dagar och kvällar av studier som utfördes tillsammans. Jag vill också hjärtligt tacka tre forskare i ämnet; professorerna Anders Andrén och Morten Axboe samt Dr. Nancy Wicker tackar jag för deras uppmuntrande ord, goda råd med litteraturen och för den tid de lagt ner på att hjälpa en villrådig student trots deras välfyllda schema. Jag vill slutligen rikta ett särskilt tack till Fil. Dr. Fredrik Ekengren för en utmärkt handledning i uppsatsskrivandet; för att ha varit en ousinlig källa av konstruktiv kritik, litteraturtips och goda råd, samt hans inblickar i de metodiska falluckor som finns då man studerar förhistoriska gravar.

Innehållsförteckning

Förord.....	3
1. Inledning.....	6
1.1 Syfte.....	8
1.2 Teori.....	8
1.3 Material.....	9
1.4 Metod.....	10
1.5 Källkritik & Begränsningar.....	11
2. Bakgrund.....	12
2.1: Forskning om brakteater på 2000-talet.....	12
2.2: Forskning om brakteater i gravar.....	13
3. Teoretiska teman.....	14
3.1 Identitet som arkeologiskt mål – genus, status och kulturell identitet.....	14
3.1.1 Status.....	14
3.1.2 Genus.....	15
3.1.3 Kulturell identitet.....	16
3.2 Gravdar och gravgods – vad en grav kan förmedla.....	17
3.2.1 Vad är en grav och vad är gravgods?.....	18
3.2.2 Föremål och deras placering.....	18
3.2.3 Gravritual.....	19
3.2.4 Identitet i gravdar.....	21
3.3 Sammanfattning – möjligheter och faror med att tolka identiteter och gravdar.....	22
4. Brakteaters föregångare, samtid och kontexter.....	24
4.1 Föregångare: mynt, medaljonger och imitationer.....	24
4.2 Brakteaternas samtid.....	27
4.3 Brakteaternas kontext.....	29
5. Från Norge till Ungern – Bearbetning och Analys av Materialet.....	32
5.1 Norge – inte två fynd lika.....	34
5.2 England – Jutar och kungariket Kent.....	37
5.2.1 Lyminge.....	38
5.2.2 Dover Buckland.....	39
5.2.3 Finglesham.....	40
5.2.4 Bifrons.....	41
5.2.5 Sarre.....	42
5.2.6 Monkton.....	43
5.2.7 Morning Thorpe.....	43
5.2.8 Övriga England och tolkningar av materialet.....	44
5.3 Tyskland – Magna Germania.....	46
5.3.1 Niedersachsen: Liebenau & Issendorf.....	47
5.3.2 Straubing.....	48
5.3.3 Övriga Tyskland och tolkningar av materialet.....	50
5.4 Pannonien och Lombarderna.....	52
5.4.1 Pannonien och tolkningar av materialet.....	53
5.5 Gotland – Karonsmynt och vägen till Vendeltiden.....	55
5.5.1 Gotland och tolkningar av materialet.....	55
5.6 Sammanfattning.....	57
6. Tolknningar.....	59
6.1 Status.....	59
6.2 Genus.....	61
6.3 Kulturell identitet.....	64

6.4 Placering i graven.....	66
6.5 Lokala gravtraditioner och rituella sekvenser.....	68
7. Diskussion och Slutsatser.....	70
7.1 Material och Tolkningar.....	70
7.2 Diskussion.....	71
7.3 Slutsatser.....	74
8. Sammanfattning.....	76
Litteratur.....	78

1. Inledning

För att läsaren ska få ett bättre grepp om de föremål som uppsatsen behandlar följer här en kort introduktion till brakteaternas utseende, kronologi och deras tidiga forskningshistoria.

En brakteat består av ett cirkelrunt metallbleck (ordet *bractea* från latinets betyder just metallbleck), sällan bredare än 5-7 centimeter. Den är oftast tillverkad i guld, men flera av silver och några i brons har påträffats. Den runda skivan är dekorerad med en rad mönster; dess mitt domineras av ett huvudmotiv, ofta med mindre figurer eller skrivtecken runt omkring sig. Skivans kant är ofta dekorerad av en bård i geometriska mönster som lötts på. I enstaka fall är skivan dekorerad på bägge sidor, men i regel finns mönster endast på ena sidan. Dessa har präntats in med en sk. matris, en negativ präglingstämpel. Dessa skars ut i exempelvis brons i det mönster man önskade ha på brakteaten. Sedan stämplades denna på guldskivan. Slutligen tillsattes i de flesta fall en ögla, för att brakteaten skulle kunna utnyttjas till det den troligen var ämnad till att vara: ett hängsmycke.

Brakteaternas motiv följer ett relativt begränsat mönster. Ändå är den största delen av de fynd som gjorts unika. Det existerar identiska brakteater vilka slagits med samma matris, men dessa tillhör undantagen. Majoriteten verkar ha tryckts endast en gång.

Mycket av forskningen kring brakteater har koncentrerats till deras huvudmotiv, hur de ser ut och vad de kan föreställa. De flesta föreställer ett människohuvud, ofta omgivet av mindre figurer och/eller skrift. Eftersom en del av dessa motiv starkt påminner om de kejsarporträtt som trycktes på romerska medaljonger, med en kappa runt axlarna och ett diadem kring huvudet, anses dessa vara de äldsta tryckta brakteaterna, direkt inspirerade av romerska förebilder. Övriga i kategorin har en mer lokal prägel; huvudet är mer stiliserat och saknar den realism som medaljongerna visar. Dessa brakteater har därför tolkats som tillverkade något senare. Enligt den nuvarande typologiska uppdelningen har brakteaterna delats in i ett antal grupper som grovt representerar smyckenas kronologi. Eftersom den förstnämnda gruppen anses vara äldst benämns den som grupp A. Den senare (som också är den talrikaste) gruppen brakteater benämns C. Nästan alla brakteater har kategoriserats som tillhörande grupp A-E (se fig. 1), medan resten tillhör undergrupper eller 'korsningar' av stilar. Grupp B, som också anses vara en tidig grupp, föreställer mänskliga figurer i helbild. Grupp D och E tycks vara mer sentida, eftersom deras motiv helt avviker från romersk stil. Istället är dess figurer formade i renodlad djuornamentik. Grupp D föreställer vad som tycks vara djur eller monster i slingrande ställningar. Grupp E föreställer sk. triskele-figurer med djurhuvuden, som också kan ses på gotländska bildstenar. Eftersom de flesta E-brakteater också påträffats på Gotland anses gruppen ha tillverkats där (Gaimster 1998).

Förutom typologin av fyndkategorin har forskare sedan länge försökt komma underfund med när brakteaterna präglades, men det är först sedan deras fyndplatser har kunnat dateras exakt som man kunnat skapa en kronologi. Eftersom inspirationen tycks ha kommit från romerska mynt och medaljonger (se 4.1) måste det ha varit efter att germanska grupper kommit i kontakt med sådana. De första romerska mynt påträffade i Germanien har daterats till 200-tal (Åkerström-Hougen 2010: 22). Brakteaternas fyndkontext är dock daterade långt senare. Gravar med brakteater i England och på kontinenten har daterats till perioden 480-600 (Axboe 2007: fig. 59, Gaimster 1998: 155f, 163). Troligen började de tillverkas i mitten eller slutet av 400-talet. Det är intressant, med tanke på att den yngsta av de romerska medaljongerna har daterats till 426 e.Kr (Bursche 2001: 87). Kanske hade dessa spelat ut sin roll i mitten av 400-talet, för att sedan ersättas av brakteater då nya behov uppstått. Produktionen av brakteater blev dock inte långlivad; den verkar ha stannat av efter drygt hundra år, med undantag för de vendeltida E-brakteaterna på Gotland. Brakteater av guld blev ovanliga i Skandinavien under 500-talet, och i England tycks de senare brakteaterna ha tillverkats i silver. Detta kan ha berott på en bristande tillgång på guld i allmänhet, troligen på grund av att den store leverantören – Romarriket – inte kunde förse Nordeuropa med ädelmetallen (Axboe 2001: 131). Under vendeltid fortsatte en mycket begränsad brakteatproduktion i Skandinavien. Den kronologiskt yngsta gruppen (H) dateras till VIK (Gaimster 1998: 125).

Fig. 1. Brakteater; typ A – H. a) Axboe 2007, fig. 25:4 b) Axboe 2007, fig. 26:7 c) Åkerström-Hougen 2010, fig. 1 d) Evison 19874:1 e) Gaimster 1998, fig. 84B h) Gaimster 1998, fig. 112a

Sedan de deponerats, begravts och fallit ur funktion tycks brakteaterna ha försvunnit ur historien i ungefär tusen år. De första fynden nämns i källor från 1600-talet. När arkeologisk forskning blivit en vetenskaplig inriktning på 1800-talet fanns således redan ett material att arbeta med. Christian Jürgensen Thomsen, en av arkeologins största tidiga namn, visade ett intresse för brakteater vilka han också skrev sin avhandling om. Han lade också grunden för den metod vilken skulle dominera studier av brakteater långt in på 1900-talet; numismatik (Gaimster 1998: 22, Malmer 1963: 76f). Brakteaterna delades in i grupper och undergrupper efter sina motiv på samma sätt som mynt. Idén var att man genom att iaktta och kartlägga motivens skiftningar skulle kunna spåra brakteaternas ikonografiska utveckling och kronologi från början till slut. Senare arkeologer som Oscar Montelius, Bernard Salin, Herje Öberg, Mogens Mackeprang och Mats Malmer fortsatte i Thomsens fotspår och skapade alltmer komplexa typologiska uppdelningar av brakteater, efter motiv, vikt och storlek. Klassificeringen uppehöll sig främst till brakteaternas centrala motiv och dess figurers utseende och/eller rörelsemönster (Gaimster 1998: 22f, Malmer 1963: 76-105).

Efter 1950 började klassificeringen av brakteaterna klinga av, då man ansåg att de kronologier som lags fram mer eller mindre stämde överens med hur skiftningar i brakteaters motiv introducerats då de tillverkats. Istället riktades forskningen från motivens form till deras mening. Givetvis hade brakteaternas skiftande motiv försökt tolkas innan; redan Thomsen var övertygad om att deras ursprung kunde spåras till de romerska mynt och medaljonger som germanerna kom i kontakt med. Inspirationen till brakteaternas motiv har aldrig ifrågasatts. Den stora frågan gällde istället vad de nordeuropeiska hängsmyckena föreställde. Var motiven endast imitationer av romerska dito, eller hade de fått nya innebörder då de tillverkats och använts i en icke-romersk

kontext?

Den tidigaste (och ännu vanligaste) tolkningen av brakteaternas motiv var att de föreställde gudar och väsen ur den fornnordiska mytologin. I början av 1900-talet var denna tolkning relativt enkelspårig; människofigurer avbildade med behornade djur och/eller hakkors antogs vara Tor, medan figurer med hästliknande djur och/eller fåglar tolkades som Oden. Från 60-talet och framåt blev dock forskningen mer problematiserad, då forskare som Karl Hauck och Morten Axboe menade att brakteaterna uttryckte ett systematiskt budskap genom sina motiv, runinskrifter och sin geografiska spridning. Motiven ansågs uttrycka ett religiöst budskap; brakteaterna visade karaktärer och scener ur den fornnordiska mytologi som skrevs ned på 1200-talets Island (Gaimster 1998: 25-32).

Under all denna tid hade mycket lite forskning lagts ned på brakteaters fyndkontext och deras plats i samhället. Med tanke på det hantverk som utförts och den ädelmetall de tillverkades av var det inte svårt att presentera dem som statusföremål, men deras exakta funktion blev inget stort ämne förrän på 80-talet, då Haucks grupp av forskare presenterade den hittills grundligaste katalogen över brakteaternas fyndorter, motiv och statistiska värden (Hauck et.al. 1989). Hauck och andra forskare ansåg att brakteaterna inte bara var statusobjekt, utan även amuletter och identitetsmarkörer. Sedan dess har allt mer arbete lagts ned på att kartlägga och studera brakteaternas spridningsmönster, funktion och kontext. Denna uppsats handlar främst om de båda sista.

1.1 Syfte

I den här uppsatsen har jag studerat brakteater i gravar från folkvandringstid. Jag har berört flera olika aspekter av brakteater som fyndkategori, såsom deras geografiska spridning och hur deras fyndkontext kan tolkas. Huvudsyftet med uppsatsen är dock att *undersöka brakteaters funktioner och betydelser där de lagts ned i gravar*. Utifrån en generell översikt och ett mindre antal fallstudier har jag försökt ge en bild av brakteater i gravkontexter, och de funktioner som kan tillskrivas dem. Hur och varför placerades de i graven? Skiljer sig ett område från ett annat?

Uppsatsens material har behandlats utifrån begreppen form, funktion, kontext och social identitet. De sociala identiteter som främst applicerats på materialet är status, genus och kulturell identitet.

Primärt syfte:

Vilka funktioner och meningar kan tillskrivas brakteater i gravar?

Sekundära syften:

- Vilket förhållande hade brakteater till status, genus och kulturell identitet?
- Finns det några tydliga likheter eller skillnader mellan sätten på vilka brakteater placerades i gravar, och hur kan dessa förklaras?

1.2 Teori

Min teoretiska utgångspunkt kan sammanfattas så här:

- Uppsatsens huvudsakliga inriktning är hermeneutisk, postprocessuell arkeologi med kritisk teori och kontextuell arkeologi som grund.
- Gravritualer, gravgoods och sociala identiteter utgör uppsatsens teoretiska teman.
- Form, funktion och kontext är tre teoretiska begrepp som är utgångspunkter för hur jag förhåller mig till mitt material (se 1.3).

Arkeologisk teori är en intressant blandning, inspirerad av teoretiska impulser från både naturvetenskap och humaniora. Genom lämningar som materiell kultur, ben-, byggnads- och växtlämningar eller spår i landskapet (och i lyckosamma fall mänskliga vittnesmål) kombinerat med humanistisk forskning som kulturvetenskap, psykologi och samhällsvetenskap försöker arkeologin ge klarhet i den mänskliga naturen och mänskliga samhällen i det förflutna. Den materiella kulturen utgör dock huvuddelen av forskningsmaterialet. Helle Vandkilde argumenterar för att studiet av

materiell kultur ur ett arkeologiskt perspektiv faktiskt är det enda rimliga sättet att få kunskap om förhistoriska samhällen. Detta eftersom arkeologisk teori hämtat från socialantropologin och applicerad på materiell kultur behandlar denna just för vad den är; produkter av forntida handlingar och meningar, precis som vår materiella kultur idag (Vandkilde 2000: 4f).

Brakteater är en kategori hängsmycken av metall som återfunnits i norra Europa, främst från folkvandringstid (ca. 400-600 e.Kr.). I uppsatsen har jag studerat de fynd som gjorts i gravar under denna period. Uppsatsen behandlar alltså en speciell del av förhistorisk materiell kultur, och utläser genom en lika speciell kontext funktioner och betydelser. Därför passar den hermeneutiska inriktningen bäst till arbetet. Mitt tillvägagångssätt karakteriseras av förhållandet mellan del och helhet, mellan arkeologiskt material och de texter som skrivits om det. Hermeneutikens cirkel är en god teoretisk utgångspunkt. Den huvudsakliga arkeologiska inriktningen är postprocessuell, med speciell vikt på kritisk teori och kontextuell arkeologi. Detta eftersom uppsatsen inte behandlar föremål ur ett strukturalistiskt perspektiv, utan försöker utreda deras symboliska mening genom deras form och kontext. Syftet är att försöka hitta dolda meningar och tankegångar.

Förutom huvudinriktningarna kommer jag återkomma till två teoretiska teman i uppsatsen:

- Social identitet i form av status, genus och kulturell identitet
- Gravritual och gravgods

Dessa teman är nödvändiga för att kunna behandla materialet och fullfölja syftet med uppsatsen. Brakteaterna som behandlas är en del av gravars ofta komplicerade kontext, och var en gång en del i de ritualer som omgärdade behandlingen av den döde. Jag förhåller mig därför till brakteater som aktörer i forntida människors trosföreställningar och rituella praxis när jag studerar deras kontext. Genom forskningshistorien har brakteater dessutom kopplats till olika sociala grupperingar. Jag har därför varit tvungen att dels förhålla mig till brakteaternas kontext, dels andra forskares tolkningar för att kunna utvärdera vilka dessa grupper kan ha varit och vad som talar för och emot att brakteaterna uttryckte grupptillhörighet.

Slutligen använder jag begreppen *form*, *funktion* och *kontext* som teoretiska utgångspunkter. Begreppen syftar till att problematisera ett arkeologiskt föremål, samtidigt som de öppnar nya alternativa sätt att tolka det. Idén går ut på att varje arkeologiskt föremål är flerdimensionellt och måste tolkas simultant utifrån sin form, omgivning, historia, placering och den symbolik som kan kopplas till det (Vandkilde 2000: 3-49). I uppsatsen studerar jag främst brakteaters funktion såsom gravföremål, men för att kunna tolka materialet som mer än bara föremål i gravar analyserar jag dessutom deras form, hur de är placerade i kontexten och hur denna kontext ser ut.

1.3 Material

Uppsatsens material utgörs helt av litteraturstudier. De brakteater som påträffats i gravar är alltför många och utspridda för att kunna studeras inom den tidsram som gjorts tillgänglig för arbetet, och gravarna själva är redan undersökta och förstörda. Materialet ifråga består av den litteratur som behandlar brakteater och deras förhållande till gravkontexter. Mina huvudkällor består dels av den katalog som skrevs av Hauck, Axboe och ett flertal andra forskare mellan 1985-89 (vilken presenterar alla brakteatfynd som gjorts fram till dess, deras utseende och om möjligt fyndkontext), dels den litteratur som mer ingående behandlar brakteater i gravar.

Förutom litteratur om brakteaterna själva innehåller mitt material tre andra kategorier litteratur:

- Forskning om folkvandringstidens Europa och dess samhälle.
- Teori och metod om hur arkeologer undersöker gravar.
- Arkeologiska perspektiv på social identitet, genus och kulturell identitet.

Ovanstående källor är nödvändiga för att kunna ge en inblick i det samhälle som brakteaterna var en del av. För att kunna utforska de meningar brakteaterna hade i gravar måste man förstå de normer, könsroller, materiella uttryck för identitet och rituella praxis som var i bruk då de gravar jag undersökt grävdes under folkvandringstid. Detta kommer förhoppningsvis vara tillräckligt för att jag ska kunna ge en god helhetsbild över inte bara de brakteater som påträffats i gravar, utan också i

vilka slags samhällen begravningarna tog plats.

1.4 Metod

Min metodologiska inriktning kan beskrivas som tolkande kritisk arkeologi. Jag har till största delen försökt analysera en fyndkategoris form och funktion utifrån en speciell kontext, samtidigt som tidigare forskning i samma ämne kritiskt har granskats. Metoden har applicerats i fyra moment:

- Först presenteras en metodologisk genomgång av möjligheter och begränsningar att tolka uppsatsens material. Genomgången är uppdelad i två delar: social identitet och gravkontext.
- Sedan följer en analys av brakteaternas form och funktion i sin samtid utifrån den forskning som gjorts i ämnet. Detta jämförs med tidigare hängsmycken som anses ha inspirerat till brakteaternas tillverkning och användning.
- Därefter analyseras de fynd av brakteater som gjorts, och hur brakteaternas kontext skiljer sig mellan olika områden. Förutom en översikt presenteras fem fallstudier i områden med brakteatfynd i gravar som på olika sätt utmärker sig.
- Utifrån dessa moment följer en utvärdering av både tidigare forskares och mina egna tolkningar av materialet. Jag kommer att diskutera hur brakteaterna kan tolkas utifrån de kontexter som beskrivits i översikten och fallstudierna. Slutsatsen behandlar sedan dessa tolkningar och problematiserar dem utifrån de begränsningar arkeologin har genom studiet av forntida meningar utan tillgång till vittnesmål eller skrivna källor.

Det huvudsakliga syftet med denna uppsats är att reda ut de funktioner och meningar som kan tillskrivas brakteater i gravar från folkvandringstid. Jag har därför undersökt vilka gravar brakteater lades ner i och, i de fall jag har haft tillgång till den informationen, var i graven de placerades, med vem och med vilka föremål. Jag frågar mig vilka roller brakteaterna spelade som gravföremål, och vad deras placering haft för betydelser.

Materialet som denna uppsats behandlar är alltså dels brakteaterna från folkvandringstid, dels de gravar man påträffat sådana i. Jag har här förhållit mig till begreppen form, funktion och kontext när jag analyserat materialet (se 1.2).

Analysens första del (kap. 3) behandlar uppsatsens teoretiska teman: social identitet och gravpraxis. Brakteater anses av många ha uttrycks en eller flera identiteter, och gravar samt föremålen i dem har tolkats utifrån många vetenskapliga perspektiv. Detta moment försöker reda ut vilken metodik som är lämplig för de två begreppen. I arbetet har jag behandlat identiteter knutna till genus, social status och kulturell identitet. Detta främst eftersom tidigare forskare ansett att brakteater på något sätt hörde ihop med en eller flera av dessa sociala identiteter. Själv förhåller jag mig kritisk – eller åtminstone försiktig – till vart och ett av dem. Vad gäller gravars praxis, kontexter och ritualer kommer jag att hålla en liknande inställning. Tidigare arkeologisk forskning tolkade ofta gravar som 'livets svarta låda', alltså en obruten reflektion av den dödes identitet och status i levande livet. Idag tenderar forskare att problematisera gravkontexter något mera, och jag har här gjort detsamma.

I analysens andra del (kap. 4) har jag gått över till brakteaterna själva. Stycket behandlar främst brakteaternas utseende och deras plats i det levande samhället. Det gäller alltså materialets form och funktion. Först ges en kort sammanfattning av de föremål – främst romerska medaljonger – som kan ha inspirerat till brakteaterna, och ifall deras form och funktion skiljde sig från dessa. Brakteaterna var av allt att döma ett led i en lång tradition av att bära mynt eller medaljonger runt halsen, en tradition som tycks ha pågått från romersk järnålder in i vikingatid. Sedan beskriver jag den kulturella och sociala kontext i vilken brakteaterna figurerade, alltså en kort sammanfattning av folkvandringstidens Europa. Jag koncentrerar mig på de sociala förhållanden som rådde i dåtidens Nord- och Centraleuropa. Kapitlet avslutas med en beskrivning av brakteaternas fyndkontexter och hur dessa skiljer sig från varandra.

Därefter undersöks brakteaternas kontext som gravföremål. Jag har börjat med en överblick över de gravfynd som gjorts i Europa. Därefter följer fem fallstudier av områden med brakteater i gravar

vilka tolkats på ett speciellt sätt, eller där fyndkontexten avviker från övriga områden. Översikten och fallstudierna behandlar hur brakteater placerades i gravar, deras förhållande till kroppen, vem som begravts och vilka fyndkombinationer som är vanliga. Kapitlet innehåller både beskrivning av materialet och tolkningar av dessa utifrån deras geografiska placering.

I tolkningsmomentets andra del utvärderar jag materialet, dess aspekter och likheter respektive skillnader mellan olika kontexter. Utvärderingen är strukturerad med utgångspunkt i social status, genus, kulturell identitet samt kontext. Jag har också försökt utreda vilka funktioner brakteaterna kan ha tjänat i och utanför gravkontexter. Resultaten presenteras i samband med tidigare hypoteser kring brakteaters meningar och funktioner i gravar, samt mina egna tolkningar.

1.5 Källkritik & Begränsningar

Eftersom mitt material uteslutande består av texter och bilder måste jag inte bara förhålla mig till mina egna begränsningar, utan även till mina källors. Det är även en fråga om mina källors källor, då dessa utan min vetskap på något sätt kan ha varit ofullständiga eller till och med olämpliga.

Uppsatsens största begränsning rör sig om materialet och dess tillgänglighet. Jag har under arbetets gång inte haft tillgång till varken brakteaterna eller deras ursprungliga fyndkontext. Jag har på nåder varit utlämnad åt andrahandskällor – i bästa fall kataloger och rapporter kring brakteatfynd som beskriver kontext och omständigheter. Detta gäller tyvärr endast en bråkdel av de drygt 200 fynd av brakteater som gjorts i gravar. Materialet innehåller också en mängd fynd som gjorts utan dokumentation, eller bristfällig sådan. Många gravfynd har varit starkt fragmenterade eller illa behandlade innan eller under utgrävningen. En annan viktig faktor läsaren måste ha med i tankarna är att materialet helt består av skelettgravar. Brandgravar är oerhört vanskliga att bearbeta då man studerar sociala identiteter eftersom den gravlagdas kön och ålder ofta är omöjliga att fastställa. Mycket av gravgodset är förstört, vilket försvårar en rekonstruktion av gravritualerna och studiet av gravgodsets förhållande till den gravlagdas identitet. Därför har endast ett fåtal fynd av brakteater i brandgravar presenterats. Det är osäkert hur denna fyndkategori påverkar bilden av brakteater som gravföremål.

Det skrivna material som publicerats om brakteater är mycket omfattande. Det innehåller 150 års europeisk och amerikansk forskning, av vilken endast en liten del inriktat sig på brakteaternas kontext och nästan ingen på deras funktion som gravföremål. Huvuddelen behandlar istället deras motiv och ikonografiska innebörd. Den forskning som gjorts kring brakteater i gravar och deras funktioner och meningar är relativt sen. Dock är den väl genomförd i förhållande till materialets bristfälligheter.

En sista men olyckligt stor begränsning i materialet är det faktum att samtida källor om brakteater saknas. Det finns inga skrivna källor eller bildmaterial som förklarar brakteaternas funktion i samhället, eller som över huvud taget nämner deras existens. Omständigheterna kring brakteaterna har alltid varit upp till forskarna själva att utröna.

Resultatet av dessa begränsningar blir ett material som ger en ganska vag bild av sin samtid. Uppsatsen är menad att ge en så god bild av brakteater i gravar som materialet tillåter. Eftersom många av dessa gravar är fragmenterade eller ofullständigt dokumenterade kommer jag att koncentrera mig på ett mindre antal, uppdelade i fallstudier där jag granskar de gravar som är bättre dokumenterade mer ingående. Det övriga materialet kommer jag att presentera som en relativt grov överblick. Eftersom jag inte har tillgång till all information måste jag förhålla mig till det material jag har och skriva med de begränsningar som finns.

2. Bakgrund

I inledningens första stycke fick läsaren en kort introduktion av den tidigare fasen av forskningen om brakteater. Nedan följer de senaste årens studier, liksom det arbete som berört uppsatsens vinkel; brakteater i gravar.

2.1: Forskning om brakteater på 2000-talet

I takt med att kunskapen om folkvandringstiden ökat och fler fynd av brakteater har gjorts har synen på de små guldföremålen blivit mer komplex än vad den varit tidigare. Dagens forskare är noga med att inte ta något för givet när de studerar brakteater och deras fyndkontexter, eftersom så mycket av forskningen vilar på spekulationer. Under 1990- och 2000-talet har ett flertal olika inriktningar i studier av brakteater uppkommit.

En av dessa är förståeligt nog den fortsatta forskningen av motiven. Sedan Haucks grupp argumenterade för att dessa helt kan knytas till den fornnordiska mytologin har pendeln svängt tillbaka något mot det antika ursprunget. Anders Kaliff och Olof Sundqvist menade att brakteaterna har lika starka kopplingar till den romerska Mithras-kulten som till de isländska sagorna, och att brakteaterna snarare bör tolkas som ett uttryck för religiös ackumulering och ackulturation (Kaliff & Sundqvist 2004). Gunilla Åkerström-Hougen och Johan Adetorp har gått ännu längre; de har argumenterat för att många motiv var direkt hämtade ur romersk respektive gallisk konst och symbolik (Adetorp 2008, Åkerström-Hougen 2010). Gry Wiker (2001) gick dock tillbaka till den germanska kontexten och presenterade teorin att brakteaterna uttryckte en hednisk kosmologi som motaktion mot kristendomens ökade inflytande i Europa.

Fig. 2. Brakteat och avbild av Mithra. Inspirerade kulten till brakteaternas motiv (Kaliff & Sundqvist 2004)?

En annan inriktning koncentrerar sig på var brakteaterna tillverkades och hur de distribuerades. Nancy Wicker har försökt lokalisera de verkstäder som tillverkade brakteater i de folkvandringstida maktcentra som påträffats, och beskriver brakteaterna som prestigeföremål i en tid då germanska härskare ökade sitt inflytande efter att Roms makt gått tillbaka; brakteaterna kan alltså ses som ett kommunikationsmedel för eliten (Wicker 2008).

Övrig forskning inriktar sig huvudsakligen på brakteaternas funktion och kontext. Forskare som Birgit Arrhenius, Marta Lindeberg och Alexandra Pesch har forskat kring genusperspektiv, medan Anders Andrén och Wicker har försökt fastställa deras funktion som politiska och stratigrafiska symboler. Andra är geografiskt begränsade; Charlotte Behr försöker utifrån brakteatfynd i England spåra tidigmedeltida kungariket och politiska nätverk över engelska kanalen (Behr 2010).

Forskningen kring brakteater har de senaste åren blivit mer komplex och kontextualiserad än innan. Tidigare forskning behandlade i princip materialet som en sluten kontext; varje brakteat studerades för sig, framför allt utifrån sitt motiv. Idag studeras de inte bara ikonografiskt, utan även parallellt med sin samtids sociala kontext.

2.2: Forskning om brakteater i gravar

Studiet av brakteaters funktioner och meningar i gravkontexter är inget nytt fenomen. Ända sedan man på allvar började intressera sig för deras relation med sin omvärld har tolkningar av deras placering i jorden presenterats. Dock har mycket lite arbete lagts ned på fyndkategorin som helhet; forskare tenderar att utifrån ett enskilt område, fynd eller samhälleligt fenomen (såsom genus eller interregionala kommunikationer) försöka dra slutsatser utifrån brakteaternas kontext eller motiv.

Nyligen undersökta gravar i framför allt England och Tyskland har gett goda insikter i hur och var brakteaterna placerades, vilket skapat en debatt över vilka funktioner och meningar de kan ha haft. Dessvärre måste dessa nya fynd ställas mot äldre, vilka ofta är långt ifrån lika väl dokumenterade. Många brakteatfynd i gravar gjordes under 1800- och tidigt 1900-tal, då varken redskapen eller metodologin prioriterade en tolkande studie av kontexten. De enskilda föremålen var viktigare att dokumentera än deras placering i förhållande till kroppen. Haucks katalog över brakteater (1989) presenterar därför ofta ett föremåls kontext som antingen ”okänd” eller ”grav med (lista över föremål)”. Det saknas alltså information om de gravlagdas kön, ålder och identitet.

Dagens forskare gör dock vad de kan med materialet. Få koncentrerar sig på endast gravar, utan försöker utifrån flera faktorer utvärdera brakteaters mening som gravföremål. Många väljer att studera dem utifrån teman som genus och social identitet. Eftersom de flesta gravar är dokumenterade – eller har tolkats – som kvinnogravar, medan den ikonografiska forskningen ofta uppehåller sig vid brakteaternas motiv som kopplade till Oden, Balder, Mithra eller andra manliga karaktärer, är brakteaterna för många en intressant pusselbit i forskningen om genus och könsroller i den germanska världen. Andra forskare undersöker gravar ur ett geografiskt perspektiv. Axboe har exempelvis forskat kring brakteaters roll som ”karonsmynt” (så kallade efter den antika traditionen att placera mynt på den dödes ansikte för att denne skulle betala Karon i utbyte mot en säker resa till dödsriket) i gotländska gravar, medan Sonia Chadwick Hawkes och Behr har försökt studera huruvida ägarna till brakteaterna i Kent var jutiska invandrare eller om brakteaterna tyder på nätverk mellan England och kontinenten (Chadwick Hawkes & Pollard 1981; Behr 2010). Gemensamt är att forskare i ämnet tenderar att se brakteaterna som föremål tillhörande en sluten grupp. Det rör sig om drygt 200 kända exemplar i något färre kontexter under en period på drygt 100 år (se 4.2). Brakteaterna tolkas av forskare som delar i ett nätverk av germansk aristokrati under folkvandringstid; frågan gäller ifall de representerade en speciell del av detta nätverk, och i så fall vilken. Tillverkades de exempelvis av män för att ges till kvinnor? Bars de av medlemmar i en särskild familj? Uttryckte de etnisk eller social tillhörighet, eller var de en symbol för ägarens genus? Teorier om vad brakteaterna symboliserade i levande livet är många, men förvånansvärt lite studier har gjorts över vilka funktioner de fyllde som gravföremål.

Det finns ett par undantag; Axboe tolkar de gotländska fynden, vilka var obrukbara som hängsmycken eftersom de saknade öglor och i flera fall placerats på den dödes ögon eller mun, som rituella föremål vilka endast ska ha använts under gravritualerna – till skillnad från andra brakteater ska de alltså inte ha använts i det levande samhället (Axboe 2007). Andra som forskat kring brakteaternas funktion som statusföremål är ofta av meningen att deras placering i gravar tyder på att de var personliga föremål som inte kunde byta ägare. Det har däremot inte presenterats några tolkningar av brakteater som just gravgåvor, och inte heller (förutom fynden på Gotland) som föremål med andra funktioner i gravar än som delar av dräkten.

3. Teoretiska teman

I föregående kapitel har vi sett hur tidigare forskning behandlat brakteater, teoretiskt och metodologiskt. Detta kapitel behandlar uppsatsens egna teoretiska teman: arkeologins förhållande till sociala identiteter samt gravar och gravgods. Utifrån dessa teoretiska diskussioner har jag studerat brakteater i gravar och utvärdera ifall sociala identiteter kan ha spelat in på deras placering i gravkontexter, och i så fall hur.

3.1 Identitet som arkeologiskt mål – genus, status och kulturell identitet

Begreppet 'identitet' har inte någon samstämmig definition. Ett sätt att uttrycka det är att identitet behandlar grupperingar, förhållanden, förändringar och normer. Ett mänskligt samhälle kan sägas vara uppbyggt kring sociala identiteter. Vi definierar andra omkring oss utifrån deras utseende, härkomst, ålder, kön, genus, status och materiella uttryck. Det är också genom samma premisser, samt jämförelser med andra, som vi definierar oss själva och de grupper vi anser oss tillhöra. Dessa definitioner är ofta individuella och alltid skiftande. Identiteter förändras i takt med att de yttre omständigheterna förändras – de är med andra ord situationsbundna (Werbart 1994: 41). En individ kan dessutom definiera sig på flera plan; alla har en personlig identitet. Förutom den identifierar man sig med de grupper man anser sig tillhöra, exempelvis genus, ålder, social status, yrkeskategori, nationalitet etc (Jenkins 2010).

Inom arkeologin försöker forskare studera historiska och förhistoriska människors identiteter. Detta är givetvis vanskligt, eftersom det gäller människor som levde i samhällen vars värderingar och trosföreställningar vi inte känner till. Ändå anses arkeologiska lämningar kunna ge vissa inblickar i dåtida identiteter. Detta eftersom vi idag på många olika sätt binder samman identitet och materiell kultur; den förra har ett emotionellt ursprung – en idé om vad identiteten ifråga omfattar – medan den sedan manifesterar sig i den senare. Identitet kan med andra ord uttryckas i materiell kultur (Jenkins 2010). Det råder dock ofta delade meningar om vilka identiteter den materiella kulturen uttrycker. Det är viktigt att klargöra vilken slags identitet det är frågan om när man undersöker en kontext. Man kan identifiera sig själv och andra i materiell kultur på många sätt, men för en arkeolog är det svårt att belägga en kontexts förhållande till dåtida identitet. Några av de metoder som finns beskrivs nedan, tillsammans med de tre typer av identitet som uppsatsen behandlar; status, genus och kulturell identitet.

3.1.1 Status

Det finns såvitt man vet inget mänskligt samhälle i vilket alla medlemmar har lika värde. Istället organiseras samhällen i grupper, vilka på olika sätt framstår som lägre, högre eller jämlika andra grupper. Social status är en av de identiteter som tydligast uttrycks människor emellan. Personer med hög status är välkända, profilerade och har ofta materiella tillgångar som överstiger personer med lägre status. Men status behöver inte uttryckas materiellt, utan är liksom andra identiteter framför allt förankrad i det mänskliga medvetandet (Jenkins 2010).

Status har studerats länge inom arkeologin. Vetenskapens tidigaste stadier koncentrerade sig till stor del på hantverk, monument och gravar som tillskrivits samhällets översta skikt. Den kulturhistoriska inriktningen fokuserade på teknologi och ekonomi i syfte att analysera dåtida samhällets sociala uppdelningar, och tog avstånd ifrån dess rituella och symboliska aspekter. Från 60-talet och framåt utökades fokus på den materiella kulturen till att omfatta inte bara dess teknologiska och ekonomiska värde utan även vilka sociala, rituella och symboliska meningar den kunde ha. Forskare som Lewis Binford menade att de evolutionistiska perspektiv som man haft innan inte gjorde rättvisa åt ett samhälles komplexitet. Forskningen inriktade sig sedan på individer, vilka ansågs spegla sin samtid och kulturella traditioner genom sin materiella kultur. På så sätt problematiserades synen på status och hierarkier, från att ha varit en relativt enkel stege från 'enkel=låg status' till 'avancerad=hög status' (Pearson 2001: 72f). Idag försöker forskare analysera dåtida samhällets sociala stratografi utifrån den materiella kulturens kontext, form och funktion i

samband med mänsklig aktivitet och landskapets form.

Ett samhälles sociala stratigrafi kan definieras på olika sätt. Michael Pearson (2001) ger flera exempel. Ett av dem, lånat från sociologin, delar in en persons status mellan tillskriven och uppnådd (*ascribed* och *achieved* status). Uppnådd status är resultatet av en persons erfarenheter och färdigheter vilka i sin tur hjälpt personen till framgång och i vissa fall auktoritet; det handlar om hur man genom att utnyttja sina karaktärsdrag avancerar sin position i samhället. Inom arkeologin används uppnådd status till att beteckna sk. egalitära samhällen, i vilka man tilldelas hög status genom vissa färdigheter som man utnyttjar på olika sätt.

Tillskriven status å sin sida består av attribut en människa inte råder över; inom sociologin gäller detta kön, ålder, hudfärg etc., medan den inom arkeologin fungerar lite annorlunda. Där betecknar tillskriven status samhällen i vilka status avgörs genom arvsrätt, exempelvis att man föds inom en viss samhällsklass vilken man sedan är bunden till (Pearson 2001: 73f). Det indiska kastsystemet är ett nutida exempel. Några av de gravar som behandlas i uppsatsen innehåller unga flickor som gravlagts med accessoarer som annars förbehållits vuxna kvinnor. Det kan tyda på att barnen presenterats som likvärdiga vuxna individer tack vare att de tillhörde en hög samhällsklass (se kap. 5).

Ett samhälles och dess individers status är ofta enkla att analysera i nutid, men dåtida samhällens sociala stratigrafi är inte alltid lätta att tyda. Mycket av den arkeologiska forskningen baserar sig på den materiella kulturen, där föremåls form, funktion och/eller kontext anses kunna spegla dåtida idéer huruvida någon eller några varit mer eller mindre värda än andra. Som man kan se av dagens samhällen behöver sådana idéer dock inte uttryckas materiellt. Forskare försöker i flera fall kombinera arkeologiska lämningar med historiska källor, eftersom dessa i många fall beskriver samtida människors sociala organisation. Ekroth (2008) ger ett exempel i antika grekiska offerritualer, i vilka kött från offerade djur distribuerades olika beroende på deltagarnas sociala status; ju högre status, desto mer och bättre kött. Djurben indikerar hur djuret offerats och slaktats, medan skrivna källor berättar både om ritualen i sig och den mytologiska bakgrunden till rituella måltider. I det antika Grekland speglade dessa offer och måltider alltså både de rådande sociala ojämlikheterna och de religiösa traditioner som samverkade till den sociala uppdelning mellan de ätande. Tegnér (2008) har undersökt de gravhögar som påträffats i Skåne och på Själland, vilka har rests i olika perioder under brons- och järnålder. Tegnér menar att högarna var direkt kopplade till social status, eftersom de rests som ett tecken på de gravlagdas auktoritet och inflytande. Hon menar dessutom att det fanns ytterligare en dimension i förhistoriskt sökande efter status, eftersom de yngre gravhögar – och de sekundära gravar som placerats i äldre högar – ska ha anlagts av lokala eliter som velat knyta an till de avlägsna generationer som reste de tidiga högarna. Yngre högar ska med andra ord inte bara ha varit ett uttryck för materiella tillgångar och kontroll över arbetskraft, utan även för en rituell (och social) samhörighet med äldre maktmänniskor.

Dessa exempel visar hur den materiella kulturen kan kopplas till ett samhälles sociala struktur. Både avfall och monument kan ge ledtrådar till hur människor definierade sig själva i förhållande till varandra. På samma sätt som gravhögar och rituella måltider har brakteaterna också tolkats som socialt laddade företeelser, där människor utnyttjat dem för att uttrycka status och grupptillhörighet. I delkapitel 6.1 redogör jag för hur brakteater kan kopplas till social status. Jag argumenterar för att både deras form och kontext tyder på uttryck för en hög social status, eftersom det material de tillverkades av och det hantverk som låg bakom ikonografin tyder på en tillgång till avancerade resurser och kunskap.

3.1.2 Genus

Kön och genus är två begrepp som är inorporerade i varje samhälle. De berör båda definitionen för man och manligt, kvinna och kvinnligt samt allt däremellan. Skillnaden mellan dem är att 'kön' är biologiskt och 'genus' är en social form av kön (Hjørungdal 1991: 15, Sørensen 2000). Förutom människosläktets två biologiska kön har samhällen även en tendens att konstruera kön på social

väg. Genus, som konstruktionen kallas, är sociala och kulturella betydelser som läggs i det faktum att människor föds med biologiskt kön. Det handlar om sociala skillnader mellan män och kvinnor – och personer i andra socialt konstruerade grupper, om sådana finns (Pearson 2001: 95, Sørensen 2000).

Inom arkeologin är genusvetenskap drygt 30 år gammal. I samband med den postprocessuella arkeologins strömningar på 80-talet började man studera och ifrågasätta könsroller i dåtida samhällen, samt de som applicerats av tidigare arkeologer. Genus som begrepp och vetenskap har sedan dess omdefinierats flera gånger. Vad som tycks konstant är utgångspunkten; att våra egna föreställningar om vad kön, könsroller och typiskt manligt/kvinnligt inte bör appliceras på arkeologiskt material eftersom det inte är säkert ifall det samhälle materialet tillhörde delade våra uppfattningar (Hjørungdal 1991: 10f, Pearson 2001: 95).

Idag är genusbegreppet ett vanligt tema i arkeologisk teoribildning. Det är ofta del i att problematisera arkeologiska fynd, i synnerhet när mänskliga kvarlevor och föremål i samma kontext tolkas. Gravar är en populär källa för arkeologer att studera dåtida könsroller (vilket kan vara riskabelt, se nedan och 3.2.1). Rosemary Joyce (2005) påminner i sin artikel om att kläder och smycken utgör en icke-verbal form av kommunikation. En standardiserad form av klädsel hos män och kvinnor, i och utanför gravar, kan fungera som sk. könsuniformer. På så sätt uttrycks ett samhälles värderingar av hur en man eller kvinna 'bör vara' utan att muntligt förklara det (Joyce 2005: 7). Man bör dock vara försiktig med sätta etiketter på artefakter i gravar. Det är inte alltid självklart om ett föremål uttrycker identitet, och i så fall vilken. När det gäller att beteckna en grav som 'manlig' eller 'kvinnlig' är det viktigt att komma ihåg att kön och genus är inte samma sak; att ett slags föremål återkommer i biologiskt könsbestämda gravar behöver inte betyda att föremålet ansågs typiskt för de gravlagdas genus (Weglian 2001). Processen förutsätter dessutom att samma genus gällde en person både i livet och döden, något som tyvärr är svårt att utvärdera. Det är inte säkert att en levande person hade samma genus som efter att han/hon lämnat livet. Barbara Crass (2001) pekar på en annan viktig faktor; ett samhälles könsroller (liksom alla former av identitet) är inte statiska, utan föremåls koppling till genus kan förändras över tid och rum. Ett bra exempel är hur västerländska kvinnor idag ofta bär byxor, något som för endast 100 år sedan varit otänkbart.

I analysen kommer jag att behandla gravar som tidigare tolkats som 'kvinnliga', baserat på de materiella lämningarna. Detta kan tyckas vanskligt, om man beaktar argumenten ovan. Jag kommer inte att förhålla mig okritisk när jag analyserar gravar som saknar könsbestämning, men jag kommer samtidigt att utgå ifrån tolkningen att de flesta gravar ifråga uttryckte antingen ett kvinnligt kön eller genus. Detta beror på två saker; för det första finns det osteologiskt könsbestämda gravar i materialet, och de har i nästan samtliga fall visat sig tillhöra kvinnor eller flickor. Dessa gravars innehåll är ofta mycket lika gravarna utan könsbestämning – även om det inte kan bevisas talar det för att det existerade ett kvinnligt genus i gravkontexter, vilket uttrycktes genom ett standardiserat gravgods (se kap. 5). För det andra har dessa materiella likheter påträffats över hela området som behandlas i uppsatsen. Det talar för att genus i gravar uttrycktes på liknande sätt på en interregional nivå. Detta betyder givetvis inte att alla gravar med liknande gravgods tillhörde individer med samma genus och kön. Jag kommer endast att behandla ämnet utifrån sannolikheter.

3.1.3 Kulturell identitet

En tredje form av identitet är kulturell identitet. Begreppet har en skiftande historia inom arkeologin, och en inte helt accepterad definition. Inom arkeologi definierar man ett samhälles materiella tillgångar (redskap, dräkt, accessoarer, vapen, symboler, etc.) som dess 'materiella kultur'. Men även samhället självt brukar betecknas som tillhörande en kultur som gick utöver endast det materiella. Det är den formen av kultur som är svår att definiera (Shennan 1994).

Det finns en tendens att slentrianmässigt tala om att människor är uppdelade i kategorier som 'folk', 'nationer' osv., men en vetenskapligt accepterad definition på samhällen med en särpräglad materiell kultur eller trosföreställning är svårt. Tidigare forskare utgick gärna ifrån arkeologiska

fynd för att kartlägga äldre civilisationer, men även förfäder till nutida befolkningar. Det låg i tidens anda under 18- och tidigt 1900-tal att utreda var dagens nationer egentligen kom ifrån och hur tidigt tillbaka kungamakter kunde spåras. Forskningen hade en stark prägel av nationalism, evolutionism och i många fall rasism. Det ansågs självklart att formen och stilen på arkeologiska föremål speglade inte bara kulturella utan även etniska och rasmässiga ursprung.

Nationer och etnicitet är numera begrepp som arkeologer försöker att undvika så långt det går. Begreppet 'kultur' är ännu inte fastställt. Generellt kan man tala om en gemensam kultur när en grupp människor har en liknande materiell kultur och delar gemensamma värderingar. Det kan exempelvis handla om språk, kosmologi och rituella handlingsmönster. I studiet av förhistoriska samhällen är det ofta svårt att kunna analysera språk och ritual, utan kultur appliceras oftast på gemensamma materiella uttryck samt skillnader mellan dessa och angränsande samhällens motsvarigheter. Inom dagens arkeologi brukar alltså kultur definieras genom den materiella kulturen, samt det faktum att den skiljer sig från andra (Shennan 1994, Werbart 1994 & 2008).

Två exempel på hur form, funktion och kontext kan tänkas spegla kulturell identitet kommer från Ingrid Gustin (2008) och Jostein Aksdal (2000). Gustin har studerat mötet mellan skandinaviska och slaviska grupper i Östeuropa under vikingatid. Både skrivna källor och arkeologiskt material talar för att området var platsen för två skilda kulturer, vilka uttryckte sociala och kulturella grupptillhörigheter genom klädsel och utsmyckning. Gustin nämner fynd av ovala spännbucklor, vilka kopplats till nordiska kvinnor. Eftersom dessa fibulor påträffas i mängder i Skandinavien, men endast på enskilda (och enligt skrivna källor av nordbor koloniserade) platser i Östeuropa tolkar Gustin de östliga fynden som ägodelar till nordiska kvinnor (Gustin 2008: fig. 2), och att de fungerade som ett icke-verbalt sätt att kommunicera grupptillhörighet. Fynden i Östeuropa speglar den sociala komplexitet som rådde i området, där kulturella, sociala, regionala och överregionala identiteter överlappade varandra. Materiell kultur ska ha använts för att underlätta förståelsen för vem som tillhörde vilka grupper (Gustin 2008). Aksdal har studerat det neolitiska Norge under stridsyxekulturen, där det sociala systemet i landets södra delar (med hantverksteknik, votivoffer och hållristningar) tycks förbli relativt oförändrat genom mesolitikum och neolitikum, vilket talar för att kulturen också förblev oförändrad (Aksdal 2000: 108). Samtidigt uppvisar sten- och flintyxtillverkningen på flera olika traditioner som förändrades och förflyttades under mellersta neolitikum. Aksdal tolkar detta som att samhället i stort förblev oförändrat, men att tillverkningen och distributionen av stridsyxor tyder på en kulturell eller ideologisk expansion, som på lokal nivå stötte på motstånd för att i slutet av mellanneolitikum förändras till förmån för ny teknik och form. Aksdal ser en gradvis förändring i den materiella kulturen i Norge, vilket kan peka på en gradvis förändring i kulturen i övrigt, såsom kosmologi och levnadssätt (Aksdal 2000: 116f).

Dessa två exempel visar hur materiell kultur kan förmedla kulturella värderingar och föreställningar. Jag kommer att ta med mig forskarnas ställningstagande till analysen, i det att en fyndkategoris form och distribution kan indikera en specifik grupps kulturella identitet såsom icke-verbalt kommunikation. Brakteaternas form och kontext kan tyda på en kulturell funktion, vilket kommer att behandlas senare (se 6.3).

3.2 Gravar och gravgoods – vad en grav kan förmedla

Dessa tre teman – status, genus och kulturell identitet – uttrycks alla kontinuerligt i ett levande samhälle. Men hur är förhållandet för de döda? Kan döda människor och vår behandling av dem spegla deras och våra egna uppfattningar om sociala förhållanden? Detta delkapitel behandlar de frågorna, och den kontext i vilken uppsatsens brakteater har påträffats; gravar. Gravar hör till de äldsta och bästa sätten inom arkeologi att skaffa information om tidigare samhällen. De innehåller mänskliga kvarlevor vilka kan berätta om kön, ålder och utseende på den döde, liksom uppgifter om näringsvärderna, eventuella sjukdomar och ibland också DNA. Ofta finns föremål nedlagda i gravar; deras form och funktion, liksom var de var placerade, kan ge en inblick i hur den materiella kulturen såg ut och hur den användes i gravkontexter. Gravens form och dess innehåll kan i sin tur

berätta om hur en begravningsceremoni kan ha gått till; vilka ritualer som utfördes, hur och kanske också varför. En grav kan också förmedla identiteter. Framför allt visar en grav att den gravlagda tillhör de dödas skara, men den kan även ge ledtrådar om vilka identiteter den döde kan ha haft i livet. Vare sig det är medvetet eller inte speglar gravar sociala identiteter genom sin materialitet och sina ritualer.

3.2.1 Vad är en grav och vad är gravgods?

Sättet att behandla sina döda är en av de mest mångfaldiga kulturella uttrycken i den mänskliga världen. Genom historien och runtom i världen återfinns otaliga kombinationer på hur människor reagerar på döden, hur de döda bör behandlas och vilka ritualer, föremål, föreställningar och handlingar som figurerar i samband med dödsfall. Gravar och gravgods är två företeelser som hör till de vanligaste. Med gravar och gravgods menas här *en deposition av mänskliga kvarlevor och föremål som medvetet placerats i eller i samband med en gravläggning*. Mads Ravn (2000: 278) benämner gravar som:

- Fragmenterade: de speglar endast en del av de ritualer och handlingar som omgärdar människans reaktioner på dödsfall. Många ritualer utförs både innan och efter själva begravningen.
- Partiella: de utgör en del av samhällets religiösa trosföreställningar.
- Konceptuella: de utgör resultatet av en ritual vilken består av symboliska handlingar.

För att kunna tolka kontexten måste form och funktion analyseras; gravens innehåll, föremåls praktiska, rituella och symboliska funktioner, kroppens kön, ålder, position och utsmyckning. För att kunna förstå en grav måste forskaren kunna analysera den utifrån en rad olika synvinklar; dess fysiska, rituella, symboliska och sociala natur (Ravn 2003).

3.2.2 Föremål och deras placering

Kroppen är ofta gravens medelpunkt, i det att den är själva syftet med att graven skapades. Men för arkeologer är föremålen i graven ofta minst lika viktiga. Deras form, antal och placering kan ge ovärderlig information om inte bara graven och den gravlagda utan även det samhälle som lade ner dem. Liksom de flesta arkeologiska fynd kan dock gravgods lika gärna väcka fler frågor än ge svar.

Den största – och hittills svårast besvarade – frågan vad gäller gravgods är vem det egentligen tillhörde innan och efter det placerats i graven. Gravgods kan ha varit gåvor, ägodelar, nödvändig utrustning för efterlivet – eller något annat. Det stora problemet med gravgods är att vi inte vet vem som placerade gravgodset (det var hur som helst inte den döde) eller varför. Var det familjen? En präst, eller någon annan form av rituell expert? Var gravgodset en hyllning enbart till den döde, eller var det ett sätt för de sörjande att sända ett budskap (James 1989: 34f, Pearson 2001: 7f)? Det är inte omöjligt att gravgodset kan ha haft fler än en mening. Agneta Lagerlöf (1991) konstaterar att kammar är vanliga i nordeuropeiska järnåldernsgravar. Hon problematiserar deras närvaro i graven med att påpeka att de kan ha fungerat som en nödvändig accessoar i efterlivet – vare sig de var gåvor eller ägodelar – men att de även kan ha placerats i graven eftersom de använts i samband med att förbereda den döde inför gravläggningen. Att klä och pynta liket är en vanlig ritual i samband med dödsfall. Kammen kan sedan ha lagts i graven eftersom den spelat ut sin roll i och med att den nyttjats på en död kropp – eller för att den skiftade betydelse under själva gravritualen. Om denna teori om tabu stämmer fyller kammens närvaro i graven ingen funktion som gåva eller ägodel, utan har placerats där för att den inte längre hade någon plats i det levande samhället. Pearson argumenterar för samma sak; objekt kan placeras i en grav eftersom det inte gick att inkorporera hos de överlevande. Men orsaken behöver inte ha varit sakral, utan även ekonomisk eller juridisk. Arvegods kan mycket väl placeras i graven hos den siste i en släkt, när det inte finns några passande arvingar (Pearson 2001: 85f). Alla dessa scenarion har fått en plats i analysen av brakteaters funktion i gravar.

I studiet av gravgods är det viktigt att problematisera föremåls mening och biografi. Till skillnad

från mycket annat arkeologiskt material är inte gravgods bortglömt avskräde, utan medvetna lämningar i landskapet. Varje beståndsdel av graven och dess innehåll är resultat av de närvarandes val och handlingar (James 1989: 23). Föremål genomgår, liksom människor, transformationer då de utsätts för förflyttning och förändring över tid. Erfarenheter och förändringar i kontext och funktion gör att både individer och objekt förändras. Det kallas att ackumulera biografier (såvida de inte ändrar betydelse helt och hållet – det är i så fall tal om att kontinuiteten bryts istället för att ackumuleras). Man kan dessutom göra skillnad på objekt som kan få egna biografier och meningar och objekt som ger biografi och mening i ett speciellt sammanhang; exempelvis gravritualer (Gosden & Marshall 1999: 169f, 173, 176). Ett föremåls biografi är en viktig faktor om det placeras i en grav. Det kan vara en enorm skillnad på ett objekt som tillverkades speciellt för att fungera som gravgods, eller om det varit i bruk länge innan det lades ner med den döde. När de väl placerats i graven kan objekten ha fått nya meningar, eftersom de då skiftat kontext från det levande samhället till graven. Om föremål i gravar studeras typologiskt och kontextuellt (var i graven de placerades), samtidigt som man jämför gravarnas geografiska och tidsmässiga placering, kan de mönster som framträder ge inblickar i gravgodsets symbolik och sekundära meningar (Ravn 2003: 17f).

Föremål i gravar kan också tolkas inte bara enskilt utan även i förhållande till varandra. Vilka kombinationer finns? Vilka föremål kombineras inte i gravar? Kan vissa fyndkombinationer knytas till en viss social grupp? Kristina Jennbert och Ann-Sofie Gräslund argumenterar för det; tolkningen lyder att gravgodsets beståndsdelar tillsammans skapar en ordlös kommunikation där ett visst föremål eller en viss kombination av föremål ska ha symboliserat den dödes sociala position och identiteter. Gräslund ger exempel på sländtrissor eller vävtyngder i kvinnogravar. Dessa förekommer ofta i nordeuropeiska gravar från järnåldern. Samtida texter nämner att kvinnor kontrollerade textilproduktionen; gravgodset kan i så fall spegla kvinnan som aktiv textilproducent, vars hantverk bekräftades och hyllades av de sörjande (Gräslund 2001: 96f). Jennbert argumenterar för en mer metaforisk betydelse av gravgods; istället för att symbolisera hantverk kan föremål istället symbolisera den dödes karaktärsdrag eller den sociala arena han/hon rörde sig i (Jennbert 2006).

En del forskare har också tagit fasta på en annan aspekt; faran för hemsökelse. I nästan alla samhällen finns föreställningar om att döda kroppar eller andar under vissa omständigheter kan komma tillbaka från döden för att plåga de levande. Det finns många exempel på hur man har försökt förhindra sådana scenarion. I den antika världen placerades mynt på de dödas ögon eller mun för att försäkra sig om att själen kunde betala för sin passage in i dödsriket och därmed inte hemsöka de levande. I Nord- och Östeuropa finns traditionerna att med pålar och stenar fysiskt förhindra att döda kroppar lämnar graven i efterhand. Vampyrmyter är ett exempel där en vässad påle anses kunna stoppa hemsökelse. Kanske fungerade vissa föremål i graven som amuletter eller gåvor för att den döde inte skulle spöka (Artelius 2009, Hinton 2005: 31f). David Hinton benämner dessa föremål som *appeasers* ("blikare"). En del brakteater har placerats på märkliga sätt i gravar; inte som hängsmycken, utan på den dödes ansikte, ovanpå graven eller i fyllningen. Det kan tolkas som att de fyllde andra funktioner än som smycken. Kanske som de antika karonsmynten, eller som "blikare".

Gravgods kan studeras utifrån många synvinklar och med lika många metoder. Det är viktigt att se gravgodset som placerade i en del av gravritualerna, men inte nödvändigtvis skapade för det. Ett föremål kan ha haft många syften och meningar innan de placerades med den döde. Själva kontexten i graven – kroppen i samband med föremålen – bidrog till att skapa något som ansågs vara ett korrekt sätt att behandla döda. De bidrog även till att skapa en ny social identitet åt den gravlagda. En gravs innehåll speglade den dödes inflytande och ställning (Ekengren 2009: 211, Ekengren 2013 IN PRESS).

3.2.3 Gravritual

Döden är oundviklig och ofta skrämmande. I alla mänskliga samhällen finns traditioner och ritualer

som besvarar denna kraft när den drabbar en medlem. Den gravlagda kroppen är resultatet av ett dödsfall. Graven och föremålen är alla resultaten av ritualer som utförts på grund av dödsfallet. Det är viktigt att se en grav inte som ett naturligt inslag av död i ett samhälle, utan som en del av den process i vilket samhället reagerar på döden. När ett samhälle utsätts för ett dödsfall störs den sociala konstruktionen, eftersom en del av den inte existerar längre. De ritualer som följer på dödsfallet – likvaka, minnesstund, lit de parade, gravläggning etc. – tjänar flera syften. Det handlar om att ta bort det som anses märkligt och orent med en död kropp, samtidigt som den sociala konstruktionen arbetas om för att täppa till det hål den döde lämnat efter sig (Ekengren & Stutz 2009: 5f).

Forskare talar om tre moment vilka utgör processen i vilken döden behandlas i ett samhälle. Först kommer *separationen*. Dödsfallet har då inträffat och ritualerna som utförs syftar på att förflytta den döde från de identiteter han/hon hade i det levande samhället. Därefter följer en *liminal övergångsfas*, i vilken den döde får en ny identitet såsom 'död'. Det är ofta här som de överlevande sörjer och de ritualer som skiljer kropp från ande utförs. Slutligen utförs de *aggregerande* riterna, i vilka den döde deponeras och de överlevande tar avsked. Systemet, som genom döden har satts i obalans, är tillbaka i det normala (Ekengren & Stutz 2009: 6f, Ravn 2000: 279f). Modellen är baserad på forskare som Arnold van Gennep (1977 översättn.), som försökt generalisera de mönster i vilka människor hanterar livets övergångsfaser, såsom födsel och död. Gravritualerna är intimt förknippade med identitet – genom att ha lämnat de levandes värld får den döde en ny identitet, och ritualerna bekräftar att den nya identiteten som 'död' är antagen (Ekengren 2009, 2012, Lagerlöf 1991: 130).

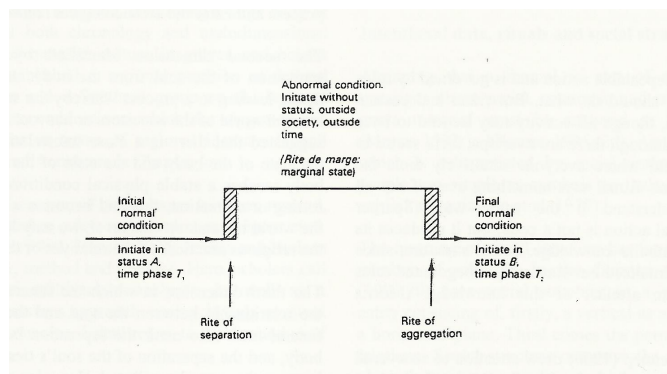

Fig. 3. Struktur över passageriter (Ravn 2003, Fig. 2.1b).

Ett kännetecken för ritualer är att de förändras i takt med yttre omständigheter, men att de samtidigt uppfattas som oförändrade. Även gravritualer förändras då samhällets konventioner gör det. Gamla ritualer försvinner när behovet inte längre finns, och nya kommer till i samband med nya behov (Ekengren & Stutz 2009: 16). För arkeologer är det viktigt att inte bara se samband mellan gravritualer i tid och rum, utan också att se skillnader för att på så sätt utröna hur samhällets traditioner förändrats. Ravn (2003: 281) ger fyra exempel på hur en ritual kan iakttas och förstås; genom observation, vittnesmål, konstnärlig representation och materiella kvarlevor. För en arkeolog är ofta de första tre sätten uteslutna. Om det inte existerar skrivna vittnesmål av händelsen ifråga, eller om den inte avbildats på något annat sätt, återstår endast att efter bästa förmåga studera de materiella lämningarna och försöka tyda hur dessa använts och i vilken ordning.

Det finns givetvis problem med att analysera en gravs ritualer. Edward James (1989: 35) påminner om att vi inte kan veta vilka förhållanden de utförda ritualerna hade med samhället. Var de vanligt förekommande? Om inte, var de kopplade till en speciell social grupp? Var gravritualerna generellt accepterade samhällen emellan? Det är inte säkert att två boplatser utförde samma slags handlingar även ifall de i övrigt tillhörde samma kulturella grupp. Samtidigt är inte den enskilda gravens data komplett; ritualer kan inte alltid spåras. Detsamma kan sägas om symbolik, tro och mening (Ravn 2003: 14). De gravar som arkeologerna påträffar är dessutom ofta en mycket liten andel av de som faktiskt dog och begravdes. Det är riskabelt att utläsa konventioner i ett alltför litet material. Pearson menar att den döde medvetet kan felrepresenteras i graven, exempelvis genom att få med sig föremål i antal och värde som inte stämde överens med de tillgångar eller status han/hon hade i livet. Gravritualer utförs av de efterlevande, vilka inte bara följer rådande konventioner, utan även kan ha en agenda med de ritualer de utför. Gravritualer är inget undantag, utan utgör ett aktivt

manipulerande av identiteter, trosföreställningar, uppfattningar och grupperingar (Pearson 2001: 32).

3.2.4 Identitet i gravar

Identitet kan uttryckas på flera sätt, varav några presenterades i 3.1. Även gravar anses kunna förmedla identitet. Deras form och innehåll används ofta av arkeologer för att studera de former av identitet som berörs i tolkningen av brakteater i gravar. Arkeologernas slutsatser är dock ofta beroende på vilket tillvägagångssätt de använder när de tolkar en grav. van Genneps modell (fig. 2) av social transformation antyder att identiteter i gravar kan ha varit något annat än de identiteter en individ hade innan han/hon dött och gravlagts. Detta bör läsaren ha i åtanke i följande stycken.

Genus kan mycket väl förmedlas via materiell kultur. Klädedräkt och symboliskt laddade föremål är vanliga i ett samhälle för att skilja köns- och genusroller åt. Om de dräcker de döda kläddes i inför begravningen speglade deras genusroll i livet kan en grav fungera som en 'svart låda' när det gäller kopplingen mellan genus och materiell kultur. Detta är givetvis en riskabel slutsats, och förutsätter att det inte gjordes skillnad på vardaglig dräkt och ritualiserad beklädnad. Joyce (2005) argumenterar för att gravar kan uttrycka genus (detta inkluderar genus kopplade till livet och döden – det är som sagt inte säkert att en levande människa hade samma genus när hon dött); tydliga mönster i gravgods, kroppens ställning eller gravens form vilka korrelerar med den dödes biologiska kön kan peka på ett samband. Det finns många exempel på hur gravmaterialet talar för tydligt fastställda konventioner i hur män och kvinnor klädde sig (Lagerlöf 1991: 128). Samtidigt behöver inte genusroller nödvändigtvis uttryckas materiellt. Genom att könsbestämma människor genom gravgods riskerar man att förstärka stereotyper som endast existerar i forskarens föreställningsvärld (Pearson 2001: 97). Vapengravar ansågs länge vara ett uteslutande manligt fenomen; numera har ett flertal gravar med vapen påträffats i Skandinavien och England, där de gravlagda visat sig vara kvinnor. Man bör även vara medveten om komplexiteten i ett samhälles genusroller – det är bland annat möjligt att mer än två genus existerar; transgender är ett nutida exempel. Emily Weglian (2001) menar att gravar vars gods, positionering eller dylikt som avviker från normen kan tyda på alternativa genusidentiteter.

Status i gravar brukar oftast fastställas genom närvaron eller frånvaron av föremål vilka signalerar inflytande eller välstånd. Om en viss typ av föremål placeras i gravar oavsett kön eller ålder kan det finnas en mening kopplad till den dödes status i livet – eller döden. James uttrycker det: "one society will undertake several different forms of burial and that these forms will often be correlated with the status of the deceased" (James 1989: 27). Pearson get ett exempel på en mesolitisk gravplats i Karelen, där hängsmycken av tänder tycktes korrespondera med den dödes sociala rang; björntänder påträffades nästan bara hos vuxna män, medan älg- och bävertänder begravdes hos äldre män och kvinnor i alla åldrar. Tandsmyckena tolkades som tecken på ägarens förmåga att försörja och beskydda samhället. Gravplatsen innehöll även fyra gravar vars position skiljde sig från övriga, och vars gravgods tolkades som shamaners tillhörigheter. De fyra gravlagda betecknades som tillhörande en särskild samhällsklass av rituella specialister (Pearson 2001: 77). Ett annat exempel är gravskicket i Danmark under romersk järnålder, där det tidiga till synes allrådande brandgravskicket bryts av skelettgravar med vapen. Lotte Hedeager (1990) tolkar detta som att en ny elit av krigare velat utmärka sig med bland annat ett nytt gravskick. Status kan även uttryckas genom gravens form; pyramider, gravhögar och hällkistor har av forskare kopplats till hög status. Samtidigt är gravar inte en "passiv reflektion av abstrakta koncept" (Pearson 2001: 84). Gravars förhållande till status kan kopplas lika mycket till de som utför handlingen som till den döde, om inte mer. Detta gäller särskilt den ofta förutfattade meningen att ekonomiskt välstånd och hög status uttrycks statiskt. Det är stor skillnad mellan samhällen och tidsepoker vad som anses symbolisera rikedom och auktoritet. Man bör även skilja på social status och juridisk status – det är fullt möjligt att ha inflytande utan större materiella tillgångar och tvärtom (James 1989: 34, 38). Självt anser jag att gravar både kan representera och konstituera; deras form och innehåll är inte tagna ur luften,

utan reflekterar idéer och föreställningar hos de som anlade dem. De kan samtidigt hylla den döde genom att framställa denne som han/hon hade varit, eller såsom de efterlevande önskar att han/hon varit.

Vad gäller kulturella uttryck brukar gravplatser utgöra en av de viktigaste källorna för arkeologer då ett samhälles kulturella identitet ska analyseras. Arkeologin tenderar att dela in mänskligheten efter form och stil på deras materiella skapelser. Materiell kultur spelar in i gravkontexter tack vare gravgodset, vilket används för att tolka gravbyggarnas kulturella tillhörighet. Det tycks naturligt att identifiera sina döda kulturellt i samband med gravritualer; dessa ritualers syfte är i och för sig att separera den döde från samhället, men samtidigt bekräftar man att personen en gång tillhört det; att han/hon varit ”en av oss”. Detta knyter an till idén att ett samhälles homogenitet speglas i gravarnas inre och yttre skick. Ju närmare sammanbundet ett samhälle är kulturellt, desto mer kommer gravarna att likna varandra. Resonemanget tar visserligen inte fasta på andra sociala identiteter som kan ha påverkat gravskicket, eller det faktum att den rituella processen i sig ger den döde en ny identitet, men är ändå intressant. Under järnåldern spred sig ett gemensamt gravskick över de germanska områdena i Europa. Dessa sk. *reihengräberfeld* bestod av stora gemensamma gravplatser arrangerade i rader. Intressant nog användes gravskicket både i hedniska och kristna områden. Det tycks som att den drivande kraften bakom dessa gravfält låg i gruppernas kulturella identitet, inte deras religiösa. *Reihengräberfeld* anlades i frankiska, saxiska, alemanniska och gotiska områden, där folken talade liknande språk och alla tillhörde den germanska kultursfären (James 1989: 24). Samma kulturella områden kan visserligen använda sig av flera olika sorters gravformer (gravarna i *reihengräberfeld* skiftar mellan kistgravar, gravhögar och brandgravar), men de står alla för ett gemensamt accepterat formspråk (Lagerlöf 1991: 128f). Att gravar över stora områden liknar varandra i form och innehåll tyder på en gemensam kulturell tillhörighet, men är inget definitivt bevis. Det kan även röra sig om en regional identitet, då man identifierat sig med sin hembygd snarare än en idé om kulturell eller etnisk samhörighet. Som tidigare nämnt är det stora problemet med att tolka gravar att man sällan kan fastställa vem som begravdes, varifrån materialet kom och när ritualen utfördes (James 1989: 25f, 30, Hinton 2005).

Gravar fyller även andra funktioner än som ett sätt att hantera döda. De uttrycker samhällets religiösa, rituella och sociala konventioner (vilka ofta är sammanbundna). De påminner de levande om deras egen kulturella och religiösa identitet (Lagerlöf 1991: 127, 130). Att söka efter identitet i gravar är lika mycket ett sökande efter identiteten hos dem som utförde ritualerna som hos de gravlagda.

3.3 Sammanfattning – möjligheter och faror med att tolka identiteter och gravar

Identiteter är de sätt med vilka vi uppfattar oss själva som individer och som grupp. Det är de idéer, kategoriseringar och föreställningar vi har över vilka vi är. Identitet bygger på det faktum att alla människor är olika, men samtidigt delar karakteriserande faktorer vilka gör att vi tyr oss till varandra. På så sätt bildas grupper som bygger på gemensamma egenskaper eller tankar, vars relationer till varandra i sin tur bildar nya identiteter. Identiteter är skiftande och förändras i takt med omständigheterna runt omkring. De fungerar dessutom på flera plan – en och samma individ har ofta en personlig identitet, liksom en rad gruppidentiteter.

Tre sorters identiteter som presenterats är genus, status och kulturell identitet. Genus är socialt konstruerat kön (till skillnad från biologiskt), vilka innefattar tankar och värderingar kring maskulint, feminint etc. Genus är hur vi uppfattar kön socialt och kulturellt, samt hur vi anser att det bör uttryckas. Status är ett samhälles sätt att dela in sin befolkning i grupper efter det värde de anses ha. Den struktur i vilken individers status fastställs kallas stratigrafi, och återfinns i de flesta samhällen. En individs status beror helt på omgivningen och dess tankar om hur rang, makt och inflytande bör fungera. Status kan exempelvis uppnås genom vissa handlingar eller genom individens personliga färdigheter. Det kan tilldelas genom ett på förhand bestämt system genom faktorer som inte kan påverkas. Samhällen i sin tur kan delas in i kulturer. Detta är en flytande term

som löst omfattar människors gemenskap i levnadssätt och föreställningar. Även språk och andra gemensamma faktorer kan bidra till att en grupp betecknas tillhöra en kultur. Inom arkeologin söker man efter dessa identiteter via den materiella kulturen.

Gravar är medvetna depositioner av döda. De är slutna kontexter, vars material (gravgods) ofta bevaras bättre än på andra platser i samhället. Eftersom de också är medvetna lämningar kommer de också närmare dåtida samhällets syn på människan och hennes sätt att identifiera sig själv och andra. Gravgodset placerades i graven som en del av de ritualer som omgav behandlingen och nedläggningen av den döde. Deras form, placering och tidigare funktioner kan ibland ge indikationer på varför de placerades i gravar. De kan också hjälpa forskare att förstå gravritualernas natur och i vilka sekvenser de utfördes. Behandlingen av döda är ofta en lång och komplex serie av handlingar vilka måste utföras dels för att den döde ska kunna komma till vila på ett anständigt sätt, dels för att det levande samhället ska kunna återställa den sociala balans som rubbas när den utsätts för dödsfall. Studiet av sekvenser kan vara avgörande för att tolkningen av graven ska bli så korrekt som möjligt. Slutligen kan identiteter spåras i gravar genom gravens form, gravgodset och kroppen själv. Genus och status kan exempelvis uttryckas genom symboliska objekt placerade på ett speciellt vis. Kulturell identitet kan uttryckas genom standardiserade gravformer, ritualer eller gravgods.

Det finns ett flertal begränsningar och faror med att studera identitet och gravar arkeologiskt. Identiteter existerar framför allt i det mänskliga medvetandet; den uttrycks inte nödvändigtvis i materiell kultur. De är inte heller statiska, utan komplexa och skiftande idéer som kan kombineras uttryckas på en mängd olika sätt. För arkeologer som ofta endast har tillgång till materiella lämningar är sökandet efter dåtida identiteter en svår uppgift.

Vad gäller gravar måste man ha i åtanke att de inte skapades för arkeologer, utan för den döde och de efterlevande (Pearson 2001: 10). De föreställningar, handlingar och medverkande som figurerade under och efter begravningen bevaras inte, utan måste tolkas utifrån de lämningar som finns. Dessa lämningar är ofta svåra att analysera; tolkning av gravgodset skiftar starkt beroende på om de anses ha varit gåvor, den dödes tillhörigheter eller placerade i graven för ett speciellt syfte, såsom arvegods eller medel mot spökerier. Ritualer kan spåras genom gravgods, kroppen och bådars placering. Men det kan vara svårt att fastställa om ritualerna var allmän praxis, eller om de praktiserades olika beroende på den dödes identitet eller någon yttre faktor. Identiteter kan uttryckas i gravar, men på olika sätt. De kan skifta kulturellt, regionalt eller socialt. Det är heller inte säkert vilka faktorer i graven som uttrycker vilken identitet, om sådana uttrycks alls.

Det finns således mängder med faktorer som arkeologer måste ta i beaktande i studiet av identiteter och gravkontexter. Syftet med detta kapitel har varit att belysa några av dessa faktorer, och förklara den teoretiska bakgrund mot vilken brakteaterna – vilka tolkats som uttryck för både genus, status och kulturell tillhörighet – kan studeras i gravkontexter, vilka kommer att behandlas närmare i kapitel 5. De faktorer som behandlas är främst brakteaternas placering; var i en grav brakteaterna lagts ned, i vilken sekvens av gravritualerna och vilka förhållanden till kroppen de hade. Även det övriga gravgodset har tagits i beaktande, framför allt vilka kombinationer av föremål som finns. Givetvis har också de gravlagda studerats. De dödas kön och ålder har angetts, ifall detta varit möjligt. Alla tillgängliga faktorer som kan ange gravens förhållande till status, genus och kulturell identitet har fått en plats i analysen. Innan vi går in på det ska först en bakgrund till brakteaterna presenteras; föremål som kan ha inspirerat till deras tillverkning, de samhällen i vilka de tillverkades samt de kontexter i vilka de slutligen lades ner kommer beskrivas.

4. Brakteaters föregångare, samtid och kontexter

Detta kapitel är menat att ge en tidsmässig och kontextuell överblick av brakteaterna och tidigare, liknande föremål. Först beskrivs dessa föremål. Därefter kommer en kort sammanfattning av de samhällen i vilka brakteaterna tillverkades och distribuerades. Kapitlet avslutas med de kontexter i vilka brakteater påträffats, och hur de har tolkats av tidigare forskare.

4.1 Föregångare: mynt, medaljonger och imitationer

En konstform uppkommer inte ur intet. Varje form av skapande i det mänskliga samhället bygger på influenser och intryck. Skapelserna, den materiella kulturen, innehåller alltid en social och en praktisk funktion. Ett föremål har alltid en stil, markerad eller ej, som speglar de sociala förhållanden som råder då föremålet tillverkats (Vandkilde 2000: 8f).

Vilka intryck inspirerade då brakteaternas tillverkare? Det är svårt att säga vilka samtida fenomen det kan röra sig om, eftersom de dels tycks ha tillverkats över ett stort område, dels över en lång tid (se 4.2 och 4.4). Däremot fanns det tidigare föremål vilka brakteaternas tillverkare kände till och troligen lät sig inspireras av. Dessa föremål kom från det romerska imperiet.

Under romersk järnålder kan ett intensivt utbyte med den romerska världen spåras i norra Europa. *Limes*, gränsen längs Rhen och Donau, hindrade visserligen germanska anfall men var samtidigt platsen för kulturella, ekonomiska och politiska interaktioner mellan imperiet och dess grannar. Tecken på dessa finns inte minst i gravar och depåer i det germanska området, både på kontinenten och i Skandinavien. Praktföremål som romerska dryckesserviser, glasföremål och vapen har påträffats i mängder, och har tolkats som politiska kontakter mellan romerska och germanska eliter (Ekengren 2009, Hedeager 1990: 55f).

En annan stor fyndkategori med romerskt ursprung i Nordeuropa är romerskt guld. Mängder av guldmynt (*solidi* och *aurei*) och medaljonger (*multipla*) har påträffats från Rhen till västra Ryssland. Romerska mynt och medaljonger var slagna i kejsarens avbild och fungerade som transaktionsmedel i det romerska riket, men på olika sätt; mynten var betalningsmedel på samma sätt som dagens motsvarigheter. Medaljongerna var däremot personliga statusföremål som fungerade som en kejsarlig gåva till politiska allierade, lojala ämbetsmän eller livvakter och andra bundsförvanter (Andrén 1991: 245, Wicker 2003: 537). De 'politiska allierade' ifråga har tydligen

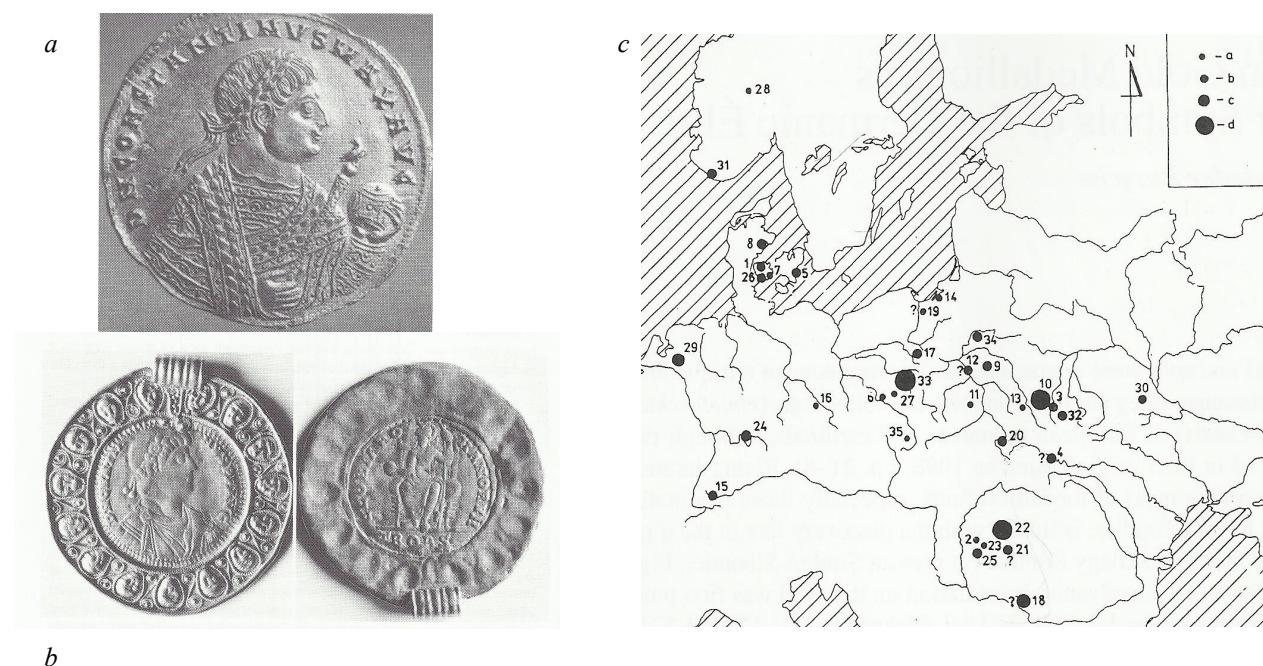

Fig. 4. a) Romerskt solidus, myntat 326 e.Kr i Thessaloniki (Ploumis 2001, fig. 1) b) Solidus försett med ögla (Bursche 2001, fig. 7) c) Fynd av romerska medaljonger norr och öster om Limes (Bursche 2001, fig. 1)

även involverat germaner. Alexander Bursche (2001: 89) citerar Gregorius av Tours, då denne år 581 konstaterar att ”Romerska kejsare fortfarande utnyttjade guldmedaljonger som gåvor till germanska härskare”. Som ett exempel på detta nämns att den frankiske kung Chilperic mottog stora guldmynt med kejsarens avbild som vängåva av densamme, och att kungen var mycket stolt över att få äga dessa medaljonger (Ploumis 2001: 64, Öhnell 1996: 54).

Romerska guldmynt och närvaron av romerska vapen i Germanien har gett upphov till teorin att de tillhört germanska män som tjänat i den romerska armén. Det är ett välkänt faktum att Roms legioner i allt större grad utgjordes av utländska trupper ju mer imperiet växte, och germaner tycks ha utgjort både ett militärt hot och en militär resurs längs *Limes*. I tidiga romerska källor nämns ofta *auxilliaires* (hjälptrupper), vilka rekryterades lokalt och utgjorde en viktig del i militära expeditioner. Senromerska källor nämner i allt högre grad *feoderati* (allierade barbarer) då reguljära romerska trupper blev färre och dyrare att hålla i drift. Oavsett vilka soldaterna var och varifrån de kom måste de dock betalas, och det gjordes i *solidi* – sold. Det är ett rimligt antagande att romerska guldmynt i Germanien, speciellt i samband med vapen, tillhört germanska auxiliärer eller feoderati (Kaliff & Sundqvist 2004: 25-36).

Detta romerska guld tycks alltså enligt både skrivna källor och arkeologiska fynd ha funnit sin väg in i den germanska världen genom handel, utbyte, politiska kontakter och militär tjänstgöring. Ur romersk synvinkel tjänade guldet flera syften; medaljonger (tillsammans med andra romerska föremål som de ovan nämnda uppsättningarna av dryckeskärl) var ett effektivt sätt att knyta kontakter utanför Roms gränser. De hade ett politiskt syfte, ämnade att försäkra sig om vänskap från germanska ledare (Andrén 1991: 245f). Guldmynten fungerade som betalning för trogen tjänst, men var samtidigt symboladdade. Båda sortens föremål representerade Rom och dess gudomliga kejsare; de var Roms ambassadörer, och signalerade det budskap om rikedom, makt och civilisation som romarna ville förmedla till 'ociviliserade' folk (Ploumis 2001: 76).

Många av de romerska mynten (och alla medaljonger) som påträffats öster om Rhen är försedda med hänganordningar. Dessa är av germanskt hantverk; de tillsattes alltså efter att de överlämnats från Rom (Bursche 2001: 89). Andra tycks ha inkorporerats i bälten, armband och i synnerhet halsband. Guldmynt som halssmycke var en sedvänja med rötter i det romerska riket, men som på 200-talet också blev vanligt i Germanien (Ploumis 2001: 67, Åkerström-Hougen 2010: 22f). Till skillnad från Rom hade de germanska folken ingen pengaekonomi, utan guldmynt fick i sin nya kontext också nya meningar. Av smyckena att döma var de framför allt prestigeföremål, menade att visas upp offentligt. Liksom de senare brakteaterna bars alltså mynt och medaljonger runt halsen och hade i sin germanska kontext helt andra meningar än mynt (Hedeager 1988). Bursche menar att speciellt kejsarporträttet varit viktigt att visa upp, eftersom sidan med porträttet sällan visar tecken på slitage. De bars alltså troligen utåt. Eftersom sådana fynd gjorts både i rika gravar och centralplatser som danska Gudme verkar det som att romerskt guld med kejsarporträtt var eftertraktade föremål hos de lokala eliterna, och spreds via ett brett kontaktnät mellan stammar. Bursche lägger fram teorin att mynt och *multipla* var maktsymboler, som presenterade bäraren som associerad med romarriket och det inflytande detta förde med sig. Han drar paralleller med de sk. ”fredsmedaljerna” i Nordamerika under 16- till 1800-talen. Dessa var medaljonger med de europeiska kungarnas porträtt, och distribuerades till lokala indianhövdingar som en del i fredsförhandlingar och avtal. Medaljongerna hade hög status hos indianerna, vilka bar de runt halsen som ett tecken på vänskap med européernas härskare (Bursche 2001: 89ff). Det verkar som att mynt burna runt halsen var politiska värdeföremål, som dessutom hade ett långvarigt värde; ett intressant exempel är ett frankiskt halsband från 500-talet, vilket bland annat innehåller romerska och frankiska guldmynt. Dessa är daterade till mitten av 300-talet fram till halsbandets samtid; det var alltså 200 års skillnad på halsbandets äldsta och yngsta beståndsdelar. Mynten spelade med andra ord en viktig roll även om personen på myntets porträtt inte längre var en maktfaktor (Gaimster 2001: 149f). Ett möjligt undantag skulle kunna vara fyndet i Lilla Jored, Bohuslän. Där en medaljongimitation hittades i en liten gravhög. Den är menad att efterlikna ett östromerskt mynt

från 300-talet, och har själv daterats till ca 350-400 e.Kr. Kejsarfiguren på imitationen bär en spiralformad fingerring. Samma slags ring har hittats i själva graven, vilket väckt frågan ifall figuren på imitationen kan ha avbildat den gravlagda istället för en romersk kejsare (Sällström 1943).

Den sista kategorin föremål som har blivit kopplade till brakteaterna är imitationer av romerska medaljonger. Dessa är germanskt tillverkade hängsmycken som starkt påminner om de romerska medaljongerna. Dess porträtt är dock inte namngivna, och de inskrifter som gjorts är med två möjliga undantag oläsliga (Öhnell 1996: 51f). Det är också osäkert om imitationerna tillverkats med en speciell romersk kejsare i åtanke eller om imitationerna fungerat som en ny sorts maktsymbol utan den anknytning till Rom som dessas mynt och *multipla* hade. Egil Bakka hävdar att imitationerna tyder på en efterfrågan på medaljonger i den germanska världen som antalet original inte kunde leva upp till (Bakka 1981: 28). Man bör dock inte avfärda imitationerna som enkla försök att kopiera utländska föremål utan tillräcklig kunskap och kunnighet; snarare tyder dessa föremål på att de romerska medaljongerna studerats utifrån ett inhemskt perspektiv, och så småningom integrerats i lokal praxis genom att man tillverkade egna hängsmycken utifrån de innebörder medaljongerna fått i sin germanska kontext (Ekengren 2009).

Mynt, medaljonger och imitationer har påträffats över hela Nord- och Östeuropa. Deras fyndkontext består – liksom brakteaterna (se 4.4) – av lösfynd, gravar och depåer. De senare verkar

Fig. 5. a) Myntimitation från Åk, Norge (Axboe 2007, fig. 71) b) Fynd av myntimitationer; svarta cirklar indikerar gravfynd, medan vita indikerar lösfynd (Gaimster 2001, fig. 2).

i flera fall ha ackumulerats under flera generationer (Bursche 2001: 87f, 95f). Vad gäller gravarna är det inte förvånande att de knyts till rika personer; intressant är däremot att de till skillnad från brakteaterna förekommer i mycket skilda gravkontexter. I Norge, Bohuslän och Gotland har de påträffats i vapengravar, urnor, brandgravar och i kontexter med endast smycken och föremål för textilproduktion. De har påträffats vid halsen, i munnen och på bröstet av kroppen, liksom helt skilda från den (Hauck et. al. 1989: IK 3, 181, 256, 263, 268, 286:1 & 3). De gravlagdas könstillhörighet är ofta osäker, men forskarna tolkar ändå medaljonger och imitationer som i huvudsak manliga föremål. Skriftliga källor och avbilder talar för att romerska medaljonger var menade som gåvor till män från män (Andrén 1991: 245f, Wicker 2010: 74). Imitationer av medaljonger verkar dock ha luckrat upp medaljongernas tidigare koppling till genus eftersom de påträffats både i mans- och kvinnogravar. De senare brakteaterna återfinns i de flesta fall i kvinnliga gravar och depåer med kvinnosmycken (se 4.4). Mats Malmer tolkar detta som att brakteaterna

visserligen utgjorde en koppling från romerska mynt, men endast ikonografiskt; när brakteaterna började tillverkas hade den politiska, sociala och ekonomiska kontexten förändrats, och meningen att bära en brakteat på 500-talet var således en annan än att bära en romersk *multipla* på 300-talet (Malmer 1963: 216). För att sammanfatta; romerska guldföremål hade funnit sin väg in i de germanska samhällena, och brukats till att bäras runt halsen eller på andra sätt visas upp offentligt. Efterhand började lokala imitationer tillverkas, liksom brakteater. Båda var inspirerade av de romerska föremålen, och bars också som smycken. Brakteaterna var således ett led i ett stort nätverk av högkvalitativt hantverk som inspirerade av romerska influenser fått en nordisk stil (Wicker 2003: 532f). Men deras meningar tycks ha skiljt sig från medaljongerna, som i sin tur fått nya meningar när de lämnade sin romerska kontext för en germansk. Dess ikonografi var ursprungligen romersk, men dess symbolik tillhörde de lokala traditionerna (Gaimster 2001: 149, Pesch 2011: 389).

4.2 Brakteaternas samtid

Brakteaterna tycks alltså ha ändrats över tid, i det att stilen gick från att låta sig inspireras av romerskt hantverk till att den blev mer inhemsk, mer lokal (se fig. 1). Det samhälle som lät tillverka dem var också präglad av förändringar, inte minst politiskt och demografiskt.

Brakteaterna anses ha tillverkats och burits under folkvandringstid och början av vendeltid. Det var en turbulent tid i Europas historia, då det västromerska riket löstes upp och det maktvakuum som skapades efter hand fylldes av germanska stamförbund och kungariken. Under 500-talet hade det västromerska riket definitivt upplösts till följd av de oroligheter som inletts under 400-talet, då hunner, franker och andra folk bidragit till att den romerska makten i Västeuropa destabiliserats.

Under folkvandringstid (i Skandinavien gäller perioden ca. 400-550 e.Kr.) ritades Europas karta om ett flertal gånger; Östrom kontrollerade fortfarande mycket av sitt område, men makten över Väst- och Centraleuropa hade efter Västrom ersatts av ett flertal större och mindre germanska folk som oavbrutet konkurrerade med varandra eller inbördes om land och inflytande. Perioden har ofta kallats för "Den mörka medeltiden" pga. Västroms upplösning och avsaknaden av skrivna källor. Men för många var folkvandringstiden knappast en tillbakagång. Östrom, styrt ifrån Konstantinopel, var ännu en stormakt. Västerut växte sig Frankiska och Gotiska härskare starka, och i Skandinavien vittnar gravar, depåer och centralplatser om stora tillgångar i form av guld och avancerat hantverk. På grund av detta betecknas ibland folkvandringstid som "Nordens Guldålder". Även det anglosaxiska England var rikt på guld i folkvandringstid. Fram till omkring 450 e.Kr. tycks samma slags depåer med guld och silver som i Skandinavien ha lagts ned. Därefter och fram till början av 600-talet börjar man istället lägga ned sina rikedomar i gravar (Webster 2001: 251). Förutom gravar och depåer har rikedom i folkvandringstidens Nordeuropa spårats till nya centralplatser, vilka i större utsträckning än tidigare tycks fungera som politiska och ekonomiska centra. Uppåkra i Skåne anses ha varit som mest inflytelserikt under folkvandringstid och vendeltid. I Danmark har Gudme getts som exempel för den nya sortens maktcentrum, som liksom Uppåkra står ut inte bara genom många och rika fynd utan även för den politiska och religiösa betydelse som fynden talar för (Fabeck & Ringtved 1995). "Nordens Guldålder" gav alltså skäl för sitt namn genom rikt utrustade gravar, depåer och centralplatser, i vilka rikedomar i form av guld, smycken, vapen och högkvalitativt hantverk har påträffats.

De rikedomar som tycks ha ackumulerats i Skandinavien och övriga germanska områden anses tyda på närvaron av en stark elit med långväga politiska kontakter som kontrollerade tillflödet och distributionen av ädelmetaller och avancerat hantverk. Forskare är överens om att närvaron av rikedomar också tyder på närvaro av maktpersoner som kontrollerade denna. Vad man är osäker på är ifall folkvandringstidens rikedomar kan kopplas till en elit som redan existerade, eller om uppvisningarna av materiellt välstånd gjordes av en ny slags härskare. Hedeager argumenterar för att de värdefulla föremål som påträffats i Skandinavien under romersk järnålder pekar på att en ny elit försöker hävda sig genom att hålla ståtliga begravningar. Senare under folkvandringstid ska

denna elit ha konsoliderat sitt inflytande, och de rikedomar den kontrollerade ska förutom gravar ha utnyttjats i religiösa depåer; syftet var då att imponera på gudarna lika mycket som på omvärlden (Hedeager 1990: 144f, 1991:209f). Gravmaterial från romersk järnålder tycks stödja den teorin; germanska sk. ”furstegravar” från perioden 0-400 e.Kr. har en samstämmighet som kan tyda på att stora nätverk och utbyte mellan lokala härskare var etablerade redan då, och att rika fynd från folkvandringstid var en fortsättning av samma kontakter (Ekengren 2009: 31). Ravn menar dock att järnålderns germanska eliter var mindre stabiliserade i samhället. Status ska istället ha varit baserat på personlighet och mindre på institutioner och fast stratigrafi. Han beskriver de germanska samhällena som kulturellt enhetliga, med gårdsenheter centrerade kring jordbruk och boskapsskötsel. Materiellt, ekonomiskt och politiskt var de olika germanska grupperna mycket lika, med en hederskultur och en fokusering på personliga färdigheter som gjorde det svårt för dynastier att ta form (Ravn 2003: 131f). Han tolkar, liksom Hedeager, rika gravar och depåer som jakt på status, men ser den snarare som ett sätt att uttrycka en centraliserad ”nordisk” identitet kring skönhet, krigiska färdigheter och blodsband till asagudarna (Ravn 2003: 136). Oavsett om folkvandringstidens rikedomar kontrollerades av en gammal, ny eller tillfällig elit talar de rika fynden, av vilka brakteater ibland är en del, för att perioden var en tid då makt och prestige uttrycktes på nya sätt i förhållande till de politiska förändringar som tog plats i och utanför den germanska världen. Att kunna visa upp sin rikedom kan ha varit ett viktigt inslag i spelet om makt och prestige. Leslie Webster beskriver guldskeer som en ”politisk symbol, en integrerad del av den germanska makt-vokabulären” (Webster 2001: 259). Samtidigt bör man vara försiktig med att beskriva germanernas sociala funktioner alltför övergripande. 'Status' kan komma i mycket varierande former, med olika meningar beroende på kön, ålder, färdigheter osv. Detta gäller även folkvandringstid i Nordeuropa. Man bör se samhällets olika skikt och grupperingar som skiftande och föränderliga (James 1989: 37). Det kan också tyckas märkligt att maktsymboler skulle grävas ned i gravar istället för att utnyttjas i det levande samhället – denna problematik kommer att granskas närmare i kapitel 6.

De germanska samhällena var av allt att döma byggd på personliga kontaktnät. Import av romerska praktföremål, tillverkningen av egna praktföremål och distributionen av dessa är tecken på kommunikation mellan olika makthavare. På lokal nivå talar lagtexter och krönikor från folkvandringstid för att hushållet och familjen utgjorde basen för grupptillhörighet. Allianser tycks ha bildats genom att svära eder eller genom giftermål (Ravn 2003: 7f). Det senare är viktigt för denna uppsats, eftersom det är en av de få sätt genom vilka vi kan komma nära den germanska kvinnan (hon som fick brakteater med sig i graven); det är antingen som gift eller makthavare som kvinnor från folkvandringstid får plats i skrivna källor. Läsaren bör dock ta fasta på att brakteaters koppling till kvinnor inte alls behövde ha med giftermål att göra (se kap. 6).

Den mörka medeltidens kvinnor hade ofta mer frihet och inflytande än vad man skulle kunna tro. Forskare som Ravn menar att tidens sociala struktur var baserat på hushåll och familj – kvinnan spelade en avgörande roll i båda. Under folkvandringstiden har flera forskare ansett sig märka en tendens bland germanska ätter att expandera över större avstånd än tidigare. Roms avtagande kontroll över Västeuropa och de stamriken som började ta form i Nordeuropa utgjorde en möjlighet för ambitiösa grupper att genom allianser genom avtal, gåvor och giftermål skaffa förfäste i områden långt utanför deras traditionella intressesfärer (Arrhenius 1995: 85, Lindeberg 1997: 99f). Också i dessa transaktioner menar man att ättens kvinnor var avgörande. Under viktiga ceremonier som gästbud och rituella avtal beskrivs kvinnor i många germanska källor som aktörer, exempelvis som värdinnor eller bärare av det öl eller mjöd genom vilket ett avtal kunde befästas. När man studerar germanska sociala strukturer märker man att kvinnor varken var passiva eller bundna till hushållet (Lindeberg 1997). I den tidigmedeltida litteraturen, vars berättelser härleds tillbaka till järnåldern, framstår kvinnor tvärtom ofta som initiativtagare till allianser, konflikter och avgörande beslut. I anglosaxisk poesi beskrivs drottningar som ”fredsvävarer”, en garant för fred mellan ätter och stammar, och kungen ska belöna hennes politiska insatser med guld (Arrhenius 1995: 87).

Andra exempel på handlingskraftiga kvinnor är Brynhild och Gudrun i Völsungasagan, och Hallgerd i Njals Saga (Byock 1990, Lönnroth 2006). Samtida lagtexter och krönikor vidgar bilden; Suzanne Wemple (1981) beskriver i *Women in Frankish Society* kvinnors situation och möjligheter som mångfacetterade. Husfruar och adliga kvinnor kontrollerade själva hushållets ekonomi och administration, och änkor kunde disponera sina tillgångar precis som de ville (Wemple 1981: 31f, 99f). Regler kring arvsrätt och rörelsefrihet tycks ha skiftat mellan germanska samhällen, men en gemensam företeelse var kvinnans rätt till en brudgåva i form av textilier, silver och guld när hon gifte sig. Denna gåva tillhörde sedan bruden, och var alltså inte hennes makes egendom även om denne juridiskt stod över sin hustru. Gregorius av Tours beskriver hur den frankiska prinsessan Rigunth får en brudgåva så stor att den kräver 50 vagnar för att transporteras. Hennes far kung Chilperic klagar över dess storlek, men tillrättavisas av sin drottning som påminner honom om att rikedomarna tillhör henne personligen – inte kungen (Arrhenius 1995: 87). Kan brakteater ha förekommit i dessa brudgåvor? Tolkningen har lagts fram. Kvinnor tycks hur som helst ha fungerat som mottagare eller fördelare av de rikedomar som var i omlopp under folkvandringstid; skrivna källor berättar om brudgåvor och fredsavtal, medan arkeologiska källor presenterar rika kvinnogravar och depåer med smycken.

4.3 Brakteaternas kontext

Sedan brakteaterna började studeras på 1800-talet ansågs de ha varit en konstnärlig utveckling av de romerska föremål som beskrevs i 4.1. Det har också varit den förhärskande teorin fram till idag. Det är däremot mindre säkert om medaljongimitationerna fungerade som mellanled mellan medaljong och brakteat, eller om brakteat och imitation utgjorde två olika hantverksformer som lät sig inspireras av medaljongerna av olika skäl. Axboe menar att brakteaterna var en ”ny start”, ett nytt sätt att förhålla sig till romerskt hantverk i skapandet av germanskt hantverk. Han baserar detta främst på ikonografin, men hänvisar också till det funktionella och symboliska syftet med brakteater (Axboe 2001: 126). Brakteater tycks nämligen fungera i en helt annan kontext än medaljongerna.

Drygt 1000 brakteater har påträffats sedan det första fyndet på 1600-talet. Sedan dess har sökandet efter dem och forskningen om dem effektiviserats. Brakteater kan delas in i tre olika fyndkontexter:

- I depåer (medvetet nedlagda samlingar av värdeföremål)
- På eller i närheten av begravda individer
- I lösfynd

Den senare kontexten utgör brakteater som oftast påträffas ensamma i samband med plogning eller metalldetektering. Det är möjligt att de medvetet lagts ned i jorden, men det är svårt att bevisa. Depåer och gravar är däremot slutna kontexter.

Depåer är den vanligaste fyndkontexten; dessa kan innehålla en eller flera brakteater, ofta i samband med andra smycken och värdesaker. Depåer från folkvandringstid kan bestå av smycken och/eller vapen som lagts ned i exempelvis jord eller vattendrag (Axboe 2001: 127). Hedeager menar att de guldfynd från folkvandringstidens depåer som påträffats ofta följer ett systematiskt mönster; Brakteater, hals- och armringar, fibulor och broscher har inte lagts ned hur som helst, utan till synes med hänsyn till deras antal, storlek och i kombination till varandra. Hals- och armringar förekommer exempelvis i Danmark ofta tillsammans, men aldrig fler än fem, medan brakteater antingen tycks deponeras ensamma eller i kombination med pärlor, hängen och fibulor. Hedeager anser att detta tyder på ett rituellt handlande, där guldet lades ner i jord eller vatten enligt tidigare fastställda mönster (Hedeager 1991: 205, 1992: 75). Frågan är dock vilket syfte depåerna tjänade. De kan ha varit profana skattgömmor, som grävts ned i oroliga tider. Men de kan också ha varit sakrala nedläggningar; ovanstående systematiska mönster talar för det. Hedeager har tolkat depåerna som både profana och sakrala, och menar att de sistnämnda kan definieras på två olika sätt:

- Officiella sakrala nedläggningar: offer tillägnade gudarna, och utfördes för släktens eller

allmänhetens bästa. Denna tolkning har av Hedeager applicerats på stora depåer med många olika föremål.

- Privata sakrala nedläggningar: Hedeager menar att det existerade nedläggningar som utgjorde en slags gråzon mellan depå och gravföremål. De var tillägnade en individ, nyligen eller tidigare bortgången, för att vara till nytta för denne i dödsriket. Men de lades inte ner i graven, utan på annan plats och förmodligen också efter att gravritualerna utförts. Depåer med föremål som tycks ha utgjort delar av en individs dräkt har tolkats på detta sätt (Hedeager 1991: 207f).

Fig. 6. Depåfynd med brakteater och pärlor (Axboe 2007, fig. 88)

Den tredje kontexten för brakteater – gravar – är också den minsta. Drygt 200 av 1000 brakteater har påträffats i gravar. Men denna kontext är också den rikaste, eftersom den innehåller mer data än lösfynd och depåer. Liksom med depåerna återfinns brakteater ofta med andra värdefulla föremål i gravkontexter. Men till skillnad från depåerna kan man i gravar ofta få ut mer av placeringen; brakteaterna återfinns nämligen ofta kring eller nära halsen på den döde. Eftersom flera brakteater dessutom visar tecken på slitage i öglan och på den otryckta baksidan har de tolkats som ett halssmycke som bars i remmar eller halsband (Axboe 2007: 105f, Wicker 2003: 537). I undantagsfall har brakteaten/brakteaterna placerats på andra ställen på kroppen eller utan någon kontakt med den döde alls. Några av dessa har tolkats som Karonsmynt, alltså ett mynt eller dylikt föremål som skulle garantera en säker resa till dödsriket. Sådana gravar har påträffats i England, Tyskland och på Gotland, då brakteaterna placerats i den dödes mun eller nära handen (Axboe 2007: 105f).

Troligen var brakteaterna en liten del av ett omfattande nätverk av germanskt hantverk satt i system av aristokratin vilken i sin tur var organiserat i sitt eget nätverk. Resonemanget är kopplat till de hantverkare som tillverkade brakteaterna och deras inflytande över motiven. Själv anser jag att brakteaternas kopplingar till inflytelserika platser och de likheter mellan motiv som iakttagits över stora avstånd talar för att hantverkare och beställare hade ett nära samarbete, och att de båda troligen hade sina respektive interregionala nätverk. Brakteaterna kan i så fall spegla dåtida

politiska kontakter, och uttrycka social eller kulturell identitet (Andrén 1991: 254, Bakka 1981: 12). Märit Gaimster har exempelvis utifrån brakteater funna på Gotland och Själland sett ett samband i design; möjligen speglar fynden att brakteaterna tillverkades samtidigt, och att deras respektive fyndplatser var politiskt knutna till varandra (Gaimster 1998: 246f, se fig. 7). Att lägga ned värdefulla föremål i gravar eller depåer kan ha fungerat både på ett ekonomiskt, socialt och rituellt plan, ett sätt att söka gudomlig välvilja samtidigt som ritualen var ett budskap till omvärlden om makt och inflytande (Hedeager 1990: 39f, Webster 2001: 252f).

För att bättre kunna studera vilka funktioner det kan ha rört sig om behövs en god insyn över själva fyndmaterialet. Nästa kapitel innehåller en genomgång av de brakteater som påträffats i gravar. Varje enskild grav och brakteaterna i dem redogörs för, liksom hur de tolkats.

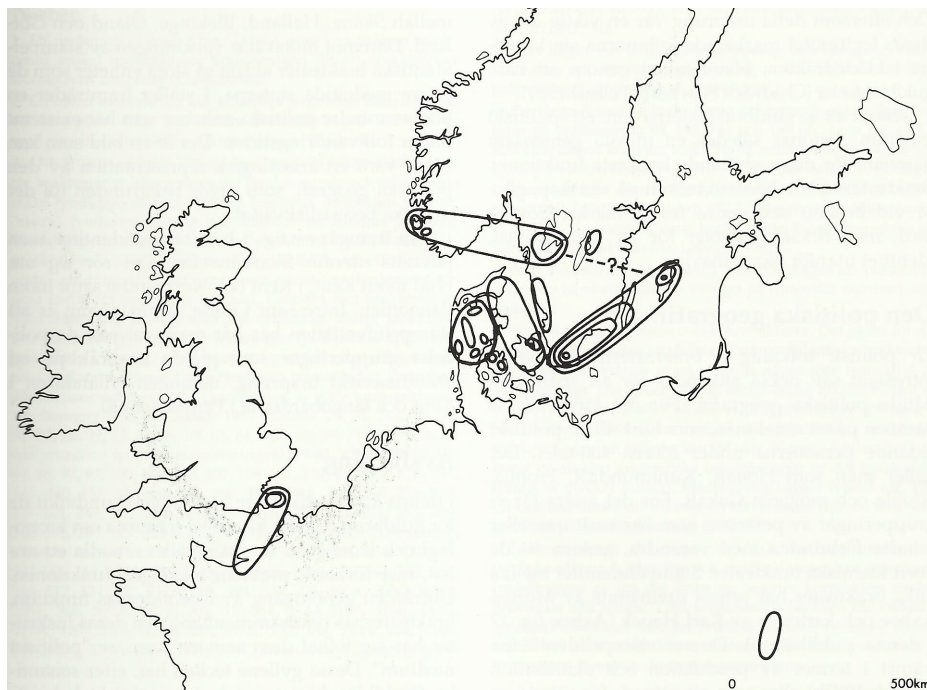

Fig. 7. Karta över brakteatfynd med identiska motiv. Möjligen speglar spridningsmönstret sociala eller politiska kontakter i folkvandringstid (Andrén 1991, fig. 8).

5. Från Norge till Ungern – Bearbetning och Analys av Materialet

Brakteaternas samtid utgjorde tydligen en komplex situation av politiska, kulturella och ekonomiska intresser som försökte anpassa sig till det Europa som bildats efter Västroms fall. Var passade då brakteaterna in i denna sociala och politiska väv?

Fynd av brakteater har gjorts över hela Nordeuropa; från Storbritannien i väst till Ryssland i öst och från Norge i norr till Ungern i söder. Av de ca. 1000 brakteater man känner till kommer det största antalet från södra Skandinavien. Det är också här, i Danmark, södra Sverige och Norge som man tror att brakteaterna började tillverkas. Utanför detta område är brakteaterna utspridda; de återfinns inte med samma täthet som i södra Skandinavien (med Kent i södra England som undantag, se 5.2). Dessutom tillhör många av de brakteater som påträffats i Väst- och Centraleuropa grupp D (se 4.2), vilken räknas som en sentida typ. Det verkar alltså som att brakteaterna började tillverkas i Skandinavien för att sedan spridas söder- och västerut (Bakka 1981: 11). Efter hand har det framkommit att flera kontinentala och brittiska brakteater var lokalt producerade. Flera brakteater i England är exempelvis av silver, vilket inte förekom i Skandinavien förrän i vendeltid. Skandinaviska brakteater är dessutom tyngre än kontinentala, vilket antyder att de senare innehöll mindre guld (Axboe 1991: 197). Även stilmässigt avviker ibland de icke-skandinaviska brakteaterna; många engelska fynd har motiv som liknar de på frankiska sk. Pressblecksfibulor, medan andras motiv föreställer kristna kors (Hines 1984, Gaimster 1998: 117).

Brakteaternas geografiska utbredning är intressant; brakteater tycks nämligen ha placerats i gravar eller depåer beroende på i vilket geografiskt område de lades ner (se fig. 8). Brakteater i Skandinavien och längs Östersjökusten placerades främst i depåer, medan de på kontinenten och på de brittiska öarna lades ner i gravar. Undantagen är Gotland och Norge, där både depåer och gravar med brakteater har påträffats. Det tycks alltså ha funnits olika regionala traditioner över hur brakteater skulle behandlas när de lades ner i jorden. Det är en mycket viktig tanke att ha med sig då man studerar brakteaternas funktion; de förekom över ett stort område som under folkvandringstid innehöll en rad kulturella och sociala grupper, trosföreställningar och lokala seder. Även om brakteaterna utgör en relativt homogen fyndkategori var deras omvärld heterogen.

För att understryka detta innehåller kommande delkapitel en mer detaljerad inblick i fem områden i vilka brakteater påträffats. Dessa beboddes under folkvandringstid av olika germanska grupper med stora skillnader i politiska och sociala förutsättningar. Brakteaterna har i respektive områden utnyttjats som gravföremål, men på olika sätt.

Det är dock viktigt att påpeka att materialet kan ge en skev bild; trots att Danmark och södra Sverige är rika på brakteater har inga av dessa fynd gjorts i gravar (med ett fåtal undantag på Gotland och Jylland). Men avsaknaden av brakteater måste ses genom respektive områdes egna gravtraditioner. Danmark har mycket få bevarade gravar från folkvandringstid överhuvudtaget. Södra Sverige är rikt på både guld och gravar, men guldet återfinns istället i depåer och nära centralplatser. Bara i Norge, där praktgravar förekommer genom hela folkvandringstiden, är brakteater i gravar vanliga (Axboe 2001: 127, Hedeager 1990: 144). Varför Danmark och Sverige saknar brakteater i gravkontexter kan bero på att de inte spelade samma symboliska eller praktiska roll som i Norge och på kontinenten, eller på att traditionen faktiskt förekom men att denna inte påträffas pga. dåliga bevaringsförhållanden. Arkeologin är som alltid begränsad av vad som finns bevarat och vad som påträffas.

I nedanstående fem fallstudier bearbetas brakteatfynd i gravar från Norge, England, Tyskland, Centraleuropa och Gotland. Några har ett stort och väldokumenterat material, andra har få men intressanta fynd. Tillsammans speglar de likheter och skillnader i hur gravar i vilka brakteater lagts ned kunde utformas i germanska områden under folkvandringstid.

Fynden presenteras i diagram och sammanfattas i löpande text. Diagrammen är uppdelade i följande kolumner:

- *Ort, nr.*: Den fyndort i vilken graven påträffats. Siffran betecknar numret på graven om det rör sig om ett fynd i ett gravfält.

- *IK*: Katalognummer efter Hauck et.al. 1989.
- *Kön*: Huruvida graven har könsbestämts. Om kvarlevorna könsbestämts utifrån gravgodset är det frågan om ett arkeologisk kön. Detta betecknas Ark. M(man)/K(kvinna). Om kvarlevorna könsbestämts biologiskt med hjälp av benanalys är det frågan om ett osteologiskt kön. Detta betecknas Ost. M/K.
- *Ålder*: Om kvarlevorna har kunnat åldersbestämmas. I osäkra fall har en bedömning gjorts. Ex: en gravlagd person som bedömts ha varit över 40 år vid sin död betecknas > 40. Om personen ansetts ha varit yngre än 40 betecknas detta < 40.
- *Gravtyp*: I fallstudien över Norge (5.1) och Övriga England (5.2.8) finns inga siffror över de gravlagdas ålder. Kolumnen har då ersatts med vilken typ av grav (ex. gravhög, brandgrav etc.) det rör sig om.
- *Beskuren*: I fallstudien över Gotland (5.5) finns fynd av speciellt tillskurna brakteater. De gravlagdas ålder har åsidosatts till förmån för detta fenomen, eftersom det inte finns några uppgifter om ålder.
- *Brakteat*: Vilken typ av brakteat det rör sig om. Om fyndet kan kopplas till en av de större grupperna kommer detta betecknas som A-E. Om fyndet gäller en medaljongimitation betecknas detta MI.
- *Placering*: Var i graven brakteaten påträffats.
- *Övrigt gravgods*: Vilka övriga föremål som påträffats i graven. Om flera exemplar av samma slags föremål påträffats skrivs antalet inom parentes.

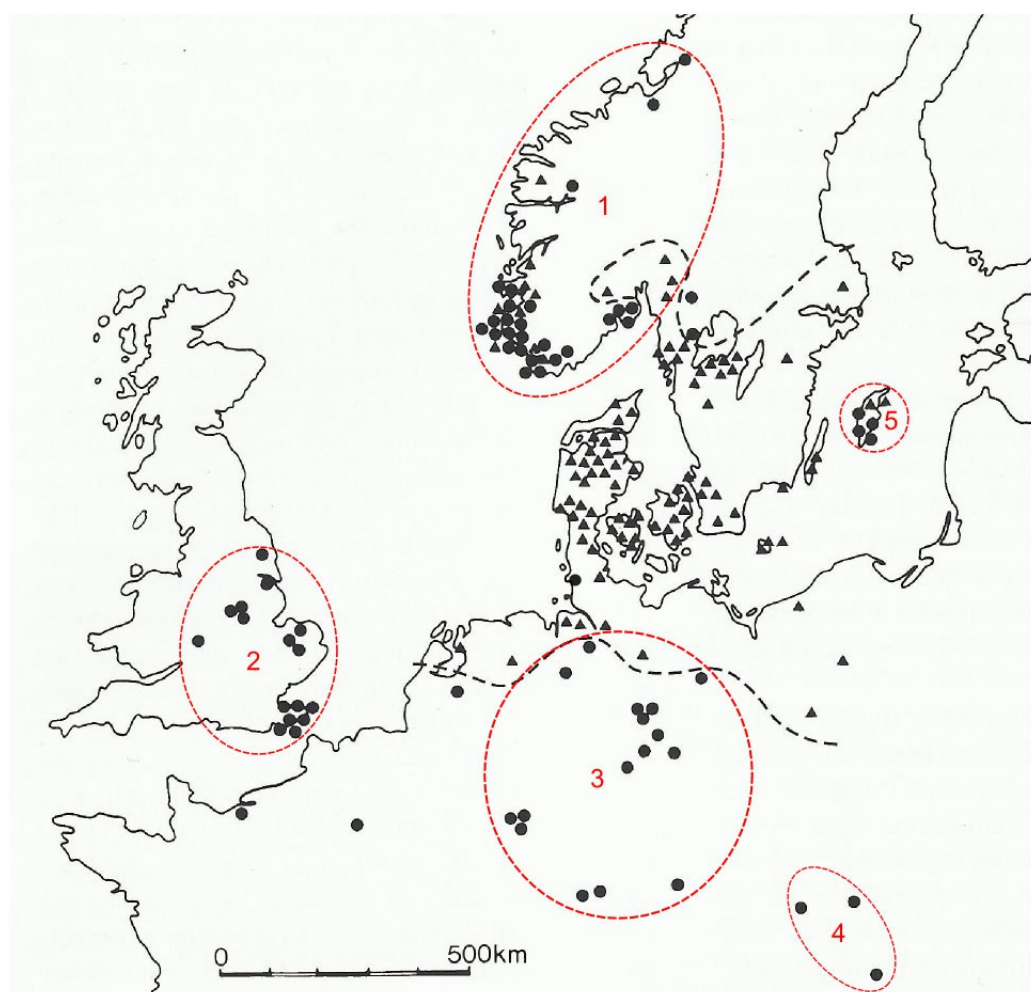

Fig. 8. Fynd av brakteater. Cirklar betecknar gravfynd, trianglar betecknar depåfynd och svart streckad linje den ungefärliga skiljelinjen mellan traditionerna. Uppsatsens fem fallstudier är märkta i rött (Efter Axboe 2007, fig. 86.)

5.1 Norge – inte två fynd lika

Norge är det enda landet i Skandinavien där brakteater i större antal förekom i gravar. Brakteater placerades dock även i stor utsträckning i depåer, och dessutom ofta tätt inpå gravplatser där brakteater lagts ned. Varför två så olika kontexter utnyttjades parallellt är okänt – eftersom de förekommer i samma områden kan man inte förklara det som olika lokala traditioner. Vad som gör Norge ännu mer intressant är att gravarna ifråga tycks ha tillhört både män och kvinnor. Få är osteologiskt könsbestämda, eftersom många grävdes ut under 1800-tal och tidigt 1900-tal. Istället grundar sig siffrorna på ledartefakter; i Norge har brakteater hittats i 25 vapengravar, 10 i gravar med reliefspännen och 8 med sländtrissor (Wiker 2001: 55). De två senare har klassats som typiskt kvinnliga föremål, medan vapen oftast påträffas i mansgravar. Vapen placerades med ytterst få undantag tillsammans med textilredskap och praktfibulor. Även de gravformer i vilka brakteater påträffats skiljer sig åt. Hauck et.al. (1989) nämner både brand- och skelettgravar, gravhögar, hållkistor och kammargravar. De gravfynd som gjorts på kontinenten och i Storbritannien tillhör allt som oftast gravfält. Norge utgör därmed det mest heterogena område i vilket brakteater lades i gravar.

<i>Norge</i>						
<i>Ort, nr.</i>	<i>IK</i>	<i>Kön</i>	<i>Gravtyp</i>	<i>Brakteat</i>	<i>Placering</i>	<i>Övrigt gravgods</i>
Ågedal	1 2		Långhög	C		Fibulor (6), pärlor (2), ring, nyckel, vävredskap, sländtrissor (2), fragment av glasbägare, krukor (5), bältesring, silverknappar (7)
Åk	3		Gravhög	MI	I hörnet av gravkammaren	Urna, bronskärl, spänne, fibula, svärd, pärlor, trissa, trä- och lerkärl, fragment av brons och järn
Berge	21			C		Slipsten, rester av bälte
Gyland	67		Gravhög	C		Fibulor (3), sländtrissor (3), knappar (2), fragment av silversmycke, järn, brons & lerkrukor
Hauge	72,1		Brandgrav	C		Urna

<i>Ort, nr.</i>	<i>IK</i>	<i>Kön</i>	<i>Gravtyp</i>	<i>Brakteat</i>	<i>Placering</i>	<i>Övrigt gravgods</i>
Hauge	73 117,2			C & A		Fibulor (2), pärlor (10), ring, slipsten, vävtyngder (3), vävredskap, pilspetsar (2), kniv, slipsten, flintsplitter, fragment av krukor, brända & obrända ben, ovala & runda stenar
Hove	85		Gravhög	MI	Trol. ej på kroppen	Svärd, spjut, lerkruka, silverkedja (med MI)
Inderøy	86		Brandgrav i hög	MI	Mellan två stenar placerade ovanpå graven	Fragment av järn & ben
Linnestad	111 112			C		Silverfat (2), glasbägare (2), eldstensplitter, beslag, kärl (4), trästycke
Lista	113		Gravhög med urna	C	Utanför graven	Glasbägare, fragment av svärd med guldinlägg, pilspets, lerkrukor, guldbleck, aska, silverföremål
Midtmjelde	126			MI		Lerkruka
Søtvet	177		Gravhög	C		Pärlor (10), relief-fibula, nycklar (3), guldbleck, ring, glasbägare, silverknapp, lerkrukor (2), fragment av trä
Tveitane	194		Gravhög	C		Fibulor, dräktnålar (2), pärlor (2), bältesring, sländtrissor (2), tand av människa, ler- och träkärl, järnfragment
Dalum	230 231			C		Spiralring, fibulor (5), fragment av svärd, sköldbuckla, spjutspets, beslag, skära, kniv, handtag av järn

<i>Ort, nr.</i>	<i>IK</i>	<i>Kön</i>	<i>Gravtyp</i>	<i>Brakteat</i>	<i>Placering</i>	<i>Övrigt gravgods</i>
Falkum	242			A		Fibulor (4), glasskål, pärla, lerkruka
Fure	250		Grav i stenröse	A		Trissa av sten
Gar	252		Hällkista	Fragm., trol C		Fragment av glas, benkam, 30 spel-pjäser, tärning, bronsfragment, brända ben, träkol, fragment av krukor och träkärl, slipstenar
Garpestad	253,1			C		Fibula, pärla, ring, silverknopp
Hå Prästgård	253,2			C		
Godøy	256		Hällkista i gravhög	MI	I bronskärl i gravens mitt	Ring, silverfat (2), guldnit, bronskärl, fragment av benkam, brons & pilspetsar (5), järnnit, fragment av krukor, brända människoben, fårben, björnklor
Gunheim	263		Gravhög	MI		Ringar (3), pärlor, träfragment. <i>I närheten av fyndet:</i> fragment av urna och glasbägare, bronsstycke, pärlor, sländtrissa, fragment av fibula
Haram	268		Brandgrav i gravhög	MI		Armring, ringar (3), fragment av glas och benkam, spel-pjäser (2), björnklor (15), eldstenar (4), nyckel, brända ben, björkbark
Lunde	294		Gravhög			Brända ben, spann av brons
Rjoa	316		Gravhög	A		
Sør-Varhaug	342		Gravkammare	C		Lerfragment

<i>Ort, nr.</i>	<i>IK</i>	<i>Kön</i>	<i>Gravtyp</i>	<i>Brakteat</i>	<i>Placering</i>	<i>Övrigt gravgods</i>
Store Salte	345		Gravkammare i gravhög	A		
Vestly	380		Gravkammare täckt med sten	A		Glasbägare, fragment av svärd & lerkrukor
Vigrestad	382			A		Ring, vävtyngd, fragment av brons & glas, silverhake, fragment av krukor
Kvassheim	459	Ark. K	Gravfält	D		Fibulor (4), dräktnålar (2), ring, sländtrissor (2), pärlor (2), lerkruka, silverhake
Rivjeland	487		Gravkammare	D		Fibulor (4), pärlor (2), nålar (2), sländtrissor (2), ring, pilspetsar (2), knivar (3), lerkruka, rester av oxhorn & textiler
Voll	563		Gravkammare	D		Svärd (2), sköldbuckla, fragment av spjut, pärlor (7), fragment av trä- och lerkärl, fragment av järn, knappar

Fig. 9. Hauck et.al. 1989.

Som tabellen visar kan i huvudsak två mönster urskiljas angående brakteaternas placering; antingen placerades de enskilt eller i direkt anslutning till andra föremål (IK 3, 85 & 256), eller också lades de utanför det primära gravutrymmet (IK 86 & 113). Dessa mönster skiljer sig åt i det att de förstnämnda hade placerats när graven fylldes igen medan de sistnämnda placerades först efter att graven förseglats. Brakteaterna användes alltså under olika stadier i gravritualerna. Gemensamt är att de inte var associerade med kroppen. Det är något som radikalt skiljer sig från de övriga fallstudierna, i vilka brakteater oftast påträffades på eller invid kroppen i graven. Man bör dock ha i åtanke att exemplen ovan bara utgör fem fynd av drygt trettio. Eftersom det saknas information om var de övriga brakteaterna placerats i graven kan man inte dra några övergripande slutsatser av det norska materialet.

De skillnader som kan utläsas av gravarnas form och innehåll (gravgodset skiljer sig ju också sinsemellan) talar dock för att det saknades en gemensam tradition i Norge när det gällde brakteaters funktion i dödsritualer. Deras kontext skiljde sig åt både rumsligt och rituellt.

5.2 England – Jutar och kungariket Kent

Under folkvandringstid fick det romerska Britannien först uppleva att den romerska närvaron

försvann för att därefter ersättas av en germansk. De brittiska öarna blev i allt högre grad platsen för anfall, plundringståg och kolonisering från dagens Tyskland och Danmark (möjligen också Norge). I slutet av folkvandringstiden kom dessa plundrare och kolonister helt att dominera den gamla romerska provinsen (Pearson 2006, Ward-Perkins 2000). Dessa grupper har traditionellt benämnts Angler, Saxare och Jutar; de förras namn har för övrigt gett upphov till namnet ”England” efter det område de lade under sig. Vetenskapen har haft svårt att ge en historisk överblick av perioden då anglosaxarna dominerade England (folkvandringstid – 1066), men arkeologin har inte desto mindre blottlagt ett rikt material med fynd som båtgravarna i Sutton Hoo.

Det har gjorts flera fynd av brakteater i dagens England, men de är ovanligt koncentrerade i Kent, Britanniens sydöstra udde. Där utmärker sig brakteaterna inte bara genom sin täthet, utan också eftersom de endast påträffas i gravar. I övriga England lades brakteaterna – liksom i Norge – både i gravar och depåer (Behr 2010: 35). Sammanlagt katalogiserades 54 brakteater i England år 2010. Av dessa härstammade 29 från Kent (Behr 2010: 36). Engelska brakteater tillverkades förutom i guld också i silver och i enstaka fall brons.

Kent blev tillsammans med resten av dagens England koloniserad av germaner under folkvandringstid. Skrivna källor nämner jutar som Kents ledande skikt, och likheter mellan materiell kultur från folkvandringstidens Kent och Jylland talar för att så kan ha varit fallet (Chadwick Hawkes & Pollard 1981: 321ff). Området har ett mycket rikt arkeologiskt material från yngre järnålder, speciellt i gravarna. Föremål därifrån innefattar glas och smycken från de merovingiska områdena. Antalet frankiska föremål i jämförelse med övriga England antyder att Kent faktiskt kan ha kontrollerat den anglosaxiska handeln med frankerna. Överlag består rika fynd i Kent av utländska föremål; ett tecken på att området hade goda internationella kontakter (Behr 2000: 46f, Warhurst 1955: 39f). Detta material tillsammans med ortnamn (Finglesham, som beskrivs mer utförligt nedan, betyder ”Prinsens hushåll”) tyder på närvaron av en stark elit som hade goda förbindelser med Jylland, Tyskland och Frankrike. Kents 29 brakteater förstärker den bilden. Tre brakteater med samma prägling har funnits i kentiska Sarre (5.2.5), ytterligare en okänd kentisk ort samt franska Hérouvillette; ett tecken på att tillverkaren – eller ägarna – opererat på bägge sidor om kanalen (Hauck et.al. 1989: IK 492,1-2, Chadwick Hawkes & Pollard 1981: 328). Alla kentiska brakteater utom en (se 5.2.6) har påträffats i gravar som bedömts ha tillhört kvinnor utifrån sitt arkeologiska material, såsom smycken, textilverktyg och glaspärlor. Likheter mellan kvinnliga accessoarer och klädedräkt i Kent, övriga England och kontinenten anses tyda på en gemensam uppfattning om genus, men också kontakter mellan ledande familjer (Behr 2000: 28). Under folkvandringstid och vendeltid hade det mesta av Västeuropa en gemensam gravkultur kallad *reinhengräberfeld*, i vilken de döda begravdes på gemensamma platser. Liksom dagens kyrkogårdar var dessa gravfält organiserade i rader (James 1989: 24). De flesta gravar i vilka brakteater lagts ned i på kontinenten och i det anglosaxiska Britannien låg i sådana gravfält.

5.2.1 Lyminge

Lyminge i Kent hade både innan och efter folkvandringstid en historia av mäktiga personers närvaro. En romersk villa hade byggts där, och under Anglosaxisk tid slog sig drottning Ethelburga av Northumberland ner i ett nunnekloster som kungen i Kent låtit henne bygga (Warhurst 1955: 39). Gravfältet daterades utifrån dess smyckens typologi till ca 550-600 e.Kr., och innefattade drygt 40 gravar, varav en möjligen kan ha legat i en saxisk gravhög (Warhurst 1955: 1, 5). Denna grav, nr. 16, innehöll varken skelettresten eller tänder. Troligen hade kroppen förmultnat. Gravföremålen var dock bättre bevarade. En guldbrakeat av typ D hittades tillsammans med drygt 100 pärlor av glas och bärnsten, och tolkades som resterna av ett halsband. Förutom detta innehöll graven ett antal smycken och personliga accessoarer (Warhurst 1955: 13f).

<i>Lyminge</i>						
<i>Ort, nr.</i>	<i>IK</i>	<i>Kön</i>	<i>Ålder</i>	<i>Brakteat</i>	<i>Placering</i>	<i>Övrigt gravgods</i>
Lyminge, 16	462			D	Trol. på bröstet	Pärlor (106), fibulor (2), kniv, fingerring, armband, spänne

Fig. 10. Hauck et.al. 1989, Warhurst 1955.

5.2.2 Dover Buckland

Det kentiska gravfältet utanför Dover började grävas ut på 1950-talet, och utmärkte sig genom bl.a. vapengravar från den Anglosaxiska perioden. Även rester av gravar från förhistorisk och romersk tid påträffades, men huvuddelen kunde dateras till mellan 400-600 e.Kr. tack vare ledartefakter och att kalken i marken bevarat daterbara ämnen som trä och textilier (Evison 1987: 11ff). Dover Buckland innehöll sju gravar (nr. 1, 20, 29, 134, 204, 245 och 250) med brakteater. Samtliga tillhörde typ D, och har ikonografiskt tolkats som inhemska föremål som inspirerats av jylländska och tyska motsvarigheter (Evison 1987: 51). Deras placering är homogen, med ett möjligt undantag; grav 204:s brakteat låg under den dödas käke, vilket kan ha betytt att den legat om halsen, men kanske även i munnen, på den döde. Om det senare stämmer delar fyndet en intressant likhet med de gotländska brakteaterna. Resten av gravföremålen är också relativt homogena; dessa bestod av broscher, guld- och silverhängen, nycklar, dräknålar och i tre fall frankiska glasbägare. Även pärlor av glas, bärnsten, brons och guld förekom, alltid tillsammans med brakteaterna. Av de gravlagda har nr. 1 och 29 osteologiskt könsbestämts som kvinnor; eftersom de övriga gravarna innehåller samma fyndkombinationer har de också tolkats som kvinnogravar.

<i>Dover Buckland</i>						
<i>Ort, nr.</i>	<i>IK</i>	<i>Kön</i>	<i>Ålder</i>	<i>Brakteat</i>	<i>Placering</i>	<i>Övrigt gravgods</i>
Dover Buckland, 1	420	Ost. K	> 45	D	Vid halsen	Pärlor (122), fibula, kniv, nycklar i ring, fingerringar, dräknål
Dover Buckland, 20	421	Ark. K	< 6	D	Vid halsen	Pärlor (54), fibulor (3), armband (2), nål, nyckel i ring, spännen (2), bronsskål, glasbägare, kniv, vävredskap, ring, fragment av järn & bälte
Dover Buckland, 29		Ost. K		D	Vid höger bröst	Pärlor (96), fibula, hängsmycken (2), ringar (2), nycklar, kniv
Dover Buckland, 134		Ark. K		D	Vid halsen	Pärlor (9), hängsmycken (2), nycklar i ring, dräknål, kniv
Dover Buckland, 204	580	Ark.K		D	Under käken	Pärlor (>100), fibula, nål, ring, mynt (2 romerska), sländtrissa

Ort, nr.	IK	Kön	Ålder	Brakteat	Placering	Övrigt gravgods
Dover Buckland, 245	581,1	Ark.K		D	På bröstet	Pärlor (117), fibulor (2), hängsmycke, kniv, nycklar, sländtrissa
Dover Buckland, 250	582	Ark. K		D	På bröstet	Pärlor (145), ringar (3), hängsmycke, vävredskap, kniv, skål, glasbägare (2)

Fig. 11. Behr 2010, Evison 1987, Hauck et.al. 1989.

Gravarna i Lyminge och Dover Buckland (och även många andra fynd i England och på kontinenten) är slående lika; de var alla delar av skelettgravfält, innehöll liknande gravgods och brakteaterna var alla placerade på kroppen nedanför huvudet; av placeringen att döma, ofta i samband med pärlor, tycks brakteaterna ha varit delar av halsband. De gravlagda har antingen genom det arkeologiska materialet eller osteologiska analyser betecknats som kvinnor eller flickor.

5.2.3 Finglesham

Finglesham i östra Kent utgör ett av de rikaste gravfälten från den Anglosaxiska perioden. Det är daterat till ca 500-725 e.Kr och innehåller över 200 undersökta gravar (Chadwick Hawkes & Grainger 2006: 19f). Av dessa har endast två påträffats med brakteater, men fynden är anmärkningsvärt rika. Grav nr. 203 innehöll en kvinna, 25-35 år gammal. Under hakan låg en rad föremål som tros ha utgjort två halsband, bestående av tre guldhängen med inlagda stenar, två

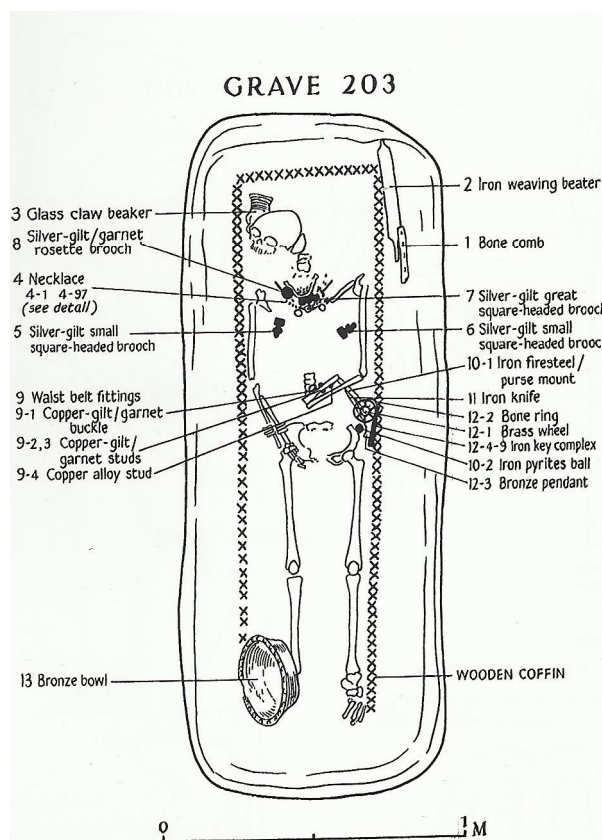

Fig. 12. Grav 203 i Finglesham (Chadwick Hawkes & Grainger 2006, fig. 2.58).

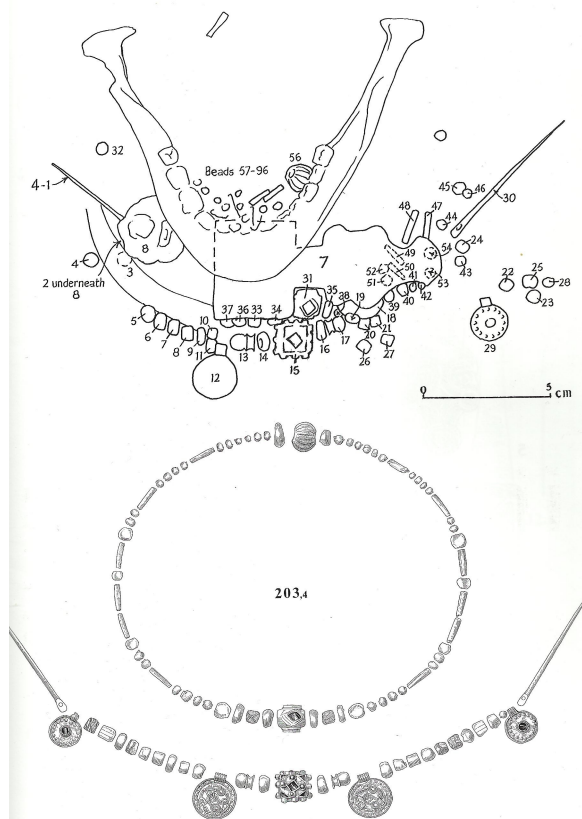

Fig. 13. Närbild och rekonstruktion av halsbanden i grav 203, Finglesham (Chadwick Hawkes & Grainger 2006, fig. 2.141).

identiska guldbrakteater och nittiosex pärlor i guld, silver och glas (se fig. 13). Förutom halsbanden var graven försedd med ett flertal smycken, en frankisk strutbägare av glas, redskap och en 26 cm bred kopparskål (Chadwick Hawkes & Grainger 2006: 136f, 301). Grav D3 innehöll också ett rikt halsband, med pärlor och tre brakteater (varav två identiska). Graven innehöll även en kentisk glasbägare och fyra fibulor, varav ett reliefspänne av jutisk stil (Chadwick Hawkes & Pollard 1981: 331f, 356f). Sådana reliefspännen är vanliga fynd i kentiska gravar, och förekommer även bland de övriga fynd från Kent som presenteras i denna uppsats.

Finglesham innehöll även gravar med smycken som liknade brakteater. Grav nr. 7 innehöll en myntimitation och en frankisk *solidus*, även de en del av ett pärlhalsband. Graven har tillhört ett barn på 2-5 år, troligen en flicka (Chadwick Hawkes & Grainger 2006: 35f, 235, Chadwick Hawkes & Pollard 1981: 330f). Gravarna nr. 68, 96 och 138 innehöll pärlhalsband med hängen som i form men inte ikonografi liknar brakteater. Alla har bekräftats vara kvinnogravar och de gravlagdas ålder varierande från barn till åldringar (Chadwick Hawkes & Grainger 2006: 70, 83, 98, 256, 267, 279).

<i>Finglesham</i>						
<i>Ort, nr.</i>	<i>IK</i>	<i>Kön</i>	<i>Ålder</i>	<i>Brakteat</i>	<i>Placering</i>	<i>Övrigt gravgods</i>
Finglesham, 203	426,2 (x2)	Ost. K	Ca 30	D	Vid halsen	Pärlor (96), hängsmycken (3), reliefspännen (2), dräktnål, glasbägare, broscher (3), vävredskap, kam, kopparskål, kniv
Finglesham, D3	425 426,1 (x2)	Ark. K		D		Pärlor (52), fibulor (4), glasbägare, vävredskap, kniv, nycklar, spänne, bältesnitar (2), bronsfragment

Fig. 14. Hauck et.al. 1989, Chadwick Hawkes & Grainger 2006, Chadwick Hawkes & Pollard 1981.

5.2.4 Bifrons

Bifrons innehåller liksom Finglesham mycket rika gravar och grävdes ut i början och mitten av 1900-talet. Området som ligger intill Canterbury har tolkats som en tidig boplats för kolonister från Jylland efter den jutiska keramik och reliefspännen som påträffats (Chadwick Hawkes & Pollard 1981: 327). Tre gravar med brakteater har grävts ut i Bifrons. Av dessa utmärker sig grav nr. 29, med fyra brakteater arrangerade tillsammans med glas- och bärnstenspärlor kring halsen på den döde. En av brakteaterna tillhör den relativt tidiga typ B, medan övriga tillhör den senare typ D. Två av dessa tre är identiska, medan den tredje (IK 412) hade en tvilling vilken påträffades i grav nr. 64 (Chadwick Hawkes & Pollard 1981: 343f).

De andra två gravarna uppvisade i princip samma fyndkombination som hittills har beskrivits med pärlhalsband, broscher och fingerringar. Grav 64 hade även en liten kristallkula, ett föremål som förekommer i ett flertal kvinnogravar i det folkvandringstida Europa. Gravfynden i Bifrons har daterats till 400- och 500-tal, och anses härstamma från Kent, Jylland och det merovingiska Frankrike (Chadwick Hawkes & Pollard 1981: 343ff).

<i>Bifrons</i>						
<i>Ort, nr.</i>	<i>IK</i>	<i>Kön</i>	<i>Ålder</i>	<i>Brakteat</i>	<i>Placering</i>	<i>Övrigt gravgods</i>
Bifrons, 29	23 410 (x2) 412,2			B & D	Vid halsen	Pärlor, fibulor (2), nycklar (3), ringar (4), armband, romerskt mynt, kniv, järnringar (2), fragment av smycken
Bifrons, 63	411	Ark. K		D		Halskedja av pärlor, fibula, trähink, lerkruka, ringar av brons & järn (2)
Bifrons, 64	412,1	Ark. K		D		Halskedja av pärlor, fibulor (3), kristallkula i silverhänge, kniv, bronskedja, järnfragment

Fig. 15. Hauck et.al. 1989, Chadwick Hawkes & Pollard 1981

5.2.5 Sarre

Liksom Bifrons utgjorde Sarre troligen ett jutiskt gravfält. Samma keramik och smycken har påträffats som i Bifrons, och Sarre har daterats till ungefär samma tid. Den intilliggande boplatsen beskrivs som stor och strategiskt placerad, och gravfältet har utmärkt sig genom ett flertal rika vapengravar (Chadwick Hawkes & Pollard 1981: 327).

Två gravar, nr. 4 och 90, innehöll brakteater. Grav nr. 4 innehöll en rad värdeföremål; fyra brakteater, lika många broscher, drygt 130 bärnstenspärlor och ett tiotal av glas, en glasbägare och en kristallkula i ett förgyllt hänge. Graven innehöll även två romerska bronsmynt, föreställande Marcus Aurelius (161-180 e.Kr.) och det andra Tetricus (268-273 e.Kr.). Eftersom graven dateras till folkvandringstid måste det äldre myntet ha varit i omlopp i minst trehundra år (Hauck et.al. 1989: IK 493-6). Grav nr. 90 innehöll förutom en D-brakteat inga anmärkningsvärda fynd. Brakteaten ifråga hade dock två identiska syskon, en funnen i Kent och den andra i grav nr. 39 från Hérouvillette utanför Caen i Frankrike (Chadwick Hawkes & Pollard 1981: 340).

<i>Sarre</i>						
<i>Ort, nr.</i>	<i>IK</i>	<i>Kön</i>	<i>Ålder</i>	<i>Brakteat</i>	<i>Placering</i>	<i>Övrigt gravgods</i>
Sarre, 4	493, 494, 495, 496	Ark. K		D		Pärlor (>140), glasbägare, fibulor (4), vävredskap, kristallkula, nyckel i ring, kam, mynt (2), guldfragment, ring, sked, spänne & beslag av brons, kniv, skära, nål
Sarre, 90	492,1			D		Pärlor, dräktnål, järnring, spänne

Fig. 16. Hauck et.al. 1989, Chadwick Hawkes & Pollard 1981.

5.2.6 Monkton

Samtliga osteologiskt könsbestämda kvarlevor i brittiska gravar med brakteater har visat sig tillhöra kvinnor. Övriga gravar följer samma materiella mönster, med liknande gravföremål placerade på liknande sätt. Undantaget grävdes ut i ett gravfält i Monkton, Kent. Där påträffades en brakteat i en vapengrav. Brakteater i vapengravar är ytterst sällsynta; år 2005 var tre fynd dokumenterade av 120 gravfynd totalt (Wicker 2005: 52).

I Monktons grav nr. 26 hade brakteaten dessutom en annorlunda placering. Den befann sig i midjehöjd intill handen på den döde, och inte vid bröstpartiet som andra engelska fynd. Kanske hade den legat i handen under begravningen, eller möjligen i en nu förmultnad påse i bältet. Denna ovanliga placering och det faktum att graven hade utrustats med vapen har gjort att den tolkats som en mansgrav (Behr 2000: 47, Hauck et.al. 1989: IK 467). Även om så inte är fallet talar skillnaderna i gravgodset och brakteatens placering för att det i Monkton 26 rörde sig om en begravning som av någon anledning skiljde sig starkt från alla andra gravar med brakteater i England.

<i>Monkton</i>						
<i>Ort, nr.</i>	<i>IK</i>	<i>Kön</i>	<i>Ålder</i>	<i>Brakteat</i>	<i>Placering</i>	<i>Övrigt gravgods</i>
Monkton, 26	467	Ark. M		D	Vid handen	Svärd, sköldbuckla, slipsten, remspänne, bronsfragment, nitar, järnfragment, skivor av brons (mynt?)

Fig. 17. Hauck et.al. 1989.

5.2.7 Morning Thorpe

Fynd av brakteater utanför Kent är utspridda över mellersta och södra England, och delar både likheter och skillnader med kentiska brakteatfynd. I gravkontexter är mönstret ofta detsamma; brakteaterna återfinns på bröstet eller vid halsen, ofta tillsammans med pärlor och broscher. Så är också fallet med grav nr. 80 i Morning Thorpe, ett gravfält söder om Norwich i Norfolk. Norfolk anses ha koloniserats av saxare och inte jutar som i Kent. Området är också något fyndfattigare än Kent med sina rikt utrustade gravar. Morning Thorpe är dock ett stort gravfält; 374 gravar dokumenterades under utgrävningarna, och kunde dateras till anglosaxisk folkvandringstid (Green 1987: 1f).

Grav nr. 80 uppvisade förutom två identiska brakteater ett rikt material. Endast tänderna återstod av den döde, men föremålen är typiska för dåtida kvinnogravar, liksom ovanstående exempel; ett flertal broscher, pärlor och smycken, med keramikskärvor och en järnkniv (Green 1987: 58).

<i>Morning Thorpe</i>						
<i>Ort, nr.</i>	<i>IK</i>	<i>Kön</i>	<i>Ålder</i>	<i>Brakteat</i>	<i>Placering</i>	<i>Övrigt gravgods</i>
Morning Thorpe, 80	306 (x2)	Ark. K		C	På bröstet	Pärlor (21), fibulor (5), keramik, kniv, ringar av järn & brons (2), hängsmycke. Romersk keramik i gravfyllningen

Fig. 18. Green 1987, Hauck et.al. 1989.

Även utanför Kent återfinns alltså samma mönster i gravar med brakteater; de var placerade i

skelettgravar vid den dödes bröst eller hals tillsammans med pärlor och andra smycken. Brakteaterna hade av allt att döma fungerat som en del av den dödes dräkt.

5.2.8 Övriga England och tolkningar av materialet

Förutom ovanstående exempel har brakteater i gravar påträffats utspridda över England, från Lincolnshire i nordöst till Somerset i sydväst. Fynden följer ett klart mönster; brakteater lades ner i gravar på gravfält, ofta med pärlor, fibulor, ringar och nycklar. Dessa fynd klassas arkeologiskt som kvinnliga. Ett fynd i Broadstairs, Kent, tillhörde en vapengrav med en osteologiskt könsbestämd man. Fyndet rörde sig dock om ett beslag vars motiv påminde om det på en brakteat (Hauck et.al. 1989, IK 224). Ett annat avvikande fynd gjordes i Broughton Lodge, Somerset. Grav nr. 33 innehöll nämligen tre individer begravda tillsammans. Detta är ett fenomen som vad gäller gravar med brakteater endast återfinns på Gotland. Gravvar med fler än en individ är inte ett okänt fenomen i det anglosaxiska Britannien (jfr. Williams 2009), men det är ett ovanligt fenomen i gravar med brakteater. Gravgodset påminner om det som vi sett i de flesta andra engelska gravar.

<i>Övriga England</i>						
<i>Ort, nr.</i>	<i>IK</i>	<i>Kön</i>	<i>Gravtyp</i>	<i>Brakteat</i>	<i>Placering</i>	<i>Övriga fynd</i>
Longbridge	114		Gravfält	C		Fibula, sköldformat smycke, bärnstenspärlor (4), silverarmband
Market Overton	123		Gravfält	C		?
Broadstairs, 71	224	Ost. M	Gravfält	Beslag		Sköld, spjut (2), kniv, svärd, spänne, bronskärl, fragment av trä & silver, mynt (frankiskt, ca. 575 e.Kr.) i munnen
Broughton Lodge, 33	227	3 pers.	Gravfält	Fragment av B & C		Pärlor (33), ringar (4), bävertand, kniv, fibulor (2), fragment av järn, nål, spänne
Little Eriswell, 27	293		Gravfält	Fragment		Pärlor (43), fibulor (2), kniv, spänne, ring, fragment av järn & textil
Welbeck Hill, 52	387		Gravfält	C		Pärlhalsband, fibulor (2), nyckel i ring, bronsshakar, spännen (2), bältesbeslag, mynt (romerskt)
Welbeck Hill, 14	388		Gravfält			Pärlhalsband, kniv, ring, nycklar i ring (4), bronsshake, fragment av brons

<i>Ort, nr.</i>	<i>IK</i>	<i>Kön</i>	<i>Gravtyp</i>	<i>Brakteat</i>	<i>Placering</i>	<i>Övriga fynd</i>
Driffield, 26	422	Ark. K (25-30 år)	Gravfält	D	Vid skuldran	Pärlor (24), fibula, kniv, nyckel i ring, fragment av brons och trä.
Ozingell	483		Gravfält	D		

Fig. 19. Hauck et.al. 1989.

Förutom Kent där över hälften av landets drygt 50 brakteater påträffats är Englands brakteater utspridda. Fyndkontexten består i enstaka fall av lösfynd och depåer, men i huvudsak gravar som osteologiskt eller arkeologiskt bedömts ha tillhört kvinnor. Webster menar att brakteater var ett exklusivt kvinnligt föremål i folkvandringstidens England, men att gravfynden speglar ”en bred social mening” på så sätt att brakteater troligen symboliserade inte bara genus, utan samtidigt även social och kulturell tillhörighet (Webster 2001: 258).

Tidigare forskning om engelska brakteater fastställde dessa som ägodelar till engelska, saxiska och jutiska familjer som invandrade under folkvandringstid. De ska ha fungerat som en kulturell markör, och det har dessutom diskuterats ifall brakteaterna kan ha symboliserat en koppling till tidigare nordiska kungafamiljer (Behr 2010: 66).

Dagens forskare har påpekat svagheter med dessa tolkningar. Den materiella kultur som omgärdar brakteaterna i England har kopplats till de germanska invandrarna – brakteaterna kan således ha fungerat som en symbol för kulturell tillhörighet – men deras datering stämmer inte överens med själva invandringen. De tidiga brakteater som påträffats i England har nämligen daterats till tiden strax efter den germanska invandringen i tidigt 400-tal, troligen ca en generation. Om dateringarna stämmer kom de germanska grupperna till det romerska Britannien i början av 400-talet, medan de tidigaste brakteaterna härstammar ifrån århundradets senare del; invandrarna kan alltså inte ha tagit brakteaterna med sig (Bakka 1981: 11, Hines 1984: 219f, Wicker 2008: 244f). Detta är mycket intressant om man vill tolka brakteater som identitetsmarkörer; varför blev det nödvändigt att bära brakteater först efter att man etablerat sig i sitt nya land (se 6.3 för en kort diskussion)?

De engelska brakteaterna kan således ha varit importvaror, vilka sedan kompletterades med inhemska tillverkade föremål (se 5.1). Wicker menar att brakteaterna i Kent troligen anlände från Jylland, alltså migranternas ursprungsland. Hon tolkar brakteaterna som lyxvaror, vilka fungerade som hedersutmärkelser. Men de kan också ha varit del av giftermålsaffärer; Wicker menar att äktenskap mellan jutiska och kentiska familjer kan ha varit ett bra sätt att behålla kontakten, och att brakteaterna fungerade som en del av brudgåvan. Det kan förklara varför brakteater påträffas utanför Norden, och varför de placeras i kvinnogravar – förutsatt att man tolkar gravföremålen som den begravdes personliga tillhörigheter (Wicker 2008: 245f). Brakteaterna kan också ha tillverkats på plats av jutiska hantverkare som kallats till Kent, vilka sedan ersattes av lokala smeder som anammade en mer lokal stil (Wicker 2008: 243f). Andra forskare talar emot en koppling mellan Kent och Jylland. Alexandra Pesch pekar på att brakteaterna i de två områdena har mycket lite gemensamt ikonografiskt, och att det därför troligen inte fanns något stort utbyte där emellan vad gäller brakteater och tillverkningen av dem (Pesch 2011: 383). Behr menar istället att Kents brakteater kan ha importerats från – eller inspirerats av – Sievern i norra Tyskland; ett område som kolonisterna i England också härstammade ifrån. Liksom Jylland finns det stora likheter mellan den materiella kulturen i norra Tyskland och det anglosaxiska England i folkvandringstid, och de brakteater som påträffats i respektive områden har ikonografiska likheter (Behr 2010: fig. 17, 76f). Både Behr, Pesch och Wicker är dock överens om att brakteaterna i Kent helt och hållet var kvinnliga accessoarer som fungerade som statusobjekt, medan de i övriga England kan ha haft andra funktioner (Behr 2010: 80f, Pesch 2011, Wicker 2008). Webster spekulerar kring ifall Kent

kan ha haft en annan ekonomi än övriga England, med tanke på områdets enhetliga traditioner kring brakteater och de rika gravarna. Tanken är att brakteater och andra föremål av ädelmetall hamnade i gravar i Kent, medan de i övriga England cirkulerade i stället för att deponeras och grävas ned (Webster 2001: 260f).

Några forskare har också studerat brakteaterna i kombination med andra föremål. Hines noterar att flera anglosaxiska gravar innehåller sk. ”Scutiform-hängen”, hängsmycken som påminner om små sköldar. Liksom brakteaterna är de vanliga i kvinnogravar och tycks ha burits som halsen. John Hines tolkar dessa som amuletter med beskyddande krafter, och menar att brakteaterna mycket väl kan ha haft samma funktion (Hines 1984: 221-238). Många av de föremål som är vanliga i kvinnogravar från folkvandringstid, såsom bärnsten, kristallkulor och hängsmycken med mytologiska motiv tolkar Hines som amuletter eller föremål med särskilda krafter. Han menar att de germanska folken kan ha haft en gemensam uppfattning om att smycken och magi på något sätt hörde ihop. Det skulle förklara de bilder och runinskrifter som brakteaterna har (Hines 1984: 239f). Gaimster har studerat brakteaternas relation till kristendomen. På sentida kentiska brakteater finns ibland kristna motiv tillsammans med tidigare hedniska, medan deras skandinaviska motsvarigheter helt tycks ha behållit den gamla hedniska stilen. Detta tolkar Gaimster som att Kent anpassade sig till en miljö där kristendomen fick ett allt större inflytande. Kanske var de nya motiven också inspirerade av frankiska hantverk, med tanke på de nära kontakter Kent tycks ha haft med Frankrike. Skandinavien var dock fortfarande hedniskt, och hade inga skäl att inkorporera motiv från den nya religionen (Gaimster 1998: 242).

England är ett intressant område då man studerar brakteater. Dessa har daterats till tiden efter att det romerska Britannien koloniserats av engelska, saxiska och jutiska grupper. De tycks ha burits av högt rankade personer tills de lades ner i gravar och depåer. Kent i sydöstra England är särskilt intressant, eftersom brakteatfynd där är ovanligt koncentrerade. Deras kontext är också mycket homogen i jämförelse med resten av landet. Brakteater lades endast i gravar, och med ett undantag endast i gravar med liknande föremål och med samma placering; brakteaterna tycks ha varit delar av rikt utsmyckade pärlhalsband som placerats på den dödes bröst. Övriga gravföremål bestod i nästan alla fall av broscher, dräktnålar, textilredskap som sländtrissor, knivar och nycklar. Samtliga dessa föremål har betraktats som kvinnliga accessoarer, och i flera fall har de gravlagda kunnat könsbestämmas som kvinnor. Undantaget i Kent består av en brakteat som placerats i en vapengrav nära handen på den döde; varken placering eller fyndkombination passar alltså in på övriga gravar i området. Samma homogena fyndkontexter har även påträffats på kontinenten.

5.3 Tyskland – Magna Germania

Dagens Tyskland blev aldrig erövat av romarna, men var ändå starkt influerat genom den handel och det utbyte som beskrevs i kapitel 4. Under folkvandringstid var Tyskland och Centraleuropa dominerat av en rad germanska folk, som i högsta grad var involverade i de folkvandringar som gav perioden dess namn. Medan franker, burgunder och lombarder etablerade sig söder- och västerut dominerades dagens Tyskland av bland andra saxare (vilka även koloniserade England), thuringar och alemanner. Brakteater tycks ha brukats och hanterats av alla dessa grupper.

Liksom England och Skandinavien har brakteater i Tyskland påträffats både i gravar, depåer och som lösfynd. Fynden är dock mer utspridda, och är till skillnad från England med sin kentiska enklav svåra att kategorisera. I norr utgörs fynden främst av depåer, medan de i centrala och södra Tyskland lagts i gravar, vilka oftast tillhört gravfält enligt samtidens mönster i *reinhengraberfeld* (se fig. 6). Liksom i England tyder flera av de tyska fynden på lokala produktioner av brakteater. Dessa är lättare, vilket har tolkats som att guldhalt är lägre än i deras skandinaviska motsvarigheter. Tidigare brakteatforskning tolkade brakteater på kontinenten som importföremål från Norden, men viktförhållandena tyder alltså på att det troligen endast var inspirationen som importerades, inte föremålen själva (Axboe 1991: 197, Arrhenius 1995: 91, Pesch 2011: 379).

Ett intressant exempel på detta är den sk. B7-familjen. 'Familjen' består av sju B-brakteater

påträffade i norra och centrala Tyskland samt Gudme i Danmark (samtliga är gravfynd förutom Gudme-fyndet, vilket tillhörde en depå). De föreställer alla en mänsklig figur med en intrikat frisyr, bröst och vad som tycks vara en lång kjol. Kvinnliga figurer är ett annars okänt fenomen på brakteater, vars mänskliga framställningar verkar vara antingen manliga eller androgyna (Pesch 2011: 385f. Se fig. 20). Figuren på B7-brakteaterna tycks i flera fall hålla ett föremål i handen, något som Pesch tolkar som en sländtrissa. Tillverkarna ska ha inspirerats av kristna helgonbilder där exempelvis Jungfru Maria avbildas i färd med att spinna (Pesch 2011: fig. 5 & 7). Att så många gravar med brakteater också har innehållit sländtrissor och andra redskap i textiltillverkning är intressant, och ska behandlas mer ingående i nästa kapitel. B7 har hur som helst tolkats som en kontinental företeelse, eftersom sex av sju fynd gjorts i Tyskland. Detta kan ses som ett tecken på att nordiska influenser inte var dominerande i tillverkning och distribution av brakteater, utan att influenserna fungerade åt båda hållen (Pesch 2011: 386).

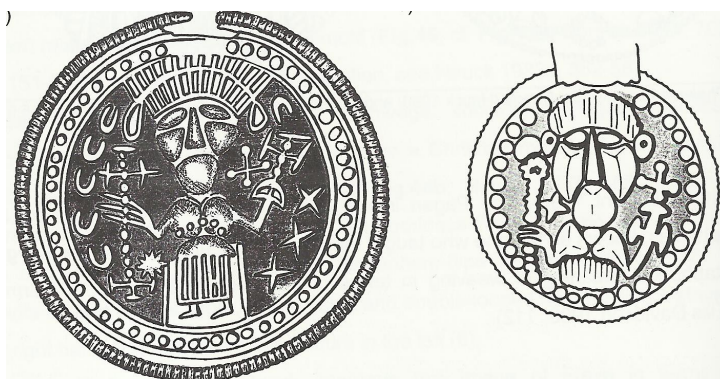

Fig. 20. Brakteater ur den sk. B7-familjen (Gaimster 1998, fig. 46).

5.3.1 Niedersachsen: Liebenau & Issendorf

Niedersachsen i norra Tyskland ligger öster om Nederländerna och innefattar landet kring Bremen och Hannover, samt Nordsjökusten fram till Jylländska halvöns sydvästra hörn. Området anses ha varit hemvist för järnålderns saxare, vilka senare ockuperade romerska Britannien. Två gravar med brakteater har påträffats här, i två gravfält; Liebenau och Issendorf. Liebenau ligger utanför Nienburg i Niedersachsen, nära Weser. Till skillnad från många andra kontinentala gravfält från folkvandringstid var Liebenau både ett skelett- och brandgravfält, med ett flertal gravformer. Vad som klassats som rester efter likbål, brandgravar och gravhögar har påträffats. Dessutom grävde man ut ett stort antal stolphål, vilka har tolkats som rester efter bålen. En annan tolkning är att de utgör rester efter miniatyrhus och andra monument över de döda (Genrich 1981: 59f).

Ett enda brakteatfynd har gjorts i Liebenau, och då endast ett fragment. Grav 10/B3 var en brandgrav, där en del av bården av en brakteat påträffades. Brandgravar med brakteater är ovanliga på kontinenten, så Liebenau utgör ett undantag. Med i grav 10/B3 påträffades också pärlor, en guldring, ett flertal metallföremål och fragment av lerkärl (Hauck 1989: IK 292).

Issendorf ligger sydväst om Hamburg, inte långt ifrån Elbe. Liksom i Liebenau har både skelett- och brandgravskick nyttjats i folkvandringstid, men brakteatfyndet i Issendorf tillhör istället en skelettgrav. Fyndet gjordes i grav 5337, där kroppen och gravgodset lags i en kista. Skelettet kunde tyvärr inte könsbestämmas, men gravföremålen följer samma mönster som de kvinnogravar som presenterats hittills; brakteaten påträffades vid halsen, intill en bärnstenspärla som av allt att döma hade suttit i ett snöre kring halsen. På bröstet hittades två förgyllda fibulor, vilka var typiska för germanska kvinnodräcker. Vid skelettets höft påträffades ett bältespanne, en kniv och en liten sjöborre (Häbller 1994: 34f, 63). Sjöborrar har påträffats både i gravar och stolphål från det förhistoriska Nordeuropa (Carlie 2004). Brakteaten i Issendorf beskrivs av Hans-Jürgen Häbller som det första brakteatfyndet i Niedersachsen där en funktion (i det här fallet såsom ett halssmycke) har kunnat utläsas. Provinsens övriga fynd består av brakteater i depåer, som lösfynd samt fyndet i Liebenau, där kremering gjort brakteatens funktion svårtydd.

<i>Liebenau & Issendorf</i>						
<i>Ort, nr.</i>	<i>IK</i>	<i>Kön</i>	<i>Ålder</i>	<i>Brakteat</i>	<i>Placering</i>	<i>Övrigt gravgods</i>
Liebenau, 10/B3	292			Fragm.		Pärlor, guldring, spännen (2), fragment av 7 kärl, brons- & järnfragment
Issendorf, 3557		Ark. K		B	Vid halsen	Fibulor (2), pärla, sjöborre, spänne, kniv

Fig. 21. Genrich 1981, Hauck et.al. 1989, Häßler 1994

Det finns ingen etablerad tolkning av brakteatgravarna i Niedersachsen, och med tanke på deras begränsade antal och olika gravformer är det svårt att dra några välgrundade slutsatser om dem. Intressant är dock att båda gravfälten ligger intill två stora floder, Elbe och Weser, som båda fungerade som viktiga kommunikationsleder under järnåldern. Båda mynnar ut i Nordsjön, och kan mycket väl ha använts av de kolonister som seglade till Britannien och så småningom lade ner brakteater i gravar och depåer där.

5.3.2 Straubing

Mer homogena fynd har gjorts i Straubing, som ligger öster om Regensburg i östra Bayern. Under 80- och 90-talet grävdes ett stort gravfält ut strax utanför samhället längsmed Straubing-Bajuwarenstraße. Hans Geisler har katalogiserat över 800 gravar med ett mycket rikt material. Fynden utanför Straubing hör till de sydligaste brakteatfynden man känner till, men gravarna är ändå mycket lika de i norr och i England (Geisler 1998, Hauck et.al 1989).

Fyra gravar innehöll brakteater (och i ett fall ett hänge liknande en brakteat). Samtliga har osteologiskt lyckats könsbestämmas; tre var vuxna kvinnor, en var en ung flicka. Alla brakteater hade placerats vid halsen, och hade troligen ingått i halsband. Grav nr. 150 och 387 tillhörde kvinnor mellan 20 och 30 år, och deras gravgåvor bestod av dräktsmycken, pärlor och knivar. Nr.150 innehöll även en klo från en björn. Grav nr. 465 tillhörde en äldre kvinna, men fyndmaterialet var i princip detsamma. Graven innehöll en kristallkula av samma typ som i samtida frankiska och engelska gravar (Geisler 1998).

Grav nr. 817 utmärkte sig som en barngrav. Skelettet visade sig ha tillhört en flicka, runt 5-6 år gammal. Graven är inte desto mindre rik, med fragment efter flera fibulor, en dräktnål och över tvåhundra pärlor arrangerade i minst två halsband, varav ett också innefattade brakteaten (Geisler 1998: Fig. 308-9, Vol. II. Se även fig. 22).

Vad gäller brakteaterna tillhörde den i grav 150 typ B och den i 817 typ C. De två andra gravarnas brakteater var dock annorlunda. Grav 387 innehöll fyra stycken. Dessa tillhörde dock inte de 'klassiska' typ A-E, utan var dekorerade med korsmotiv, liksom sentida engelska brakteater. Grav 465 innehöll tre hängen av guld; två var mjukt trekantiga och försedda med filigraninlägg och tre små bucklor vardera. Det tredje hade också inlägg och en buckla, men var format på precis samma sätt som en brakteat. Den saknade dock de figurer och symboler som andra brakteater brukar ha; dess dekor bestod av spiraler som slingrade sig runt den centrala bucklan (Geisler 1998: Fig. 160, Vol. II. Se även fig. 24).

En femte grav, nr. 257, innehöll ett guldmynt försett med en ögla och placerat vid halsen på den döde (också denna grav har fastställts som en kvinnograv). Myntet har tolkats som ett gotiskt *solidus* av Justinianus, präglat mellan 527-536 e.Kr. (Geisler 1998: 71, Vol. I. Se även fig. 24). Graven innehöll bl a. fibulor, spännen, pärlor och en sländtrissa.

Fig. 22. Grav 817 i Straubing och rekonstruktion. Graven tillhörde en flicka på ca 5-6 år. Gravgodset innehöll bl. a. ett pärlhalsband med en brakteat, troligen placerat kring halsen på den gravlagda (Foto t.v.: Geisler 1998, tillhörande CD; bild B817A. Teckning t.h.: A. Hansen).

Straubing						
<i>Ort, nr.</i>	<i>IK</i>	<i>Kön</i>	<i>Ålder</i>	<i>Brakteat</i>	<i>Placering</i>	<i>Övrigt gravgods</i>
Straubing, 150	347	Ost. K	21-33	B	Vid halsen	Pärlor (2), fibulor (4), nålar, spännen, kniv, björnklo, nål
Straubing, 387		Ost. K	20-22	Korsmotiv (x4)	Vid halsen	Pärlor (ca 115), fibula, ringar, spännen, benkam, kniv
Straubing, 465		Ost. K	> 40	Guldhänge	Vid halsen	Pärlor (41), guldhängen (2), kristallkula, fibulor (2), kniv
Straubing, 817	348	Ost. K	< 6	C	Vid halsen	Fibula (fragment av flera), pärlor (>200 i minst 2 halsband), nål, glaskopp, sked, hänge, spänne, fragment av nyckel, ring, metallfragment

Fig. 23. Geisler 1998.

Trots att gravfältet ligger i Bayern återfinns slående likheter med ovanstående engelska fynd; gravfält med skelettgravar i vilka de döda lagts ned med pärlor, smycken, nyckelringar, knivar och kammar. I det här fallet kunde det bekräftas att samtliga gravar faktiskt tillhörde kvinnor. Intressant är att ålderskillnaden är stor, trots att gravgodset är nästan identiskt med varandra. Det talar för att det rörde sig om ett gemensamt genus för gravlagda kvinnor; de utrustades med samma slags föremål, oavsett när de avlidit. Det kan också antyda att brakteater i gravkontexter var ett kvinnligt privilegium, ett uttryck för genus som gällde i flera av de germanska områdena (jfr. Wicker 2005: 52).

Fig. 24. Hängsmycken (grav 465), medaljong (grav 257) och brakteater (grav 150 & 817) från Straubing (Geisler 1998, tillhörande CD; bild F004).

5.3.3 Övriga Tyskland och tolkningar av materialet

De flesta andra brakteater som påträffats i tyska gravar kommer ifrån landets centrala delar, från Rhenlandet i väst till området mellan Berlin och Dresden i öst. Särskilt Sachsen-Anhalt är rikt på brakteatfynd. Fynden är inte lika homogena som Straubing-fältet, men följer ändå det brittiska och kontinentala mönster som kan urskiljas; brakteaterna påträffades i gravar med smycken, redskap för textilproduktion och personliga accessoarer. De tycks ha varit del av pärlhalsband som lagts runt halsen på den döde. I de fall mänskliga kvarlevor har kunnat könsbestämmas har de visat sig vara kvinnor. Gravmaterialet är ofta detsamma trots att det är stor skillnad på de gravlagdas ålder, vilken varierar från tidig barndom till hög ålder. Det är intressant att de tyska gravtraditionerna hade så mycket gemensamt med England, medan de – åtminstone vad gäller brakteater – var så olika med det mycket mer närliggande Danmark.

Ett par intressanta undantag har påträffats. I gravfältet vid Obermöllern, Sachsen-Anhalt, fann man i grav VI en brakteat i munnen på den döde. Gravmaterialet skiljde sig i övrigt inte från ovanstående mönster (Hauck et.al. 1989: IK 132). En annan avvikelse gjordes i Daxlanden, Baden-Württemberg. I en vapengrav påträffades förutom hästutrustning och en yxa en fibula med ett motiv som är typiskt för en B-brakteat. Dåtidens motiv var alltså inte begränsade till ett slags föremål, utan kunde appliceras på flera olika (Hauck et.al. 1989: 232). Fyndet i Obermöllern VI påminner starkt om de gravar som påträffats på Gotland i samma tid (se 5.5).

<i>Övriga Tyskland</i>						
<i>Ort, nr.</i>	<i>IK</i>	<i>Kön</i>	<i>Gravtyp</i>	<i>Brakteat</i>	<i>Placering</i>	<i>Övrigt gravgods</i>
Aschersleben	15-17			A, A & C		Benrester, ringar (2), fragment av urna
Heide	74		Gravhög	B		
Obermöllern, VI	132		Gravfält	B	I munnen	Fibulor (2), pärlor (32), ring, kniv, bältspänne sländtrissa
Obermöllern, 20	477	Ark. K	Gravfält	D	Vid halsen	Guldhängen (3), fibulor (5), pärlor (6), knivar (2, i träslidor), trissor (5), ring, sax, kvartssten, ben och skalle av svin, ler-kruka, bältspänne, fragment av stav, brons & järn, spänne, bronsbeslag
Daxlanden	232			Fibula med brakteatmotiv		Hästutrustning, yxa
Elstertrebnitz	239		Gravfält	A		
Freilaubersheim	245,1		Barngrav	B		Spännen (5), örringar (4), pärlor, armring, ringar (2), vävtyngd, lerkruka, fragment av glas- & träkärl
Großfahner, 1	259	Ark. K	Gravfält	B7		Fibula, vävredskap, kam, snäckskal, träkärl
Hohenmemmingen 7	278	Ark. K	Gravfält	B	Vid halsen	Pärlor (68), sländtrissa, fibulor (2), kam, djurben
Meckenheim	302 303			A & C		
Oberwerschen, 2	311	Ark. K	Gravfält	B7		Fibulor (4), sländtrissa, nål, pärlor (6), kniv i läderslida, sax i läderslida, kam, nycklar i ring (2), ring, bronsbeslag (4)
Rosenthal, Berlin	322			C	På bröstet	Fibula

<i>Ort, nr.</i>	<i>IK</i>	<i>Kön</i>	<i>Gravtyp</i>	<i>Brakteat</i>	<i>Placering</i>	<i>Övrigt gravgods</i>
Welschingen	389		Gravfält	B7		
Bad Kreuznach	408	Ark. K		D		Fibulor (2), ring, pärlor, bronsmynt (romerska, 491-518, 518-527 e.Kr.)
Schönebeck, 15b	497		Gravfält	D	Vid halsen	Pärlor (18), kniv, bronsspänne
Schretzheim, 33	500	Ark. K	Barngrav i Gravfält	D	På bröstet	Fibulor (5), spännen (2), pärlor (42), trissa av kristall, kam, ben (2), fragment av kniv, bronsstycke
Wörrstadt	566	Ark. K	Gravfält	D		Fibulor (4), glasbägare, pärlor, silvermynt (romerskt, 425-455 e. Kr.), trissor (2), kam, knivar (3), spänne, hornplatta, perforerad rund sten, fragment av brons & järn
Derenburg-Meerestieg	599		Gravfält	B		Silvermynt
Altenzaun	618			D		
Halle-Reideburg	620-22			D (x3)		

Fig. 25. Axboe 2004, Hauck et.al. 1989

Brakteaterna i Tyskland saknar en etablerad, samstämmig tolkning eftersom fynden är utspridda. Inte desto mindre har Pesch gjort ett försök. Eftersom de tyska brakteaterna – trots att de saknar den fyndtäthet som finns i södra Skandinavien och östra England – har lagts i gravar med liknande föremål och som nästan enbart tycks ha tillhört kvinnor är det inte svårt att tolka brakteaterna som kvinnliga statusföremål (Pesch 2011: 387). Hon har även studerat brakteaternas spridningsmönster utifrån skillnader i deras ikonografi; de mer exklusiva föremålen har påträffats i Skandinavien, medan de längre söderut blir mer allmogliga. Pesch tolkar det som att produktionen av brakteater började i norr för att sedan sprida sig söderut. Spridningsmönstret har förklarats med att brakteater kan ha varit föremål som användes i kommunikation mellan germanska eliter under folkvandringstid. Dess bärare i nuvarande Tyskland kan ha identifierat sig med grupper associerade med stilen i Skandinavien (Pesch 2011: 384f, 392). En teori inte helt tagen ur luften; många kontinentala eliter tycks ha identifierat sig med Skandinavien, och ansett sig härstamma därifrån. Ett sådant exempel är de så kallade lombarderna.

5.4 Pannonien och Lombarderna

Skrivna källor från järnåldern nämner en rad olika germanska stammar. En av dessa kallades lombarder, eller langobarder, med betydelsen ”långskägg” (jfr. engelskans *long-beard*). Dessa inträder i historien som en del av den svebiska federationen århundradet e.Kr. i centrala Germanien

där ortnamn som Bardengavi har härletts till dem (Bóna 1976: 22). Under folkvandringstid tycks de dock ha flyttat söderut och etablerat sig i de romerska provinserna Noricum och Pannonien i nuvarande östra Österrike, västra Ungern, södra Tjeckoslovakien och de norra delarna av Slovenien och Kroatien. Där gjorde de sig kända för konflikten med sina grannar, gepiderna (Christie 1995: 58f). Det var dock först i slutet av 500-talet som Lombarderna satte sitt stora intryck i historien, då deras kung Alboin år 568 invaderade Italien och konsoliderade ett kungarike i dess norra delar. Än idag kallas norra Italien för ”Lombardiet” (Gaimster 1998: 137). Det var i Italien som lombarderna skrev ned sin egen historia. De tycks också ha etablerat sig permanent där, eftersom de inte nämns i senare folkvandringar. Lombarderna blev besegrade av frankerna under Karl den Store i slutet av 700-talet, men italienska furstar genom hela medeltiden benämns som lombarder, vilket tyder på att de utgjorde regionens övre skikt (Christie 1995).

Fig. 26. Brakteat från Várpalota, Ungern. Motivet har tolkats som Oden sittande på en tron med sina två korpar (Hauck et.al. 1989, IK 206).

5.4.1 Pannonien och tolkningar av materialet

Brakteaterna i Pannonien utgör fyndkategorins sydligaste utpost. De har påträffats i gravfält i Österrike, Tjeckien och Ungern, vilka har betecknats som lombardiska gravplatser, från dessas tid i Pannonien under folkvandringstid.

Tre gravplatser med brakteater har påträffats i Centraleuropa. Den mest iögonfallande påträffades i ungerska Várpalota. I grav nr. 21 hade den döde fått ett praktfullt halsband med sig, där fyra brakteater ingick. En av dessa tycktes föreställa en figur på en tron, omgiven av fåglar (se fig. 26). Övriga tre var identiska med fågelmotiv (Bóna 1976: 64, fig. 80, Hauck et.al. 1989: IK 206, 559).

I Polysdorf utanför Wien i Österrike påträffade också en brakteat på ett gravfält. Grav nr. 4 innehöll föremål mycket lika de i England och Tyskland; en fibula, pärlor (varav en i guld), en kam, en kniv och tre nålar som tycks ha hört till dräkten. Brakteaten ifråga tycks även här ha varit del av ett halsband (Hauck et.al. 1989: IK 484).

Det tredje fyndet gjordes i södra Tjeckien, på ett gravfält vid Saratice nära Brno. Grav nr. 6/47 innehöll förutom en brakteat också pärlor, fragment av beslag och en nyckel också ett vackert gördelhänge; ett föremål som tolkats som en kvinnlig form av dräktsmycke (Wicker 2008: 245, Hauck et.al. 1989: IK 491).

<i>Pannonien</i>						
<i>Ort, nr.</i>	<i>IK</i>	<i>Kön</i>	<i>Ålder</i>	<i>Brakteat</i>	<i>Placering</i>	<i>Övrigt gravgods</i>
Várpalota, 21	206 559 (x3)			B & D	Vid halsen	Pärlor (27), sländ-trissa, spänne, glaskärva, fragment av mynt (romerskt, 300-tal)
Polysdorf, 4	484	Ark. K		D	Vid halsen	Fibula, pärlor (5), tärning, dräktnål, spännen (3), benkam, kniv, keramik
Saratice, 6/47	491			D		Gördelhänge, spänne, nyckel, pärlor (5), silversmycken

Fig. 27. Bóna 1976, Hauck et.al. 1989, Wicker 2008

Som man kan se återfinns många av de variabler som påträffats i tyska och engelska gravar. Brakteaterna har i alla tre fallen suttit på halsband, och de döda har begravts med smycken, kärl och textilredskap. Det tycks alltså som att den pannoniska traditionen inte skiljde sig nämnvärt från sina motsvarigheter från Tyskland och England.

De centraleuropeiska brakteaterna har tolkats som lombardiska föremål eftersom dessa ska ha opererat i området under 500-talet. Över 30 gravplatser i Pannonien har kategoriserats som lombardiska, vilka utgör den största delen av gruppens arkeologiska material. Neil Christie uttrycker det som att vi därför vet mer om hur lombarderna dog än hur de levde (Christie 1995: 37). Lombarderna beskrivs som en liten men aggressiv germansk grupp, som utmärkte sig genom krigiska bedrifter och ett nära förhållande till den tidiga asatron. Sitt namn ska de enligt legenden ha fått från Wotan, de kontinentala germanernas namn på Oden (Bóna 1976: 19f). Längs Elbe där lombarderna ska ha uppehållit sig under tidig romersk järnålder har urnegravfält påträffats, i vilka vapengravar varit separerade från övriga gravar. Christie och Istvan Bóna menar att detta tyder på att lombardernas samhälle var starkt präglad av krig, och att krigare hölls i speciell ära. Bóna nämner även ett dekret från det lombardiska Italien år 643, i vilket folket som helhet benämns *exercitus*; ”armén” (Bóna 1976: 22, 73, 80, Christie 1995: fig. 2).

Lombarderna tycks ha behållit sin gamla tro längre än andra germanska stammar som migrerade till romerska områden. De ska inte ha accepterat kristendomen (i sin arianska form) förrän i slutet av 500-talet, trots regelbunden kontakt med bysantiner och kristna germaner. Ortnamn som Asfeld (”Asarnas fält”) i dagens Kroatien tyder på en långlivad tradition. Krönikorna nämner att hedniska präster i 600-talets Italien utförde läkekonst och offer till Tor, till kristna prästers förtret (Bóna 1976: 90f, Christie 1995: 55f). Eftersom brakteaterna i de pannoniska gravarna har daterats till 500-tal lär de alltså ha varit del i ett ännu hedniskt samhälle. Detta är särskilt intressant med tanke på att B-brakteaten i Várpalota (IK 206) skulle kunna tolkas som Oden på sin tron, assisterad av sina korpar (se fig. 26).

Bóna uppehåller sig vid konflikterna mellan lombarder och gepider längs Donau under folkvandringstid. Han kopplar romerska guldmedaljonger som funnits i östra Ungern till gepiderna, och tolkar medaljongerna som gåvor från romarna under krigen mellan gepider, goter och romare under folkvandringstid. Denna konflikt beskrivs inte bara som politisk, utan även religiös då vissa germanska falanger – däribland gepiderna – bekant sig till kristendomen medan andra – som lombarder och vissa gotiska grupper – ännu var hedningar (Bóna 1976: 66f). Om krigen mellan lombarder och gepider färgades av religiös retorik är det möjligt att de lombardiska brakteaterna

kunde ha uttryckt dessas identitet som polyteister.

Andra forskare menar att de pannoniska brakteaterna snarare uttryckte en kulturell och geografisk identitet. Lombarderna i Pannonien och Italien tycks ha identifierat sig inte bara med Oden utan också med Skandinavien. Vad som är känt från deras språk tyder på att de behöll en nordgermansk dialekt besläktad med saxiskan, vilkas språk skilde sig från de östgermanska gepider och goter som lombarderna kom i kontakt med i Pannonien och Italien. I romerska källor och i sina egna krönikor från 600-talet ska lombarderna ha härstammat från ”Scanadan” eller ”Scoringia”, vilket tolkats som Skandinavien (Bóna 1976: 22, 73, Christie 1995: 1f). De brakteater som påträffats i Pannonien är av allt att döma lokalt producerade, men ikonografiskt inspirerade av samtida skandinaviska brakteater. Pesch och Wicker tolkar detta som att lombarderna hävdade antingen ett kulturellt eller socialt band till Skandinavien, antingen som ättlingar till nordbor eller socialt jämställda med de nordbor som bar brakteater. De lombardiska brakteaterna ska ha fungerat som en identitetsmarkör kopplade till sina skandinaviska motsvarigheter (Pesch 2011: 384f, Wicker 2008: 247). Detta skulle kunna bekräftas av det övriga gravmaterialet; lombardiska kvinnogravar, vilka grävts ut i stort antal i Pannonien, innehåller dräkter som inte skiljer sig mycket från nordeuropeiska motsvarigheter. Långa klänningar och dräkter hölls ihop med fibulor över bröstet och vid höften. Förutom fibulor tycks dräktnålar även använts för att hålla ihop kläderna. Runt midjan satt ett utsmyckat bälte, i vilket personliga föremål satt. Dessa föremål, sländtrissor, saxar, knivar och kammar, stämmer bra överens med de fyndkombinationer som gjorts i övriga fallstudier (Christie 1995: 43f). Det är möjligt att lombarderna genom sin dräktstil och bärandet av brakteater signalerade att de identifierade sig med folken i Skandinavien, vilket de tycks ha sett som sitt ursprungsland.

5.5 Gotland – Karonsmynt och vägen till Vendeltiden

Gotland i Östersjön utmärker sig genom historien med sitt rika fyndmaterial och sitt ekonomisk-strategiska läge som handelsplats. Ön avviker inte från dessa utmärkelser i folkvandringstid; boplatser, gravar och depåer vittnar om tillgång till avancerat hantverk och långväga kontakter.

5.5.1 Gotland och tolkningar av materialet

De gotländska brakteaterna är lika heterogena i sitt utseende som sina fyndkontexter. Trettio fynd från folkvandringstid hade katalogiserats i slutet av 90-talet (Gaimster 1998: 220). Liksom i Norge lades brakteater och medaljongimitationer ner i gravar och depåer samtidigt och nära inpå varandra. Gotland är för övrigt känt för sina nedgrävda skatter i form av depåer. Många av dessa har daterats till sen järnålder; framför allt vikingatid, men även depåer från folkvandringstid. Av dessa innehöll flera brakteater. Exempelvis innehöll en depå från Djupbrunn (IK 44) förutom en praktfull C-brakteat också 211 romerska denarer med kejsarna Nero (54-68 e.Kr.) och Commodus (180-192 e. Kr.) porträtterade. Myntens ålder antyder att dessa varit i omlopp i upp till fyrahundra år när de lades ner (Hauck et.al. 1989: IK 44).

Vad gäller brakteater i gravar är fynden inte många, men ändå koncentrerade på en så liten geografisk yta. Sju fynd är presenterade här, och inget av dessa är de andra lika. Tre kommer från brandgravar, där varken kön eller brakteatens placering har kunnat fastställas. Två kommer från gravar i vilka två personer lagts ned (Hauck et.al. 1989). Vad som gör Gotland särskilt speciellt i detta fall är dock två fenomen; tillskurna brakteater och brakteater som karonsmynt.

<i>Gotland</i>						
<i>Ort, nr.</i>	<i>IK</i>	<i>Kön</i>	<i>Beskuren</i>	<i>Brakteat</i>	<i>Placering</i>	<i>Övrigt gravgods</i>
Salands	62,2		Ja	A	På huvudet	Fragment av svärd, benkam, spänne, järnringar (2), fibula, metallknoppar, järnfragment, benkam, kniv, fragment av sköldbeslag, nitar, fragment av kruka
Roirhage, 43/67	192,3		Ja	A	Okänt (Brandgrav i stenkista på gravfält)	Pärlor (3), glaskärvor, ring, björnklor, brända och o- brända ben
Barshaldershed	216	M & K?	Ja	C	Okänt (dubbelgrav)	Svärd, beslag till sköld och remmar, knivar (2), pilspetsar (5), spjutspetsar (3), benkam, ringar, glasbägare, spännen, eldstenar, djurben, bronskittel, spelpjäser, glaspärla
Kälder	286,1			MI	I munnen på 1 (dubbelgrav)	1: Spjut, lans, fibula, spänne, gördelhänge, beslag, hästtand. 2: sköld-buckla, spänne, rembeslag, knivar (2)
Raum Hablingbo	286,2		Ja	MI	Okänt (brandgrav)	Fibula, pärlor (6), kam, spelpjäser, fragment av brons
Havor	286,3		Ja	MI	Okänt (brandgrav)	Beslag, glasfragment, bronsfragment
Broa, 32	365,8		Ja	C	Vid huvudet	

Fig. 28. Axboe 2007, Hauck et.al. 1989.

I tre gotländska gravar påträffades brakteater och medaljongimitationer (IK 62,2, 286,1 & 365,8) på eller intill huvudet på den gravlagda. I ett fall (IK 286,1) hade den legat i munnen. Axboe har tolkat dessa tre fall som en tradition att placera föremålen antingen i munnen eller över ögonen på den döde. Traditionen är välkänd från Grekland där man under antiken lade sk. "karonsmynt" just i munnen eller på ögonen på sina döda, för att underlätta dessas färd till dödsriket och förhindra att de skulle gå igen. Under romersk järnålder tycks varianter av denna tradition nå upp till de germanska områdena; nord- och centraleuropeiska gravar från järnåldern har i flera fall uppvisat gravlagda individer med mynt eller föremål av guld, silver, brons och glas på strategiska ställen på kroppen. Förutom på huvudet kan de ha lagts i handen (Ekengren 2009). Axboe menar att ovanstående tre fynd är en gotländsk variant av samma tradition (Axboe 2007: 105f).

De tillskurna brakteaterna kan ha varit kopplade till fenomenet med karonsmynten. Inte mindre än sex av de sju ovanstående fynden på Gotland skiljer sig nämligen i formen från andra brakteater; de saknar bård, och förutom IK 286,3 också ögla. Kanterna är dessutom grova och ojämna, som om de efter tillverkningen hade fått kanterna klippta eller avlägsnade. Axboe menar att detta är förknippat med seden att lägga karonsmynt på sina döda; till skillnad från andra brakteater, vilka visar tecken på ha blivit använda som halssmycken, tolkar Axboe de gotländska fynden som att de tillverkats speciellt för att fungera som gravgods – de saknade alltså praktisk funktion i det levande samhället, utan var helt och hållet en materiell kultur som hörde till samhällets dödsritualer (Axboe 2007: 105, 108). Gaimster har studerat de tillskurna brakteaternas ikonografi, och menar att dessa tillverkades samtidigt som brakteater på bl.a. Själland, men då i en helt annan kontext. De själländska brakteaterna har alla varit lösfynd eller delar av depåer (Gaimster 1998: 246).

Förutom seden att skära till brakteater och lägga dem i gravar i likhet med mediterana traditioner utmärker sig gotländska brakteater genom sin långa tillverkningstradition. I resten av Europa tycks brakteater ha slutat att tillverkas i slutet av folkvandringstid, men på Gotland fortsatte traditionen. Grupperna E och H har daterats till vendel- respektive vikingatid, och har påträffats i Östersjöområdet och Östeuropa; områden som alla hade kontakt med Gotland under yngre järnålder. Nästan alla fynd av E-brakteater har gjorts i gravar, och har tolkats som en del av dåtidens kvinnliga dräkt på och utanför Gotland (Gaimster 1998: 71f, 125). Stämmer detta kan de E- och H-brakteaterna, som kopplats till Östersjöområdet i yngre järnålder, ha haft samma funktion som grupperna A-D, vilka kopplats till Nord- och Centraleuropa under folkvandringstid.

Fig. 29. Klippta brakteater från Salands (IK 62,2) och Barshaldershed (IK 216) på Gotland (Axboe 2007, fig. 81 & 82).

5.6 Sammanfattning

Ungefär en femtedel av de brakteater man känner till lades ned som gravgods. I detta kapitel har jag försökt att ge en översikt av materialet, vilket inte bara är omfattande utan även mångsidigt. De ca tvåhundra fynden är utspridda över ett tiotal länder. De har lagts ned i olika former av gravar med varierande placering, med gravgods som i form och antal är mycket skiftande. Även de gravlagda skiljer sig åt. Deras kvarlevor och det material som lagts ned i gravarna med dem har gjort att de tolkats som män, kvinnor, barn, gamla, överklass, krigare och medlemmar av ett flertal germanska grupperingar.

Inte desto mindre finns det vid första anblicken stora likheter mellan många av gravar med brakteater i sig. Den absoluta majoriteten är skelettgravar, i vilka föremålen tycks ha arrangerats noggrant. Att så få brandgravar dokumenterats kan bero på att brakteater i regel inte placerades i sådana, men även på att spåren raderats. Man måste vara medveten om de källkritiska problemen när man studerar skelett- och brandgravar. I de fall där brakteaterns position har fastställts befinner

de sig nästan alltid vid halsen eller på bröstet på den döde. I de fall dessa döda har könsbestämts osteologiskt och inte efter gravgodset har de i nästan samtliga fall visat sig vara kvinnor. I de fall uppgifter saknas tyder gravgodsets föremål och dess placering på att de var utformade i liknande mönster som de bekräftade kvinnogravarna.

Det finns även tydliga tecken på regionala mönster. Gravar med brakteater i England och på kontinenten tillhör oftast stora gravfält, och gravarna är både till sitt yttre och inre lika varandra. I Norge är gravarna mycket mer mångfaldiga. Det är svårt att se samma mönster som i kontinentala gravtraditioner. I några fall har brakteaterna dessutom placerats borta ifrån kroppen och till och med utanför graven. Det antyder en mer distanserad roll under gravritualerna, eftersom de saknar närhet till den döde. På Gotland är gravarnas inre och yttre form också olika, samtidigt som brakteaterna själva uppvisar ett unikt utseende; de tycks inte ha använts som hängsmycken, och bården har avlägsnats för att sedan läggas på den dödes mun eller ögon, liknande den antika traditionen med sk Karonsmynt.

I nästa kapitel kommer dessa likheter och skillnader i gravarnas form och brakteaternas placering att tas upp mer ingående, och uppsatsens frågeställningar kommer att försöka besvaras. Tidigare forskares teorier inom ämnet ska presenteras och utvärderas.

6. Tolknings

Brakteaternas meningar och funktioner har tolkats på flera olika sätt. De tycks inte ha haft en praktisk funktion, utan snarare tillverkats och utnyttjats baserat på symboliskt värde. Wicker (2003: 546) påminner om att hantverk och symbolik är mer än bara former och färger; de kan signalera grupptillhörighet, och få människor att identifiera sig med vissa företeelser och ta avstånd från andra.

Uppsatsen täcker ett stort material och även ett stort forskningsfält. Brakteater har studerats i drygt tvåhundra år, och även om huvuddelen av forskningen riktats in på deras ikonografi och motivens meningar har ändå mycket litteratur producerats angående deras funktioner i det levande samhället och i förhållande till gravar. Detta kapitel kommer att behandla materialet från förra kapitlet i förhållande till uppsatsens teoretiska teman (se kap. 3) och den samhällskontext som brakteaterna existerade i (se kap. 4). Kapitlet kommer att presentera både mina egna och andras tolkningar.

6.1 Status

Ingen tvivlar på att en brakteat var nära förbunden med sin tids sociala förhållanden. De tillverkades av ädla metaller och med en stor precision och hantverksskicklighet. De påträffas i gravar och depåer med ofta mycket rikt material. De nämns visserligen inte i skriftliga källor, men samtida texter beskriver halssmycken och medaljonger som ett maktmedel; föremål vilka figurerade i samhällets topp såsom gåvor och symboler för allianser, makt och inflytande.

Det är dock oklart exakt vilken roll brakteaterna spelade i sin omvärld. Det arkeologerna gräver upp är föremålens sista viloplats; kontexten i vilka de fyllde sin sista funktion. Vilka funktioner de fyllde innan dess och i vilka sammanhang är svårare att säga.

Av brakteaternas form och flera gravfynd att döma bars de runt halsen. Brakteaterna kan på goda grunder sägas ha varit intima föremål; de bars för att synas. Gustin har forskat kring symboliskt viktiga föremål i klädedräkten, och menar att dessa är centrala när det gäller att markera identitet. Standardiserade dräkter eller föremål tyder på normer där bärarna delar speciella drag med varandra (Gustin 2008: 230). Brakteaterna, som liknar varandra till utseendet och tycks ha burits på samma sätt, kan ha signalerat att deras bärare tillhörde en särskild social grupp. Eftersom de utgjorde resultatet av avancerat hantverk tyder det på en funktion som visuella objekt. Motiven på dem är dock små, och kan inte studeras förrän på nära håll. Wicker föreslår att brakteaternas motiv bestod av symboler som endast en liten invigd grupp kunde förstå, och var menade att tydas personligt och inom en intim sfär. På håll fungerade alltså brakteaterna som markörer för rikedom och status, medan de på nära håll innehöll specifika symboliska meddelanden (Wicker 2005: 57f, 2010: 75. se även fig. 30 & 31). Pesch menar att djurornamentik i sig signalerade hög status, eftersom dess olika stilar ofta återfinns på föremål av avancerat hantverk. Motiven på brakteaterna ska ha varit del av ett stilistisk regelverk, ett "corporate design of the elite in Germania" (Pesch 2011: 384). Det skulle förklara varför så stor möda lades ner på brakteater och andra samtida guld- och silverföremål; för en interregional social grupp som vill visa sin status är gemensamma symboler och formspråk en bra lösning.

Stilar som anses kommunicera makt och inflytande har även tillskrivits föremålen beskrivna i kapitel 4. Att bära mynt eller medaljonger runt halsen var en tradition som var gammal i norra Europa redan innan brakteaterna började tillverkas. Sedvänjan har spårats tillbaka till 200-talet som ett av många uttryck för kommunikationen mellan Rom och folken bortom *Limes*. Varför folk utanför imperiet började bära romarnas mynt och kejsarporträtt runt halsen är inte klarlagt, men troligen fungerade de som symboler för prestige och hög status. Inom romarriket blev samma föremål en del av ett inhemskt maktspråk, och det är mycket möjligt att folk med kontakter i Rom tog efter den traditionen (Bursche 2001). Brakteater skulle kunna tolkas som en fortsättning på den traditionen; de var inspirerade av mynt som halsband, men i en senare form och troligen med nya innebörder (Hedeager 1988). När brakteaterna tillverkades – troligen under 400- och 500-talen – var

Fig. 30. Rekonstruktion av pärlhalsband från folkvandringstid (Foto: Jennifer Laird)

Fig. 31. Rekonstruktion av pärlhalsband med brakteat (Teckning: A. Hansen).

Rom inte längre samma maktfaktor som innan. Brakteaterna bars under en period av politiska omvälvningar och nya religiösa uttryck. Ikonografin var i tidiga former, som medaljongimitationer och A-brakteater, avbilder av romerska kejsarporträtt. Senare fick den en alltmer inhemsk prägel för att i slutet av folkvandringstid helt sakna likheter med romerskt hantverk. Jag anser att det tyder på ett skifte i brakteaternas symboliska uttryck efterhand som nya idéer uttrycktes, då associationer med romarriket inte längre hade samma samhällseliga och kulturella relevans som innan.

Dessa nya uttryck kan ha varit kopplade till politiska skiften och en ny generation makthavare. Hedeager menar att man under folkvandringstid såg nya makthavare ersätta gamla, men också förändringar i hur makt uttrycktes och kommunicerades. Tidigare eliter tycks ha byggt sin makt på bland annat romerska prestigeföremål. Under folkvandringstid förflyttades dock makten från Rom, och symboler för status kopplade till romerska föremål tappade sitt värde. Istället kan föremål som brakteater ha börjat tillverkas som ett uttryck för nya makthavare (jfr. Behr 2000 & Hedeager 1990).

Många forskare talar för att brakteaterna på olika sätt speglade sin samtida elit. De kan ha fungerat som de romerska medaljongerna, dvs. att de presenterades som gåvor till politiska allierade. Brakteaterna har i så fall speglat dåtidens politiska system, såsom ett medium för makt och allianser (Andrén 1991: 253, Gaimster 1998: 207). Det faktum att brakteaterna återfunnits i kvinnogravar skapar dock intressanta tolkningsmöjligheter över exakt vilken roll brakteaterna spelade i folkvandringstidens sociala stratigrafi. En möjlighet vore att brakteaterna fungerade som gåvor i samband med allianser mellan eliter; ett exempel som vunnit mark i forskarvärlden har varit bröllopsgåvor. Politiska giftermål har historiskt varit ett effektivt sätt för en familj att utöka sitt inflytande och skaffa bundsförvanter. Brakteaterna kan ha varit del av brudgåvor; de ska alltså ha givits till kvinnan i äktenskapet som sedan bar den som ett tecken på sin status som gift makthavare (Andrén 1991: 253, Wicker 2003: 537, Wicker 2008: 243). Detta tycks stämma överens med dåtidens samhälle; kvinnor i många germanska samhällen var ansvariga för familjens tillgångar, vilken i samhällets högre skikt ofta manifesterade sig i smycken och andra värdeföremål (Ravn 2003, Wemple 1981). Andra menar att kvinnor som recipianter för brakteaterna uttrycker en alltför förenklad bild av dåtidens politik, och att brakteaterna – oavsett bärarens kön – snarare speglar sociala nätverk än politiska allianser (Pesch 2011: 379f, 392). Att brakteater ska ha varit gåvor från

män till kvinnor är svårt att bevisa, trots (eller, beroende på vilken inställning man har, på grund av) fyndkontexten i gravar. Pearson påminner om faran att tolka makt utifrån gravgods; om brakteaterna lades ner i kvinnogravar, betyder det då att kvinnan bar mannens egendom eller sin egen? Tillhörde brakteaten den gravlagda innan den lades ner? Sådana frågor kan även belysa den dubbelmoral som ibland existerar när man tolkar könsbestämda gravar och dess gods. Det är sällan föremålen i en mansgrav tolkas som kvinnans egendom (Pearson 2001: 99).

Kan brakteater verkligen ha fungerat som statusföremål i gravar? Det kan tyckas märkligt att föremål som anses ha symboliserat levande individers inflytande lades ner i jorden istället för att förflyttas till nästa generation. Å andra sidan kan gravritualerna i sig ha varit en officiell uppvisning där släkten ville ge ett gemensamt uttryck för hög social status. Gravvar med mycket gravgods, smycken och avancerat hantverk tolkas ibland som en del av maktkamper, där välbärgade familjer försöker överträffa varandra med att erbjuda sina döda ståtliga begravingar (Gaimster 1998: 209f, Hedeager 1992: 129). De rika gravarna i Kent har tolkats som tecken på att dess jutiska härskare försökte etablera sig genom att deponera sin rikedom i gravar för att knyta närmare band till landet. Brakteaterna och andra symboliska föremål kan i kontexten relateras till en hednisk Oden-kult som ett led i att legitimera makten (Behr 2000: 26, 39ff). Webster resonerar på ett liknande sätt då han tolkar depåer och rika gravar som ett sätt i germanska samhällen att visa upp makt; skatter ska ha fungerat som en politisk symbol. Skrivna källor talar om att tributer och skatter i guld var tecken på kunglig makt, och sagor som Beowulf-kvädet beskriver guldskatte som vanliga inslag i furstliga begravingar (Webster 2001). Om brakteaterna användes i gravkontexter för att symbolisera inflytande skulle det kunna förklara förekomsten av fyndrika barngravar. Gravvar som Dover Buckland 20 och Straubing 817 (se 5.2.2 och 5.3.2), i vilka barn begravts med föremål som annars betecknats som typiska för vuxna, kan tyda på samhällen vilkas eliter lät sin auktoritet gå i arv. Barnen räknades som förmer än andra jämnåriga och fick praktfulla föremål med sig i graven. Sådana sedvänjor betecknas som uttryck för tillskriven status (se 3.1.1). Det har inte presenterats någon tidigare tolkning av barngravar med brakteater; själv anser jag att närvaron av brakteater hos barn på 4-6 år speglar deras funktion som socialsymboliska föremål.

Brakteater kan med andra ord tolkas på flera olika sätt såsom förknippade med sociala identiteter och förhållanden. Tidigare forskare tenderar dock att försöka förklara samtliga brakteatfynd, vilket är svårt med tanke på fyndkategorins storlek och skiftande kontexter. Själv hör jag till det försiktiga lägret; brakteaternas skiftande kontexter tyder snarare på skiftande funktioner (jfr. Andrén 1991 & Axboe 2001). Brakteaterna är utspridda över hela norra och centrala Europa. Samtidigt var de förmodligen inte i omlopp i mer än tre generationer, med undantag av Gotland och Östersjöområdet. Detta ger brakteaterna ett brett spektrum fyndkontexter, men en så snäv livslängd att en generell funktion är svår att tyda, om den ens existerade.

6.2 Genus

I kapitel 5 konstaterades det att gravkontexter i vilka brakteater påträffats i de flesta fall har betecknats som kvinnliga; antingen genom att kvarlevorna osteologiskt bevisats ha tillhört kvinnor, eller genom att gravgodset i form, kombination och placering liknar det i de osteologiskt könsbestämda gravarna. Detta kan man se som indikation på att brakteaterna varit associerade med kvinnor eller ett kvinnligt genus i gravar under folkvandringstid.

Därmed inte sagt att brakteater var ett privilegium för kvinnor; minst tre gravar har bevisats tillhöra män, och troligen rör det sig om fler när det gäller de norska vapengravarna. Men majoriteten av de utforskade gravarna följer ett specifikt mönster, där gravgods och brakteaternas placering tyder på att de åtminstone i gravritualen behandlades inom en kontext som kan sägas vara kvinnlig. Eftersom många av brakteaterna som påträffats bär spår av slitage verkar de ha använts länge i det levande samhället. Slitaget i samband med gravarnas osteologiska och arkeologiska kön tyder därmed på att bärandet av brakteater som del av ett kvinnligt genus i gravarna (jfr. Wicker 2005: 52 & Wicker 2010: 73).

De flesta tidigare tolkningar kopplar brakteater till en kombination av genus och status; närmare bestämt till kvinnor med en stark social position. Detta kan tyckas logiskt eftersom brakteaterna i gravar och depåer påträffas tillsammans med föremål som anses ha tillhört kvinnor, men som också symboliserade rikedom och hög status.

I skriftliga källor från folkvandringstid framgår det att kvinnor var dynamiska aktörer i den sociala och politiska arenan. De beskrivs som "fredsvävarer", alltså de som garanterade fred mellan två fraktioner. Detta kunde ske genom avtal, giftermål och en rituellt viktig position som värdinna på fester, under vilka avtal ofta stiftades (Arrhenius 1995: 87). Marta Lindeberg menar att brakteaternas runinskrifter stärker bilden av kvinnor som värdinnor; ett antal brakteater har runor inpräntade, varav drygt tjugo innehåller de återkommande orden *alu*, *lapu* och *laukaR*. De två första har tolkats som *öl* (eller *mjöd*) och *inbjudan*. Enligt Lindeberg har detta haft att göra med att kvinnor var ansvariga för att brygga festdrycker och hälsa gästbudets medlemmar välkomna. *LaukaR* har översatts till *lök*. Löken beskrivs i fornnordiska källor som associerade med fertilitet och kultiska måltider (Lindeberg 1997: 103, även Wicker 2010: 74f). De tre orden inpräntade på brakteater kan med andra ord reflektera kvinnors inflytande på fester och andra viktiga sammankomster, samt fertilitetskulten. Jag stöder delvis resonemanget; att samma inskrifter påträffas på flera brakteater tyder på en gemensam funktion, och skriftliga källor är överens om att fester och dryckenskap var viktiga sociala sammankomster där eliten befäste förbund. Jag förhåller mig däremot mer defensiv gentemot inskrifterna som bevis för kvinnligt inflytande – det är osäkert om genus fungerade på samma sätt inom sociala sammankomster i folkvandringstidens Nord- och Centraleuropa.

Till skillnad från den traditionella bilden av folkvandringstid som en tid då militär makt associerad med män höll samhället i balans framstår kvinnan som alltmer inflytelserik – om hon hade de materiella och karismatiska tillgångar som behövdes. I de fall källorna beskriver kvinnor är det ofta i den kontexten; en inflytelserik person som genom sitt intellekt, talförmåga och goda relationer till släkt och allierade effektivt håller sig högt på den sociala stegen (jfr. Lindeberg 1997: 101f, Pearson 2001: 102 & Wemple 1981: 99f). Det är inte omöjligt att brakteaterna fungerade som kvinnligt statusföremål, och att de slutligen hamnade i gravar eftersom de blev intimt förknippade med sin ägarinna.

Kvinnor som bärare av brakteater är ingen långsökt tolkning, med tanke på fyndkontexterna. Men idén att de gavs som gåvor i samband med giftermål eller bars av värdinnor på fester räcker inte som förklaring; att kvinnor endast var mottagare av brakteater ger kvinnor en alltför passiv roll. Istället kan brakteaterna tolkas som bevis för att kvinnor kunde fungera som maktfaktorer, och inte bara osjälvständiga recipanter för männens maktsymboler. Skrivna källor tenderar att favorisera krigiska kungar, vilket gjort att kvinnor ofta hamnar i bakgrunden. Men de som ges plats beskrivs i många fall som minst lika framgångsrika politiker och härskare, om än under andra sociala förutsättningar. Både i sagor och krönikor från Central- och Nordeuropa förekommer handlingskraftiga kvinnor som genom charm, list, kontakter och våld konsoliderar både sin egen och familjens makt. Brakteater i gravar och depåer har tolkats som en artikulering av rikedom och prestige, i en kontext där den aktiva spelaren var kvinna. Brakteater ska på så sätt utmana den traditionella bilden av makt byggd av manliga kungar och uppehållen av vapenmakt (jfr. Behr 2000: 51, Gaimster 2001: 152, Hinton 2005: 28f, Wemple 1981: 69).

En annan vinkel i frågan kring brakteaters relation till genus är det faktum att man inte vet vem som tillverkade dem. Vi vet att de lades ned i gravar med framför allt kvinnor – eller i en kontext som kan sägas relatera till dem – och att många dessförinnan bars av levande människor. Hantverkarna är dock ett mysterium. Tidigare har man utgått ifrån att dessa varit professionella yrkesmän (med beteckning på män) som arbetade för de som bar brakteaterna. Sentida tolkningar har utmanat den bilden. Är det till exempel möjligt att kvinnor influerade brakteaternas ikonografi? Eller att hantverkarna själva var kvinnor? Eftersom vi inte känner till den sociala process som ledde brakteaterna till att tillverkas är de flesta scenarion möjliga. Lindebergs tolkning av de tre

runinskrifterna är ett exempel. Wicker är inne på samma spår, men tolkar brakteaternas ikonografi utifrån deras kulturella kontext; brakteaternas som tillskrivits lombarderna (se 5.4) är ikonografiskt lika de i Skandinavien, men vikt och hantverk tyder på att de producerades lokalt. Wicker tolkar det som att de tillverkades av – eller på order av – lokala kvinnor som ville identifiera sig med skandinaviska grupper (se 6.3). Hon noterar även de kristna motiv som uppkommer på senare brakteater, och det faktum att kvinnor ofta beskrivs som drivande krafter bakom övergången till kristendomen i flera germanska samhällen (Wicker 2008: 247f). Kanske finns det ett samband; att germanska kvinnor var bland de som först gick över till kristendomen, och att de lät tillverka brakteater med kristna motiv för att visa sin nya tro? Pesch tolkar materialet mer försiktigt, och utgår ifrån ikonografiska likheter mellan brakteater. Dessa likheter tolkas som att produktion och distribution av brakteater var medvetna och kanske också ritualiserade handlingar, vilka i så fall mycket väl kan ha utförts eller kontrollerats av de kvinnor som sedan bar och begravdes med de färdiga brakteaternas (Pesch 2011: 382). Jag håller med Wicker i det att centraleuropeiska brakteater med skandinavisk ikonografi tyder på association, men det behöver inte betyda att tillverkarna och bärarna var centraleuropéer; det kan också ha handlat om människor som faktiskt härstammade från Skandinavien som lät tillverka brakteaternas i Centraleuropa sedan de kommit dit för att återanknyta till sin hembygd. Jag lutar mig mer åt Pesch när det gäller brakteaternas distribution. Denna tyder på medvetna handlingar som kan återspegla dåtida sociala kontakter.

Ett annat tillvägagångssätt är att problematisera gravfynden och brakteaternas ikonografi. Eftersom brakteater påträffas i både mans- och kvinnogravar tycks det inte som om det fanns någon allmän konsensus under folkvandringstid ifall brakteater var helt och hållet kvinnliga eller manliga objekt. Istället kan brakteaternas ha symboliserat ett mellanting, ett könsöverskridande genus. De mänskliga figurer som avbildas har visserligen tolkats som manliga, men visar ofta androgyna drag. I de senare isländska källorna beskrivs Oden – vilken ofta kopplats till brakteaternas motiv – som en gud med både manliga och kvinnliga egenskaper, de senare i samband med hans förmåga att utöva sejd, den kvinnliga magin (jfr. Lindeberg 1997: 105f). Senare brakteater avbildar inga människor alls, utan suggestiv djuornamentik. Dessa fenomen kan tolkas som att brakteaternas uttryckte idéer om magi, shamanism och könsöverskridande teman i germansk tankevärld. Gry Wiker menar att så är fallet, och att brakteaternas kanske fungerade som amuletter eller föremål kopplade till utövandet av sejd. Sejd beskrivs som just gränsöverskridande trolldom, som ansågs vara en kvinnlig syssla, men som Oden lärde sig och utövade i en mängd exempel. Om sejd var en del av järnålderns ritualer är det inte omöjligt att den utövades av män och kvinnor med könsöverskridande som tema. I så fall är det möjligt att de gravar och depåer som innehåller föremål vilka klassats som 'kvinnliga' faktiskt kan ha tillhört män, som ett tecken på de utövade sejd (Wiker 2001). Det är en spännande tolkning, men en som står på en lös grund. Ikonografi behöver inte nödvändigtvis uttrycka föremålets funktion, utan kan lika gärna ha varit dekorativ utan någon djupare mening (jfr. Axboe 2007: 111). Något som gör brakteaternas koppling till genus mer problematisk är det faktum att objekts relation till genus och kön förändras över tid och rum. Brakteaternas tillverkades och användes över ett enormt område. Trots att deras fyndkontext är någorlunda homogen finns det inget som säger att deras funktion var densamma (jfr. Hjørungdal 1991: 72). Också tidsperspektivet är svårt att tyda. Relationen till de tidigare medaljongerna är exempelvis inte klarlagd – dessa har tolkats som typiskt manliga, medan brakteaternas koppling till genus är svårare att fastställa. Kanske genomgick de en övergångsfas, där de tidiga brakteaternas både relaterades till män och kvinnor – de skiftande kontexterna i Norge kan tyda på det – medan de senare alltmer kom att betraktas som kvinnliga objekt.

Få tolkningar av andra forskare angående brakteaternas relation till genus är kopplade till gravarna själva; snarare framförs tolkningar med gravfynden som utgångspunkt, eftersom deras kontext hjälper oss att få veta vem brakteaternas begravdes med. Eftersom både gravar och depåer uppvisar föremål som tolkats som kvinnliga vilar mycket av tidigare forskning på det faktum att brakteaternas också tolkats som kvinnliga; utifrån gravfynd diskuterar man brakteater som aktiva

symboler i ägo av lika aktiva kvinnor inom sin samtids politiska och sociala arenor. Svagheten i resonemanget är att även om föremålen begravdes med eller av personer med samma kön säger det inte nödvändigtvis något om deras funktion och förhållande till genus innan de placerades i jorden. Wikers teori om sejd och brakteater som symboler för det androgyna löser delvis problemen, men bygger på en ganska lös grund. Mycket lite kan faktiskt bevisas, förutom att brakteater begravdes med både kvinnor och män. Kan det istället ha varit så att brakteaterna rörde sig mellan genus och funktioner i olika kontexter? Det är fullt möjligt. Den funktionella 'livslängd' som antyds genom brakteaternas slitspår öppnar för att de mycket väl kan ha bytt funktion under den tiden. Kanske var gravar i sådana fall en kontext som ansågs vara passande för kvinnor. Mansgravar med brakteater kan helt enkelt ha utgjort regelns undantag. Graven i Monkton (se 5.2.6), där brakteaten placerats antingen i den dödes hand eller bälte, har tolkats som en gåva från en kvinna (jfr. Behr 2000: 47).

Svårigheterna med att koppla brakteater till genus är således dels brist på kunskap om nordeuropeiska könsroller i folkvandringstid, dels brakteaternas mångtydiga kontexter. De gravar som fastställts som kvinnliga liknar på många sätt varandra genom gravgodset, men problematiseras av att det finns stora skillnader i materiell kultur i nordeuropeiska kvinnogravar. Medan män i olika germanska samhällen ofta tycks ha varit relativt homogena i sin klädedräkt, utrustning och accessoarer visar kvinnliga motsvarigheter ofta på motsatsen. I gravar och andra kontexter visar lämningar som kopplats till kvinnor på stora skillnader sinsemellan, även på lokala nivåer. Ravn tolkar dessa skillnader som uttryck för identitet, i synnerhet social status. Tove Hjørungdal menar att kvinnlighet var en komplex roll att spela i germanska områden, och att könstillhörighet inte bara var en fråga om genus, utan även status; kanske hade det olika betydelser beroende på vilken plats i hierarkin man hade (Hjørungdal 1991: 110, även Ravn 2003: 135).

Jag är här benägen att hålla med Lindeberg, som anser att tolkningen av brakteater som 'manliga' eller 'kvinnliga' objekt är vanskligt (Lindeberg 1997: 108). Skillnaderna i fyndkontexten tyder på att de istället fungerade som sociala och politiska föremål, och att deras placering i kvinnogravar och depåer var ett led i att uttrycka social och politisk tillhörighet – oavsett om de som gravgods var ägodelar eller gåvor till den döde.

6.3 Kulturell identitet

Allt tyder på att brakteaterna tillverkades i nord- och centraleuropeiska områden och bars av människor som vi idag skulle kategorisera som germaner. De kan alltså sägas vara ett kulturellt fenomen. Detta betyder inte att brakteater nödvändigtvis uttryckte kulturell identitet. Men eftersom deras funktion tycks ha varit symbolisk snarare än praktisk kan detta tyda på att de kan ha haft kopplingar till kulturell identitet; en innebörd som åskådare från hela deras spridningsområde från Norge till Ungern kunde tolka och förstå.

Det är inte förvånande att föremål som påträffats utspridda över stora områden under folkvandringstid också kopplats till folkvandringar. Tidigare ansåg man att brakteaternas fyndorter på kontinenten och i England speglade skandinaver som deltagit i de migrationer som beskrivs i samtida krönikor – att många germanska grupper hävdade ett ursprung från Skandinavien stärkte teorin, med tanke på att brakteaterna tycktes kunna hävda samma sak. Teorin fick senare modifieras då det framgick att många kontinentala och insulära brakteater verkade ha tillverkats lokalt och inte exporterats från Skandinavien. Inte desto mindre har flera tolkningar framförts, i vilka brakteaterna hade något att göra med de förflyttningar som gett folkvandringstiden sitt namn. Enligt dessa teorier ska brakteaterna inte ha uttryckt en direkt länk till ett ursprungsområde, utan snarare ett ställningstagande till att man ansåg sig härstamma från en viss grupp eller ett visst område.

Speciellt två områden med brakteatfynd utmärker sig efter det mönstret; England – i synnerhet Kent – och Pannonien. Båda dessa är väl dokumenterade både arkeologiskt och historiskt. Under folkvandringstid ockuperades de båda av germanska grupper som vandrat in utifrån, vilka enligt källorna behöll starka band med områdena varifrån de kom. England koloniserades av migranter från Danmark och nordvästra Tyskland. Lombarderna ska ha kommit från Rhenlandet, men hävdade

ett äldre ursprung i Skandinavien. Det är inte omöjligt att brakteaterna kan ha uttryckt bärarens kulturella identitet som byggde på idéer om skandinaviskt ursprung.

Kents och det övriga Englands brakteater har tolkats på detta sätt. Förutom brakteater lämnade de germanska kolonistörerna efter sig en materiell kultur som skiljer sig från den inhemska keltisk-romerska. Det kan tyda på en ovilja att anpassa sig, och att man istället behållit sina egna kulturella uttryck (jfr. Behr 2000, Chadwick Hawkes & Pollard 1981, Hines 1984). Även brakteaternas ikonografi har tolkats som antingen importerad eller inspirerad av jutiska och tyska motsvarigheter (Behr 2010: 66f). Wicker menar att oavsett om brakteaterna importerades eller producerades lokalt – det tycks som att brakteaterna i England först kan ha importerats för att därefter ersättas av inhemska produktion – tyder deras närvaro på att dess bärare associerade sig själva med skandinaviska eller tyska grupper, troligen för att de härstammade eller ansåg sig härstamma därifrån (Wicker 2008). Detta är dock bara en förklaring av flera. Sociala, politiska och genusrelaterade faktorer spelade säkert in i de engelska brakteaternas funktion. Det finns dessutom skillnader i jutiska och kentiska materiella uttryck, så det är inte frågan om en identisk kultur. Snarare rör det sig om två områden med täta sociala och ekonomiska kontakter (jfr. Behr 2000: 29f, 48f). En variabel som kan tyda på en funktion kopplad till kulturell identitet är de engelska brakteaternas kronologi; de tycks inte ha introducerats i det anglosaxiska England förrän ca 50 år efter att germanska grupper stabiliserat sig där. De ursprungliga kolonisterna verkar alltså inte ha haft brakteater själva, utan istället importerades – och tillverkades – de av nästa generation. Detta kan ha haft att göra med en önskan bland jutiska, saxiska och engelska grupper att återknyta till sina föregångares hemland, en önskan som i så fall resulterade i en medveten manipulering av identiteter; genom att bära och begrava brakteater fick den nya generationen kolonistörer ett verktyg i att kommunicera kulturell identitet i likhet med grupper i Skandinavien och på kontinenten. Brakteaterna kan också ha varit ett resultat av kontakter med dessa områden; alltså uttryck för personliga band eller social tillhörighet. I vilket fall tycks det ha uppkommit en situation i det koloniserade England där brakteater blev efterfrågade först efter att själva koloniseringen var genomförd. Detsamma kan sägas om Pannonien; de nordeuropeiska invandrarna tycks inte ha befattat sig med brakteater förrän efter att de stabiliserat sig.

Det finns stora likheter mellan Pannonien och Kent. Både skriftliga källor och arkeologiska fynd talar för en grupp kolonistörer med en distinkt kulturell identitet som skilde sig från de inhemska. Brakteaterna kan i Centraleuropa ha markerat inte bara social status utan även kulturell tillhörighet. Teorin om att de fungerat som brudgåvor har också lagts fram, och att de i så fall kan ha tillhört skandinaver som gift sig med lombarder (Bóna 1976, Wicker 2008: 243f). Detta kan ha gett brakteaterna ännu en symbolisk funktion; differentiering. Om ovanstående scenario stämmer bör brakteaterna i Pannonien ha uttryckt en differentiering från kulturen och samhället som bäraren vistades i, såsom ingift utomstående (Wicker 2003: 537). Bäraren, kanske kommen från Skandinavien, lät tillverka brakteater och bar dem som ett tecken på att han/hon visserligen hörde hemma i Pannonien, men ursprungligen inte kom därifrån.

Dessa tolkningar av brakteater som brudgåvor bedömer alltid kvinnan som den ingifta parten. Kvinnor har alltså betraktats som bärare av brakteater vilka i sin tur fungerade som markörer för kulturell eller etnisk identitet. Det är intressant att män aldrig sätts i kontexten som den som gifter in sig hos avlägsna släkter. Kanske är det därför att samtida källor ger flera exempel på härskarpar vilka gifter bort sina döttrar. Forskarna är dock öppna för möjligheten att brakteater figurerade i äktenskap mellan familjer både på lokala och interregionala nivåer, och att de förutom genus och social status mycket väl kan ha symboliserat något slags band med brakteaternas ursprungsområde i Skandinavien (jfr. Behr 2000: 51, Pesch 2011: 384f, Ravn 2003: 133, Wicker 2008: 244).

Sådana tolkningar av engelska och centraleuropeiska brakteater är dock lösa i grunden. Att båda områden koloniserats av grupper vilka hävdade ett ursprung i Skandinavien är mer än troligt. Men brakteaternas roll i förmedlandet av kulturellt avståndstagande i sin kontext är omöjlig att bevisa utan vittnesmål. Tvärtom talar deras form emot det, eftersom de flesta tycks ha tillverkats lokalt,

inte tagits in utifrån; det borde snarare tyda på att man föredrog att tillverka egna föremål istället för att importera andras. Det finns dessutom faror i att beteckna ett samhälle etniskt eller kulturellt endast utifrån materiella lämningar (jfr. Werbart 2008: 294f). Det är osäkert om brakteaternas ägare i Kent eller Pannonien ens ansåg sig tillhöra samma kulturella grupp som samtida skandinaver. Man bör heller inte glömma deras fyndkontext i gravar; om brakteaterna utanför Skandinavien uttryckte en kulturell koppling dit, varför hamnade de i gravar och inte hos de efterlevande? Som tidigare nämnt är det ofta svårt att påvisa kulturella och religiösa meningar i en grav. Gravvar och gravgods ger inte nödvändigtvis någon indikation på varken kultur eller religion (James 1989: 25f). Å andra sidan kan man inte utesluta motsatsen. Brakteater kan ha tillverkats i efterhand åt ättlingar till koloniserare som trots en lång vistelse borta från Skandinavien (i fallen Kent och Pannonien rörde det sig om flera generationer) ändå identifierade sig med området. De kan också ha tillfallit en ingift person därifrån som ett tecken på att dennes hemvist uppmärksammats och erkänts av den nya familjen. Att de placerats i gravar kan i scenariot av ingifta nordbor ha berott på att nästa generation inte längre identifierade sig med den ene förälderns hemvist. När det gäller ättlingar till invandrare som tillverkade brakteater åt sig själva kan seden att lägga dem i gravarna bero på lokala gravtraditioner eller, som nämnts i 6.2, att brakteaterna efter en viss tids bärande kommit att förknippas så starkt med den gravlagda att placeringen av föremålet med sin ägare/ägarinna var det enda acceptabla alternativet.

6.4 Placering i gravarna

De flesta tolkningar utgår ifrån att brakteaternas främsta syfte låg i det levande samhället. Oavsett om de uttryckte makt, prestige, genus eller kulturell tillhörighet var de föremål som bars av människor i kontakt med andra människor i syfte att just uttrycka.

Men varför placerades då brakteater i gravar och depåer? Förlorade de inte sitt syfte genom att läggas ner i jorden, om meningen att bära dem var för att synas? Om de nu fungerade som icke-verbal kommunikation mellan individer och grupper, vilket nästan alla tolkningar som presenterats i kapitlet grundats på, verkar det kontraproduktivt att lägga ner dem hos de döda. Detta beror givetvis på vilken funktion ritualerna och gravgodset hade. Brakteaten kan faktiskt ha haft en fullt synlig position om den döde lades på lit de parade, eller någon annan sekvens där gravgodset visades upp för allmänheten. I så fall kan brakteater inte sägas ha varit helt osynliga i gravkontexten, utan spelade en roll i de liminala övergångsfaserna i behandlingen av döda (se 3.2.3, fig. 3).

En annan förklaring kan vara ett skifte i brakteaternas syfte då deras kontext förändrades. Som tidigare nämnt kan ett föremål ändra mening allt eftersom omständigheterna förändras. Utan att ändra form kan ett och samma föremål mycket väl betyda två helt olika saker beroende på vem som handhar dem, hur detta går till och var. Detta kallas för ett objekts transformation; eftersom den sociala strukturen i ett samhälle konstant förändras, förändras också funktion och mening hos de föremål som spelar sin roll i just dessa strukturer. Snabba förändringar kan ofta medföra radikala förändringar i materiell kultur. Även utan sociala förändringar kan objekt skifta i mening; det räcker med att kontexten ändras, eftersom objektets betydelse är förknippat med var och hur det används och placeras (Gosden & Marshall 1999, Vandkilde 2000: 28f). Skiftet i kontexten bör då ha inträffat redan vid dödsfallet; brakteaten ska då ha associerats med den döde i samband med att denne lämnat sin dödliga tillvaro. Det rör sig i så fall om att brakteaterna spelade in redan i separationsfasen av dödsriterna (se 3.2.3, fig. 3).

Brakteaternas spår av slitage tyder på att de användes en tid innan de lades ner i gravar. Vilka transformationer kan det då ha varit tal om? Det finns flera möjligheter. En av dem vore att brakteaten i gravkontexter inte fungerade som en statussymbol, utan som en amulett. Flera forskare menar att brakteater kan ha ansetts varit beskyddande för sina ägare både i och utanför gravarna. Man grundar detta främst på de ofta suggestiva motiven och runinskrifterna, liksom deras till synes rituella nedläggningar i depåer och gravar. Det är möjligt att de oavsett kontext faktiskt fungerade så; expressiva uttryck i ett föremål, såsom brakteaters motiv, kan mycket väl antyda symbolisk

potential. Föremålet kan alltså fungera praktiskt, om man anser att magiska hjälpmedel faktiskt fungerar. I så fall rör det sig inte lika mycket om en transformation av syften som att ett av dem fick mer inflytande i det att de skulle beskydda den döde (Axboe 2007, Behr 2010: 36, Hinton 2005: 31f). Andra typer av gravgods, vilka påträffats i samma gravar som vissa brakteater, har tolkats på samma sätt. Björnklor och kristaller hör till den kategorin. Klor och tänder från rovdjur är relativt vanliga i samhällen med närhet till vildmark. De förekommer både i och utanför gravar, och liksom brakteaternas bars de ibland som smycken nära kroppen. Ofta har de tolkats som amulett för jägare eller symboler för styrka och mod. Björnklor och brakteater har påträffats tillsammans i flera gravar, men eftersom det tycks röra sig om privilegierade kvinnor är det inte lika säkert att klorna representerade råstyrka. Ben efter djur behöver inte alltid behöver symbolisera likheter mellan djuret och människan. Det kan röra sig om ett motmedel mot hemsökelse, att den döde svepts i en björnfäll varav endast klorna återstod eller att den gravlagda på något sätt var involverad i handeln med björnskin (Petré 1980, Svernfors 2006: 32). Kristallkolor är mer suggestiva föremål. De är vanligt förekommande i europeiska järnåldersgravar och liksom brakteaternas förekommer de nästan uteslutande i kvinnliga kontexter. Hines tolkar de som en kombination av statusföremål och beskyddande amulett; liksom brakteaternas kan kristallkolorna ansetts ha haft kopplingar till det övernaturliga, samtidigt som de bars som ett tecken på kvinnlighet och hög status (Hines 1984).

Brakteaternas kan också ha varit en symbol för ämbete. Till skillnad från en amulett kan de då ha haft en social funktion, men samtidigt ett föremål tillräckligt personligt för att placeras i en grav utanför samhällets räckhåll. Gräslund (2001: 96f) nämner sländtrissor i gravar som symboler för produktion av textilier. Det är möjligt att brakteaternas symboliserade något liknande, kanske någon form av hantverk eller en politisk position.

Men hur kan man då förklara de tecken på slitage som många brakteater visar? De tycks ha burits länge, kanske i generationer, innan de lades ner i gravar och depåer. Varför bytte de kontext så radikalt? Förutsatt att de faktiskt burits mellan generationer, och inte tillverkats för en speciell individ, kan det ha rört sig om ett tillvägagångssätt i arvsprocessen. Till exempel kan den siste i släkten ha fått brakteaternas med sig på grund av att det saknades arvingar (jfr. Chadwick Hawkes & Pollard 1981: 340, James 1989: 34f). Detta har varit ett vanligt tillvägagångssätt när det gäller prestigeföremål – alternativet i kristna områden under folkvandringstid var oftast att skänka dem till välgörenhet. Detta förutsätter dock att brakteaternas i gravar var ägodelar och inte gåvor. Hinton föreslår att prestigeföremål i gravar kan ha fungerat som ritualiserade gåvor från just arvingar, vilka genom att presentera den döde släktingen med värdefullt gravgods försöker stärka sin egen position inom familjen (Hinton 2005: 32). Förutom personliga ägodelar utan arvsrätt och gåvor till den döde finns även alternativet att brakteater i gravar var tänkta att fungera som ägodelar i efterlivet (oavsett vilken roll de spelade innan de skiftade kontext till gravar). Hedeager menar att brakteaternas både i depåer och gravar är förknippade med föreställningen att symboler för prestige och rikedom nedlagd åt döda skulle garantera välstånd för dessa även i livet efter detta. Det skulle i så fall röra sig om att säkra en god position för gravlagda genom att förse dem med prestigeföremål (Hedeager 1990, 1992). Oavsett vilka funktionella transformationer brakteaternas kan ha genomgått då de gick från levande samhälle till nedläggningar påminner Axboe om att de i båda kontexter speglar funktioner i *handlingarna* som omgav dem. ”At bære, bortskænke og ofre guld har været vigtige prestigeskabende faktorer (Axboe 1991: 201)”. Man bör inte glömma att själva bärandet av brakteater i livet och nedläggandet av dem i samband med begravningar kan ha varit lika symboliskt laddat som föremålen själva var. Om det gällde nedläggning under begravningen var brakteaten i så fall del av de aggregerande riterna (se 3.2.3), där den döde lades till vila. Som vi har sett ovan kan brakteater således ha spelat in i alla tre momenten av van Genneps modell när ett samhälle behandlar de döda.

Det finns alltså flera möjligheter till varför brakteater placerades i gravar; de kan ha fungerat som ägodelar, gåvor eller symboler med någon form av koppling till dödsritualerna. De kan även ha spelat sin roll under en eller flera av dessa ritualer. Jag är öppen för att brakteaternas kan ha fungerat

på flera olika sätt i gravritualerna; gåvor och amuletter är dock definitioner som är svåra att bevisa. I de fall där brakteatern placerats på kroppen talar snarare för att de var en del av den dödes dräkt, vilket i sin tur antyder ägandeskap och visuell kommunikation.

6.5 Lokala gravtraditioner och rituella sekvenser

Det är lätt att glömma att brakteatern placerades i gravar över ett stort område, som vart och ett ofta utifrån sina egna förutsättningar, och inte i jämförelse med andra fynd. Det är exempelvis sällan som de rituella sekvenserna av begravningen studerats; många fynd pekar på att brakteater lades ner i olika stadier av gravritualerna beroende på var dessa ägde rum.

Brakteater i gravar utgör en av fyndkategorins flera aspekter, men den är en av de mest mångfacetterade. De drygt 200 fynden skiljer sig åt inte bara i form och storlek utan även i hur de har grävts ut och dokumenterats. Detta medför att vissa gravar är goda källor av information medan andra – trots att kvarlevor och gravgods är välbevarade – är svåra att analysera. För att kunna förstå brakteaternas funktion som gravgods måste man kunna tolka deras placering både rumsligt och tidsenligt. Var placerades de och när under gravritualen? Olika svar på frågan kan ha inneburit avgörande skillnader i funktion och betydelse (jfr. Ekengren 2013 IN PRESS). Brakteater tycks i de flesta fall ha placerats på eller invid kroppen, antingen som del av ett halsband eller någon annan form av utsmyckning. Endast i undantagsfall, exempelvis graven i Monkton (5.2.6) och placeringen av brakteater i munnen på den döde (ex. 5.5), har brakteatern *inte* placerats för att synas. Allt tyder på att de lades fullt synliga nära den döde. Det tyder i sin tur på att även deras relation med den döde var intim, vilket talar för möjligheten att de varit personliga tillhörigheter och inte gåvor i samband med begravningen.

Majoriteten av brakteatfynden har gjorts i Danmark och på det svenska fastlandet, men brakteater i gravar lyser där med sin frånvaro. Istället har fynden gjorts i depåer eller som lösfynd. Romerska medaljonger och imitationer av sådana har dock placerats i gravar – vilka för övrigt tolkats som både manliga och kvinnliga. Varför senare brakteater skiftade i kontext är ett mysterium som ännu inte helt utforskats (jfr. Bursche 2009). En förklaring har varit att depåerna faktiskt tillägnats döda individer, men inte i dessas gravar; alltså en form av gravmaterial utanför graven (Hedeager 1991, 1992: 75, 93f, Wicker 2005: 53f). I så fall skulle det röra sig om en tradition att gravlägga brakteater som endast skiljde sig i formen från andra. Det är dock svårt att bevisa den tolkningen, och utan kropp och gravform är det ännu svårare att analysera brakteaternas funktion.

Norge skiljer sig starkt från övriga Skandinavien; där lades brakteatern ner i både gravar och depåer, till synes utan några regionala mönster. Gravarna skiftar både i form och storlek. Brakteatern i dem har placerats på olika sätt, men i stort skiljer de sig mycket från andra gravar; i flera fall har de lagts borta ifrån kroppen, ibland inte ens i graven själv utan ovanpå eller i fyllningen. Det tyder på en alienering mellan brakteat och gravlagd (Ekengren 2013 IN PRESS). Kanske rörde det sig till skillnad från Sverige och Danmark om gåvor från de efterlevande. De kan också ha fungerat som amuletter; föremål som genom att fungera som emblem för högre makter garanterade dessa maktens beskydd – bland annat genom att hålla ondska borta (def. "amulet", *Dictionary of Gems and Gemology, Oxford Advanced Learner's Dictionary*). Om brakteatern ansågs ha haft beskyddande egenskaper är det inte omöjligt att de kan ha placerats i gravar för att beskydda den dödes kropp eller själ.

Gotland påminner på vissa sätt om Norge; dels lades brakteater både i gravar och depåer, dels verkar meningen bakom deras placering i gravar skilja sig från andra områdens. Liksom i Norge och Tyskland lades brakteater i gotländska brandgravar, men vad som gör Gotland unikt – med ett undantag (se 5.3.3) – är att de i flera fall har lagts på den dödes ögon eller mun. Handlingen speglar en intimitet till den döde på ett liknande sätt då brakteater på halsband trädde runt halsen, men av ett annat slag. Medan ett halsband kan bäras både av levande och döda är placering av smycken eller mynt på ansiktet något som endast har tolkats som del av en dödsritual. Att brakteatern på Gotland i princip saknar slitspår och dessutom fått öglan avklippt har tolkats som att de både

tillverkats och placerats exklusivt för den döde individen (Axboe 2007). Ett möjligt scenario skulle kunna vara att brakteaterna bars av endast en person, den gick varken i arv eller gavs bort, och att denne fick med sig föremålet i sin grav. Brakteaten klipptes då sönder och placerades i den dödes omedelbara närhet. En annan möjlighet kan ha varit att brakteaterna faktiskt inte bars runt halsen, utan endast kom till praktisk användning under själva gravritualen.

I England och på kontinenten visar brakteatfynd i gravar på en homogen tradition, med de döda nedlagda i gemensamma skelettgravfält. Endast ett fåtal undantag till regeln har påträffats – dessa består framför allt av brandgravar i norra Tyskland. Också brakteaternas placering är homogen. De har i nästan samtliga fall påträffats vid halsen eller på bröstet på den döde, ofta i samband med pärlor och smycken som antyder att de suttit på halsband. Dessa borde rimligen ha lagts runt halsen på de gravlagda innan eller strax efter att dessa placerades i jorden. Detta talar för att brakteaterna fungerade som personliga ägodelar som följde sina ägare när dessa begravdes. Slitage tyder visserligen på lång användning, men detta kan förklaras som speciella fall i de sociala förhållanden som rådde kring dödsfall och begravningar (se 6.4, sista stycket).

<i>Placering av brakteater i gravar: jämförelse av variabler</i>					
<i>Område</i>	<i>Brandgravar</i>	<i>Placering borta från kroppen</i>	<i>Placering på bröst eller hals</i>	<i>Placering på ögon eller mun</i>	<i>Klippta Brakteater</i>
Norge	X	X			
England			X		
Tyskland	X		X	X	
Pannonien			X		
Gotland	X			X	X

Fig. 32. Uppsatsens fem fallstudier och de regionala likheter och skillnader som iakttagits. Gotland och Norge särskiljer sig – visserligen delar tyska fynd likheter som brandgravar och placering av brakteater på ögon eller mun, men dessa utgör enstaka undantag.

7. Diskussion och Slutsatser

Den här uppsatsen har ägnats åt att presentera brakteaternas fyndkontext i gravar och identifiera likheter och skillnader mellan dessa kontexter. I kapitel 3-6 har det dåtida samhället, brakteaternas form och kontext samt tolkningar av dessa presenterats. Detta ska nu sammanfattas och diskuteras.

7.1 Material och Tolknings

Uppsatsen kretsar kring brakteater och de fynd som gjorts i gravar. Förutom dessa består materialet också av gravarna själva, deras mänskliga kvarlevor och det övriga gravgodset. Dessa fyra kategorier – brakteaterna, gravgodset, de gravlagda och gravarna – utgör materialets stomme, eftersom de var och en belyser de övriga och tillsammans bildar den kontext i vilken brakteaternas funktioner och mening är möjliga att tyda. Jag har även valt att presentera fynden av brakteater i gravar uppdelade i ett antal geografiska områden. Dessa områden har definierats antingen eftersom fynden liknar varandra eller att forskningen tolkat dem på ett visst sätt. Exempelvis har brakteater i gotländska gravar behandlats och placerats på ett speciellt sätt, medan fynden i Österrike, Ungern och Tjeckien alla tolkats som lombardiska gravar.

Gravkontexter med brakteater visar en stor mångfald både i gravform, gravgods och placering av brakteaterna. Medan de engelska och kontinentala fynden i regel består av skelettgravar i gravfält, med brakteaten placerad vid halsen eller i närhet med kroppen, visar skandinaviska fynd på en större mångfald. Brakteater lades i ett stort antal norska gravar nära till depåer, ett fenomen som skiljer sig från Sverige och Danmark där depåfynd är helt dominerande. Brakteaterna har där placerats inte bara i samband med kroppen, men även på andra platser i graven liksom utanför och ovanpå dem. Norge är både när det gäller brakteaters fyndkontext och placering ett heterogent område. I övriga Norden är det endast på Gotland som ett större antal fynd gjorts. Majoriteten av brakteaterna i gravar är beskurna och tycks ha placerats på den dödes ögon eller mun. Endast ett dokumenterat fall av en brakteat placerad som ett sk. Karonsmynt har påträffats utanför Gotland (se 5.3.3). Många av fynden utanför Gotland visar dessutom spår av slitage, vilket tyder på att de använts en tid innan de placerades i gravar och depåer.

Endast en del av de gravar i vilka brakteater placerats har analyserats ingående, vilket gör materialet något skevt. Detsamma gäller de mänskliga kvarlevorna, av vilka endast en bråkdel har könsbestämts osteologiskt. Detta problematiserar frågan huruvida brakteaterna kan kopplas till ett särskilt kön eller genus. Eftersom huvuddelen av de biologiskt könsbestämda gravarna visat sig tillhöra kvinnor har brakteaterna tolkats som ett föremål associerade med kvinnor – åtminstone i gravkontexter. Många av de övriga gravarna liknar de könsbestämda i gravgodsets natur och brakteaternas placering, vilket har stärkt tolkningen. Eftersom brakteaterna ofta påträffas i miljöer som kan betecknas som materiellt välbärgade kan de ha fungerat som symboler för hög social status. Exakt vilken status de symboliserar är dock omdiskuterat. Med tanke på de gravlagdas kön kan det ha rört sig om kvinnlig makt och inflytande, men det förutsätter att brakteaterna var deras egendom, och att de hade samma genus i gravkontexten som utanför den. Ett alternativ skulle vara att brakteaterna uttryckte ett könsöverskridande genus, eller någon form av magisk funktion. Tolkningen bygger på deras närvaro i manliga gravar, deras motiv och runinskrifter samt deras placering med döda. Men mycket lite av detta kan bevisas.

De flesta tolkningar av brakteater i gravar går istället ut på att de haft en funktion som makt- eller statussymbol. Tidigare och samtida källor nämner halsband och medaljonger som tecken på kommunicerande av makt, ett fenomen med ursprung i romarriket som sedan adopterades av germanska folk såsom de merovingiska frankerna. Kanske var brakteaterna en nordeuropeisk motsvarighet. Eliter i Skandinavien, England och Magna Germania kan ha låtit tillverka brakteater som tecken på medlemskap inom särskilt utvalda grupper, vilka sedan distribuerades som gåvor eller utmärkelser. Ett förslag på varför distributionen täckte ett så stort område, som samtidigt betecknar brakteater som symboler för inflytande, är att de kan ha fungerat i samband med politiska äktenskap. Skrivna källor berättar om kungliga brudgåvor vilka ofta innefattade smycken av guld

och silver. Denna tolkning är också nära förbunden med tanken att brakteater förutom en social mening också kan ha haft en kulturell; brakteater i England och Centraleuropa har tillskrivits specifika germanska grupper (jutar, saxare och lombarder, resp.) Dessa grupper hade tidigare migrerat till områdena i vilka brakteater påträffats för att sedan dominera dem politiskt. Brakteaterna visar i många fall tecken på att i efterhand ha tillverkats på plats, vilket tolkats som ett sätt att återanknyta sig med Skandinavien, där tillverkningen av brakteaterna troligen började. Dessa grupper ansåg sig härstamma därifrån, och brakteater kan ha fungerat som en symbol för att de fortfarande höll kontakten med sitt gamla hemland.

Dessa tolkningar har dock relativt lite att göra med brakteater som gravgods. De som har lagts fram antyder att brakteaterna antingen fick en helt ny mening då de placerades i graven eller att meningen de haft innan på något sätt omdefinieras. Medan de innan (enligt forskares tolkningar) hade varit gåvor, statusföremål och arvegods inom framstående familjer lades de senare ner hos en individ. Syftet kan ha varit att fungera som en beskyddande amulett – vilket den för övrigt kan ha varit innan gravläggningen också – eller som en hedersutmärkelse nedlagd av de sörjande. De kan även ha lagts ner eftersom lämpliga arvingar saknades, och brakteaterna alltså placerades hos den siste i en familj. De scenarion som lagts fram ger en skiftande bild av brakteaternas funktioner. Detsamma kan sägas om deras roll under gravritualerna. De kan ha använts och visats upp under de tre moment som vanligen utgör behandlingen av döda: separation, liminal övergångsfas och aggregerande riter. Meningen bakom brakteaters placering i gravar beror helt på vem brakteaten tillhörde, när under ritualen de lades ner och om deras funktioner verkligen skiftade efter att de placerats i graven.

7.2 Diskussion

Kan då tolkningarna från kapitel 6, summerade ovan, appliceras på materialet? Är materialet rätt behandlat? Har rätt frågor ställts? Som med de flesta arkeologiska studier tenderar fynden som grävts upp skapa fler frågor än svar, och tolkningarna av dem är lika många eller fler än antalet forskare. Uppsatsens ämne avviker inte från mönstret. Brakteaternas form, funktion och kontext har alla visat sig svåra att studera utan att forskarnas slutsatser blir antingen vaga eller långsökta.

Jag har valt att studera brakteaterna i gravkontexter utifrån status, genus och kulturell identitet. Detta eftersom de förekommer inom ett område med kulturella likheter och i kontexter som antyder en koppling mellan deras funktion och de gravlagdas genus och sociala status. En del fynd kan och har tolkats som en kombination av dessa teman, men andra har en mer osäker koppling. Status, genus och kultur kan appliceras som tolkningsteman på brakteater i gravar generellt, men med tanke på materialets mångfald bör man inte alltid begränsas av ett på förhand bestämt tema. Arkeologiska lämningar måste tolkas på sina egna villkor.

Man bör exempelvis alltid ha i åtanke att brakteaterna endast utgjorde en liten aspekt av folkvandringstidens guldhantverk. Många olika sorters föremål var vid den här tiden i omlopp i Europa, varav brakteaterna inte var de enda halssmycken som tolkats som statusföremål eller amuletter. Seden att bära mynt eller myntliknande föremål runt halsen var dessutom någonting som förekom långt innan och ännu längre efter att brakteaterna var i omlopp. De var en liten del i ett stort socialt och hantverksmässigt nätverk, och det är inte säkert att de fyllde en unik funktion gentemot liknande föremål.

Då man gör en översikt av brakteater i gravar är det svårt att argumentera för att de endast skulle ha haft en mening och funktion som gravgods. Fyndkontexterna är helt enkelt för olika, mångfalden i fynden är så stor att den enda förklaringen kan vara att det inte existerade någon konsensus över varför brakteater lades ner i gravar. Men om det nu rörde sig om flera olika meningar, vilka kan det då ha rört sig om? Och hur kan de kategoriseras?

Först och främst är möjligheten stor att det rörde sig om olika meningar i olika samhällen. Gravfynden på Gotland skiljer sig starkt från andra exempel i uppsatsen – brakteaternas form och placering är så distinkt att det borde ha rört sig om en lokal gravtradition, där brakteaternas roll

troligen var närmare förknippade med dödsritualerna än på andra platser; genom att göras obrukbara som hängsmycken och läggas på den dödes ögon eller mun (praktiska organ för att uppfatta och kommunicera) fyllde de troligen en funktion av att hedra den döde samtidigt som man garanterade denne en framgångsrik färd till nästa värld. Placeringen borde rimligen ha skett antingen under övergångsfasen eller de aggregerande riterna, alltså i slutet av den dödes behandling. Man kan se liknande tendenser i Norge; i minst två fall har brakteatern placerats utanför eller ovanpå gravstenen, vilket betyder att de lades där efter att den döde lagts till vila (se IK 86 & 113 i 5.1). Fynden antyder att brakteatern snarare kan associeras med gravarna än med individerna i dem.

Detta står i kontrast till många av fynden på kontinenten och i England. Brakteatern där visar i många fall tecken på slitage, och deras funktion som hängsmycken har inte påverkats. Snarare verkar de fortsatt att fungera som sådana även i gravstenen. Det antyder att de även i gravarna identifierades med den döde och dennes dräkt, vilket i sin tur kan antyda att man försökte konstruera en identitet åt den döde. Det finns, såvitt jag ser, två möjligheter till ett sådant tillvägagångssätt:

- antingen var brakteaterns placering tänkta att spegla de dödas tillvaro i efterlivet, kanske som en framträdande person,
- eller också handlar det om en tillbakablick på brakteaterns tidigare funktioner. Brakteater som de dödas dräktsmycken kan ha speglat de sociala nätverk, den familj, det genus eller den kulturella identitet som den döde tillhört eller önskade sig tillhöra.

Dessa möjligheter står i kontrast till de gotländska brakteatern, vilkas klippning och placering antyder en annan praxis. Kanske hade det att göra med en syn på döden som transition, vilken krävde föremål som brakteater på ögon eller mun för att försäkra sig om att transitionen skulle fungera korrekt. Oavsett om detta stämmer eller inte kan man tydligt urskilja geografiska skillnader i hur brakteater placerades i gravar. Medan skandinaviska fynd uppvisar en stor mångfald med distinkta lokala traditioner är de kontinentala och insulära fynden mer homogena (se fig. 21).

Men varför lade man ner brakteater i gravar från första början? Att deponera avancerat hantverk i gravar är en global företeelse i världshistorien, men brakteaterns slitage, likheter i form och distribution tyder på att de hade mycket aktuella meningar och funktioner för de levande. De tillverkades, bars, distribuerades och iaktogs av levande människor som applicerade meningar på dem. En del brakteater visar tecken på att ha burits i långa tider innan de lades ner. Varför bröt man med dess tidigare kontext för att lägga ner den hos de döda? Om det rörde sig om en personlig ägodel är det lätt att förstå; ett föremål intimt förknippat med sin ägare/ägarinna har lättare att följa med då denne begravs. De förslag som lagts fram tolkar däremot brakteatern som arvegods i en familj utan arvingar, en gåva till den döde (i fallen då de placerats som en del av dräkten) eller en amulett som förhindrade störd gravfrid (i fallen då de placerats ovanför gravkammaren eller i fyllningen). Det är fullt möjligt att brakteatern från början var menade att bäras inom familjen och över generationer, men att dess mening skiftade till att anses som mer passande i gravkontexter. Anledningarna kan ha varit flera, med tanke på att de deponerats på flera olika sätt. De norska gravarna som nämnts ovan har brakteater placerade ovanpå sig, antingen i fyllningen eller mellan stenar. Det kan i så fall ha rört sig om någon slags försegling av gravstenen; kanske för att förhindra en gengångare att ta sig ut, eller en avslutande offerrit i sekvensen av gravritualer. Båda dessa fynd och deras gotländska motsvarigheter antyder att omständigheterna kring dödsfallen, gravritualerna eller gravarna själva krävde att brakteatern placerades på ett speciellt sätt. Varför är svårt att svara på, men det antyder att de gotländska och norska traditionerna skilde sig från andra. Å andra sidan kan samma argument läggas på de fynd där brakteatern placerades på de dödas bröst eller vid halsen. Även om de placerades på samma sätt som i livet kan de i gravkontexterna ha fyllt ett syfte som föremål med ett symboliskt, rituellt eller övernaturligt värde de inte hade förrän de lades ner i gravstenen. Blotta närvaron av brakteater i gravar kan faktiskt sägas tyda på extraordinära omständigheter; dels gäller det föremål av värdefulla metaller och avancerat hantverk, dels att endast ca 20% av de fynd som gjorts gjordes i gravar. Övriga lades ner i depåer eller i kontexter

som resulterade i singelfynd. Troligen gällde det en rad olika anledningar, men i samtliga fall torde det ha handlat om medvetna val att placera vissa brakteater i gravar, medan andra istället lades i depåer.

Låt oss värdera möjligheterna som lagts fram; att arvegods ibland slutar cirkulera mellan familjemedlemmar och läggs i gravar är inte ovanligt, och dessutom dokumenterat i tidigmedeltida källor (James 1989). Brakteater kan ha utsatts för den situationen. Att brakteater i gravar kan ha vandrat från person till person för att sedan på grund av sociala omständigheter placerades i gravar är helt klart möjligt. Traditioner såsom arv är inte statiska; utomstående faktorer kan spela in på många olika sätt och påverka tidigare handlingsmönster. Om brakteaterna faktiskt gick i arv finns ändå många anledningar till varför kedjan bröts. Jag anser att de fynd som gjorts där brakteater placerats runt halsen på den döde talar för ett sådant scenario; de lades på det sätt som de bars i det levande samhället. När dess ägare/ägarinna dog, placerades de på bröstet för att symbolisera den funktion de haft innan dödsfallet (vare sig denna hade något samband med social status, genus eller kulturell identitet). Skillnaden var att brakteaten nu tillsammans med den döde lämnat samhället. Detta scenario lägger placeringen av brakteater i graven under själva begravningsritualen. Dess funktion i det levande samhället var dessutom utspelad, och förpassades tillsammans med den döde till nästa existens. Detta är givetvis en händelse som är troligare om brakteaten tillverkats speciellt för den döde och inte var menad att gå i arv. Brakteater kan ha tillverkats åt en enda bärare (de kan exempelvis ha symboliserat personliga egenskaper som inte kunde gå i arv) och alltså inte ämnad som arvegods. Men detta var som sagt ingen garanti för att den *inte* skulle kunna tjäna som gravgods. Det är i jämförelse ett litet antal brakteater som placerades i gravar från folkvandringstid. Detta lilla antal kan mycket väl ha varit dels personliga föremål som hamnade i sin enda ägares/ägarinnas grav, och dels resultatet av situationer där brakteater som ursprungligen inte var menade att läggas i gravar ändå fick den meningen. Ett skifte i dess funktioner kan ha gjort att de såsom tidigare personliga föremål sedan blev arvegods.

En annan möjlighet är brakteater som någon annans tillhörighet än den dödes; att de placerades i graven som en gåva eller som ett föremål med annan rituell signifikans än som en del av gravdräkten. Fynden i Norge och på Gotland talar för det, eftersom de placerats på ett sätt som antyder att brakteaterna spelade en roll i en rituell sekvens och inte som ett smycke. De kan ha fungerat som ett beskyddande medel för den gravlagda. Andra sorters föremål i järnåldersgravar har tolkats som amuletter. Att brakteater kan ha haft samma funktion är visserligen svårt att bevisa men inte omöjligt. Det kan samtidigt förklara varför de, om de användes länge i samhället som slitagen pekar på, bytte kontext från att ha burits av levande till att bäras av döda. En amulett ger övernaturligt skydd genom att skapa en länk till beskyddande makter, något som brakteaternas motiv och inskrifter av vissa har tolkats som. De kan således ha lagts ned i graven som ett beskydd åt den döde. Det kan också ha rört sig om en individ som av olika anledningar ansågs som förtjänt att få med sig föremål som tillhörde någon annan. Hintons teori om gravgåvor från släktingar i syfte att öka de levandes status har nämnts som exempel på sådana procedurer.

Dessa resonemang kan tyckas avståndstagande mot uppsatsens teman status, genus och kultur. Det har att göra med problemet hos många tidigare tolkningar av brakteater i gravar; de flesta tolkningar som förts fram har berört brakteaternas funktioner och meningar i levande livet och inte som gravföremål – ironiskt nog har detta gjorts utifrån gravfynden. Är då status, genus och kultur ovidkommande när brakteaters funktion i gravar studeras?

Mitt svar är nej. Status, genus och kulturell identitet kan mycket väl ha spelat in när efterlevande lade ner brakteater tillsammans med sina döda. Deras funktion som symbol för status, genus eller kultur kan faktiskt ha lett till att de betraktades som lämpliga gravföremål från första början. Gravarna reflekterar inte nödvändigtvis den levande världen, utan snarare föreställningar hos de som utförde gravritualerna. Själva idén bakom en gravläggning har med identiteter att göra, antingen det gäller en representation av den döde eller de sörjande eller en omvärdering av identiteter orsakad av dödsfallet. Föremål med symboliskt eller materiellt värde används ofta i behandlingen av döden och

döda, och båda sortens värde kan ha att göra med de former av identiteter som behandlats här (dock bör man göra skillnad på om föremålets värde kom i bruk innan, under eller efter nedläggningen i graven);

- En individs sociala status kan mycket väl ha uttryckts med hjälp av att föremål som brakteater placerades i dennes grav. Även om individers sociala status omvärderas efter att de avlidit betyder det inte att de förlorar sin status helt och hållet. Människor med hög status har genom historien ofta hedrats med ståtliga begravningar och gravgods. Det kan även ha varit frågan om manipulering av identitet; föremål som brakteater kan lika gärna spegla en hög status man önskade den döde även om en sådan inte existerade. De gravar som presenterats kan genom föremål som brakteater ha uttryckt både tillskriven och uppnådd status – i barngravarnas fall troligen det förstnämnda.
- Detsamma gäller en individs genus. Brakteater kan i gravkontexter knytas starkare till kvinnligt kön – och av allt att döma också kvinnligt genus – i gravkontexter än manligt. Om brakteaterna i det levande samhället hade samma starka koppling till kvinnligt genus låter jag dock vara osagt. Undantagen Norge och Gotland pekar snarare på att brakteaterna där hade en annan koppling till genus än att de skulle ha avvikit från en gemensamt accepterad tradition.
- Vad gäller brakteaternas samband med kulturella identiteter finns argumentet att alla kända gravar påträffats i områden som var influerade av grupper vilka delade gemensamma kulturella faktorer (här med den något förenklade beteckningen ”germaner”). Deras kontext och placering i gravar skiftade, men alla lades ner i samhällen med liknande materiell kultur, kosmologi och levnadssätt.

Att brakteater kan ha haft symboliska funktioner i gravar betyder inte att eventuella symboliska funktioner de hade innan försvann då de lades ner. När föremål blir gravgods laddas de med nya meningar. Men de meningar de haft innan dess kan ha varit själva anledningen till att valdes ut att bli gravgods. Det är levande människor som arrangerar begravningar, och människor är alltid produkter av det levande samhället. Brakteaternas form och kontext talar för en symboliskt laddad funktion; detta kan mycket väl ha avgjort att den lades i symboliskt laddade kontexter – som gravar eller rituella depåer. Jag är dock av uppfattningen att det alltid sker en förskjutning, även om de nya funktionerna anspelade på de äldre. Brakteaterna måste, liksom det övriga gravgodset, ha påverkats funktionellt av gravens rituella kontext.

Detta kapitel innehåller inga definitiva svar. Det finns en god anledning till det. Jag anser att man som arkeolog bör se möjligheterna då man analyserar funktion och mening hos föremål, men att resonemanget samtidigt inte blir för vagt. Jag har här lutat mig mot Liv Nilsson Stutz (2006) som argumenterar för återhållsamhet när man tolkar meningar i arkeologiskt material. Brakteater anses ha fyllt en symbolisk funktion, och i gravkontexter även en rituell funktion. Ritualer existerar tack vare människors föreställningar, men de har även förmågan att ändra dessa föreställningar. Det förklarar varför samma slags ritual kan innehålla variationer även inom korta geografiska och tidsmässiga avstånd (som i de gravar brakteater lades ner i). För att förstå ritualernas natur kan arkeologer studera dels lämningarna, dels de handlingar som resulterade i lämningarna. En arkeolog bör alltså inte lägga all sin kraft på att analysera meningar bakom ritualen eller föremål associerade med den, utan koncentrera sig på vad som faktiskt är möjligt att återskapa; den materiella kulturen och handlingarna som omgav den. I det här fallet har jag därför presenterat tolkningar kring meningar bakom brakteater i gravar, men jag avstår ifrån att ge ett slutgiltigt svar; samtliga tolkningar av materialet är nämligen fullt möjliga, och variationen som påträffats i de gravfynd som gjorts talar för att brakteater hade mer än en mening och fyllde flera funktioner både som gravgods och innan de lades ner i jorden med de döda.

7.3 Slutsatser

Brakteater är en fyndkategori med många frågetecken. Trots att studier av dem bedrivits sedan den

arkeologiska vetenskapens början är meningarna bakom deras motiv, kontext och spridning fortfarande till stor del höljt i dunkel. Mitt arbete har inriktats på deras funktioner och meningar i gravkontexter. Dessa kontexter är mångsidiga och har tolkats på en rad olika sätt; de skillnader som iakttagits mellan brakteaternas placering i graven, när under ritualerna de lades ner, form och storlek på det övriga gravgodset samt den gravlagdas kön och ålder tyder dock på att brakteaterna fyllde mer än en funktion – det lär inte ha rått någon konsensus om exakt vilken roll de skulle spela i gravar.

Uppsatsens fem geografiska fallstudier talar starkt för det; det folkvandringstida Norge, England, Tyskland, Pannonien och Gotland visar på både regionala och lokala traditioner i hur brakteater kopplades till gravritualer. Norge innehåller den största mångfalden, med brakteater i både mans- och kvinnogravar, brand- och skelettgravar, högar, hållkistor etc. De norska brakteaterna hade troligen ingen stark koppling till varken genus eller gravskick. I några fall placerades de separerade från den döde, i eller utanför graven. De sista fallen tyder på att de brukades efter att begravningen ägt rum. De gotländska fynden är mer homogena, på så sätt att brakteaterna tenderar att vara obrukbara som hängsmycken och placerade på de dödas ansikten. Detta handlingsmönster tyder på att brakteaterna till skillnad från de i övriga områden tjänade i en rituell funktion under gravsekvensen snarare än som föremål i det levande samhället. England och Tyskland tycks ha en mestadels gemensam tradition där brakteater placerades på de dödas bröst i gravar med liknande gravgods. Troligen rörde det sig i de flesta fall om kvinno- eller barngravar. Brakteaternas placering antyder att deras funktion i gravritualer påminde om deras funktion som hängsmycken i det levande samhället. Slitage tyder på att de var i bruk länge innan de lades i gravar. Fynden i Pannonien har i stort sett samma kontext som de tyska och engelska. Fyndens lilla antal tyder på en begränsad funktion som gravgods, eller att traditionen inte hade samma inflytande som i Nordeuropa.

Med ett fåtal undantag som fynden på Gotland tycks brakteaterna i gravar ha använts av levande människor innan de placerades hos de döda. Jag har redogjort för tre möjligheter.

För det första kan placeringen ha berott på att brakteaterna fick nya meningar då de blev till gravgods. Tidigare funktionen ersattes av nya då kontexten skiftade. Det kan då ha rört sig om en gåva till den döde som tidigare aldrig haft med brakteaten att göra. Ett annat scenario vore att de som placerade brakteaten i graven faktiskt inte kände till dess tidigare meningar, utan gav den en ny.

För det andra kan det ha rört sig om en ny vinkel av en tidigare mening; exempelvis kan brakteaten ha fungerat som ett statusföremål i livet, medan den i graven hedrade den döde för denna status. Tolkningen att de kan ha fungerat som amuletter faller också in i kategorin; om den tidigare fungerat som skydd för den levande bäraren kan den i graven ha beskyddat den döde från skändning, eller de levande från att den döde skulle hemsöka dem.

Den tredje möjligheten vore att brakteaten aldrig haft någon annan funktion än som gravföremål – detta kan ha varit fallet med de klippta brakteaterna från Gotland, vilka inte bär spår efter att ha burits runt halsen eller innehaft någon annan funktion innan de placerades i gravarna.

Brakteaterna kan i ovanstående fall ha använts under olika stadier av begravningen. I de fall de påträffats vid halsen på den döde kan de ha lagts dit då den döde smyckats efter dödsfallet, kanske på en motsvarande lit de parade. I de norska fallen då de placerats borta ifrån kroppen lär placeringen ha skett under själva begravningen, medan de brakteater som påträffats ovanpå graven lär ha lagts dit först efter att graven förseglats.

Oavsett vilka omständigheter som rådde har jag valt att inte presentera något slutgiltigt svar på frågan om vilka meningar brakteater i gravar kan ha haft. Materialet är för mångfacetterat för att ge något enskilt svar. De sätt på vilket det kan tolkas är också mångsidiga. Det enda men kan säga med relativ säkerhet är att brakteaterna var laddade föremål, som säkert fyllde flera symboliska funktioner hos både levande och döda.

8. Sammanfattning

Syftet med denna uppsats har varit att studera brakteater från folkvandringstid som placerats i gravar, för att sedan utreda vilka funktioner och meningar de kan ha haft i denna kontext. Eftersom många tidigare tolkningar i ämnet koncentrerats kring social status, genus och kulturell identitet valde jag att studera fynden med dessa tre teman som utgångspunkt. Mitt material bestod av litteraturstudier av vetenskapliga verk som behandlade folkvandringstida brakteater och de ca. 200 fynd som gjorts i gravar. Förutom detta bestod materialet dessutom av teoretiska verk kring hur man som arkeolog studerar gravkontexter och olika sociala identiteter.

I presentationen av de teoretiska perspektiven konstaterades att sociala identiteter såsom status, genus och kulturell identitet kan uttryckas på flera olika sätt genom materiel kultur, men att det ofta är svårt att genom arkeologiska lämningar avgöra vilken eller vilka identiteter det är som uttrycks. Detta är beroende på hur samhället, gruppen eller individen väljer att använda den materiella kulturen och i vilka sammanhang. I fallen med de tre identiteter som uppsatsen koncentrerat sig på argumenterades det för att gravar och gravgods på olika sätt kan ha använts som uttrycksmedel. När man som arkeolog undersöker gravar är man dock i de flesta fall begränsad till att kunna tolka materialet och den kedja av händelser som utgjorde gravritualerna. Man måste också vara medveten om att identiteter i gravar lika väl kan ha tilldelats den döde först efter att dödsfallet inträffade. Identiteter i gravar behöver alltså inte spegla den dödes karaktär eller sociala ställning i levande livet. Det är dessutom nödvändigt att vara medveten om att skillnader i gravskick kan bero på både sociala, geografiska och individuella faktorer. Att två gravar skiljer sig åt behöver inte betyda att det rörde sig om två helt olika individer.

Nästa steg var att sammanfatta det samhälle i vilket brakteaterna tillverkades, och liknande föremål som kan ha inspirerat dem. Dessa innefattade främst mynt och medaljonger från Rom och Byzantium, vilka tycks ha kommit till norra Europa fr.o.m. 200-talet. Medan mynten var ämnade som betalningsmedel var kejsarmedaljongerna hedersbetygelser till politiska allierade. Norr om *Limes* användes dock båda sortens föremål som halssmycken. Det är osäkert exakt vilka syften de tjänade, men det är fullt möjligt att de fungerade som statusobjekt. Även germanska imitationer av dessa föremål har påträffats i Nordeuropa. Skrivna källor nämner att germanska kungar erhöll romerska medaljonger som vängåva från kejsaren – kanske spelade mynt, medaljonger och imitationer liknande roller mellan germanska eliter. Brakteaterna som fyndkategori är större och mer omfattande än ovanstående föremål – drygt tusen brakteater har påträffats i hela norra Europa, varav ungefär en femtedel i gravar. De tillverkades troligen främst i södra Skandinavien, men även i England och på kontinenten. Nästan alla är försedda med öglor, och slitage talar för att de bars runt halsen. Deras motiv skiftar mellan mänskliga och zoomorfa figurer, med skrift och symboler, vilkas innebörd ännu är omdebatterad. De tidigare formerna är dock mycket lika de romerska kejsarporträtten. Förutom gravar har de påträffats i depåer, vilkas syften är omdebatterade antingen som skattgömmor eller resultatet av någon slags offerhandling, och som lösfynd.

Brakteater tycks ha fungerat på många olika sätt i gravkontexter. För att skaffa en bättre överblick av materialet valdes fem områden med fynd ut – södra och mellersta Norge, England, Tyskland, den romerska provinsen Pannonien (delar av Österrike, Tjeckien, Ungern, Slovenien och Kroatien) samt Gotland. Gravfynd av brakteater i dessa områden är mycket olika. Medan de engelska och kontinentala fynden visar på stora likheter sinsemellan är de norska och gotländska mer mångsidiga. Medan de förra ofta påträffas i skelettgravfält på den dödes bröst har brakteater i skandinaviska gravar påträffats både i och utanför gravarna, vilka i sin tur bestod av en rad olika former.

Materialet har tolkats på en rad olika sätt, men tidigare forskning har framför allt inriktat sig på brakteaternas funktion i samhället och inte som gravgods. Dessa tolkningar fokuserar på brakteater som ett statusobjekt med starka kopplingar till de maktstrukturer inom olika germanska samhällen under folkvandringstid. Jag har argumenterat för att brakteaterna troligen fyllde en viktig funktion i det levande samhället, men att de även kunde fungera som symboliskt objekt även i gravar. Det kan dock tyckas paradoxalt att föremål som användes för visuell kommunikation lades ner i gravar där

deras visuella intryck gick förlorade. Jag har argumenterat för tre möjligheter till ett sådant scenario;

- Tillkomsten av en ny mening: brakteaterna hade en eller flera meningar som inte hade med gravkontexter att göra förrän omständigheterna fick dem att läggas ner.
- Förändring av en äldre mening: brakteaternas tidigare mening/ar skiftades så att de gick från att vara en levande människas accessoar till att vara gravgods utan att dessa meningar förändrades i sin anda.
- Avsaknad av mening innan gravritualen: en del brakteater kan ha tillverkats exklusivt som gravföremål, utan funktioner i det levande samhället.

Dessa tre möjligheter öppnar för en rad olika scenarion i vilka brakteater fungerade i gravritualernas olika sekvenser. Brakteater kan ha lagts i gravar innan, under och efter själva gravläggningen av den döde, och då i form av en gåva från sörjande, en ägodel till den döde, i ett beskyddande syfte etc. Min mening är att brakteater inte fyllde en eller två funktioner såsom gravgods, utan flera. Dessa funktioner kan ha varit både geografiskt, kulturellt och socialt baserade. Vad som är intressant är hur de som en relativt homogen fyndkategori användes på ett så heterogent sätt och över ett så stort område. Även i gravar är det slående hur olika de placerades, med vem och med vilka kombinationer av föremål. De exakta meningarna bakom besluten att placera dem i gravar är än så länge okänt, men deras fyndkontext tyder på att funktionerna var flera och mångsidiga.

Litteratur:

- Adetorp, J. (2008). *De Guldglänsande Ryttarna: C-Brakteaternas Ikonografi i ny Belysning*. Lund, Centrum för Teologi och Religionsvetenskap. Lunds Universitet.
- Andrén, A. (1991). "Guld och Makt – En Tolkning av de Skandinaviska Guldbrakteaternas Funktion". I Fabeck, C. & Ringtved, J. (Red.), *Samfundsorganisation og Regional Variation: Norden i Romersk Jernalder og Folkevandringstid*. Århus, Aarhus Universitetsforlag, Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVII, 1991, sid. 245-256.
- Arrhenius, B. (1995). "Women and Gold: On the Role of Women in Society at the Time of the Great Migrations and their Relationship to the Production and Distribution of Ornaments". I Resi, H. G. (Red.), *Produksjon og Samfunn: Om Erverv, Spesialisering of Bosetning i Norden i 1. Årtusen e.Kr.* Oslo, Universitetet i Oslo, Beretning fra 2. Nordiske Jernaldersymposium på Granavolden Gjøstgiveri 7.-10. Mai 1992. *Varia* 30, Universitetets Oldsaksamling, sid. 85-102.
- Artelius, T. (2009). "Kvinnan med Spjutet: Om Vikingatida Rädslor, Gengångare och Spjutets Kraft". I Ekengren, F. & Stutz, L. N. (Red.), *I Tillvarons Gränsland: Perspektiv på Kroppen mellan Liv och Död*. Lund, Grahn's Tryckeri AB, *Acta Archaeologica Lundensia*, Series altera in 8°, No. 60, sid. 18-42.
- Axboe, M. (1991). "Guld og Guder i Folkevandringstiden: Brakteaterne som Kilde til Politisk/Religiøse Forhold". I Fabeck, C. & Ringtved, J. (Red.), *Samfundsorganisation og Regional Variation: Norden i Romersk Jernalder og Folkevandringstid*. Århus, Aarhus Universitetsforlag, Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVII, 1991, sid. 187-202.
- Axboe, M. (2001). "Amulet Pendants and a Darkened Sun: On the Function of the Gold Bracteates and a Possible Motivation for the Large Gold Hoards". I Magnus, B. (Red.), *Roman Gold and the Development of the Early Germanic Kingdoms: Aspects of Technical, Socio-political, Socio-economic, Artistic and Intellectual Development, A.D. 1-550*. Stockholm, Almqvist & Wiksell, Symposium in Stockholm 14-16 November 1997. Konferenser 51, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, sid. 119-135.
- Axboe, M. (2004). *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit: Herstellungsprobleme und Chronologie*. Berlin, de Gruyter. Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde, 38.
- Axboe, M. (2007). *Brakteatstudier*. Köpenhamn, Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, Nordiske Fortidsminder, 25.
- Bakka, E. (1981). "Scandinavian-type Gold Bracteates in Kentish and Continental Grave Finds". I Evison, V. I. (Red.), *Angles, Saxons and Jutes: Essays presented to J.N.L. Myres*. Oxford, Clarendon Press, sid. 11-38.
- Behr, C. (2000). The Origins of Kingship in Early Medieval Kent. *Early Medieval Europe vol. 9 (1)*. Oxford, Blackwell Publishers, sid. 25-52.
- Behr, C. (2010). New Bracteate Finds from early Anglo-Saxon England. *Medieval Archaeology vol. 54*. London, Society for Medieval Archaeology, sid. 34-88.
- Bóna, I. (1976). *The Dawn of the Dark Ages: The Gepids and the Lombards in the Carpathian Basin*. Budapest, Corvina Press, Hereditas.
- Bursche, A. (2001). "Roman Gold Medallions as Power Symbols of the Germanic Élite". I Magnus, B. (Red.), *Roman Gold and the Development of the Early Germanic Kingdoms: Aspects of Technical, Socio-political, Socio-economic, Artistic and Intellectual Development, A.D. 1-550*. Stockholm, Almqvist & Wiksell, Symposium in Stockholm 14-16 November 1997. Konferenser 51, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, sid. 83-102.
- Bursche, A. (2009). 11: The Coins. I Boye, L. & Lund Hansen, U. (Red.) *Wealth and Prestige: an Analysis of Rich Graves from Late Roman Iron Age on Eastern Zealand, Denmark*.

- Köpenhamn, Studier i Astronomi, Nyere Tid, Arkæologi 2. Kroppedal Museum, sid. 185-192.
- Byock, J. (1990). *Saga of the Völsungs: the Norse Epic of Sigurd the Dragon Slayer*. Översättning och Inledning av Jesse L. Byock. Berkeley, University of California Press.
- Carlie, A. (2004). *Forntida Byggnadskult: Tradition och Regionalitet i Södra Skandinavien*. Stockholm, Riksantikvarieämbetets förlag.
- Chadwick Hawkes, S. & Pollard, M. (1981). The Gold Bracteates from Sixth-century Anglo-Saxon Graves in Kent, in the Light of a new find from Finglesham. *Frühmittelalterliche Studien vol. 15*, sid. 316–370.
- Chadwick Hawkes, S. & Grainger, G. (2006). *The Anglo-Saxon Cemetery at Finglesham, Kent*. Oxford, Oxford University School of Archaeology Monograph.
- Christie, N. (1995). *The Lombards*. Oxford & Cambridge, Blackwell Publishers. The Peoples of Europe, vol. 9.
- Crass, B. (2001). "Gender and Mortuary Analysis: What can Grave Goods Really Tell Us?" I Arnold, B. & Wicker, N. (Red.), *Gender and the Archaeology of Death*. Walnut Creek, AltaMira Press, Gender and Archaeology Series vol. 2, sid. 105-118.
- Ekengren, F. & Stutz, L. N. (2009). *I Tillvaros Gränsland: Perspektiv på Kroppen mellan Liv och Död*. Lund, Grahns Tryckeri AB, Acta Archaeologica Lundensia, Series altera in 8°, No. 60.
- Ekengren, F. (2009). *Ritualization – Hybridisation – Fragmentation: The Mutability of Roman Vessels in Germania Magna AD 1-400*. Lund, Grahns Tryckeri AB, Acta Archaeologica Lundensia, Series in Prima 4°, No. 28.
- Ekengren, F. (2013 IN PRESS). "Contextualizing Grave Goods: Theoretical Perspectives and Methodological Implications". I Tarlow, S. & Stutz, L. N. (Red.), *The Oxford Handbook of The Archaeology of Death and Burial*. Oxford, Oxford University Press, sid. 173-192.
- Ekroth, G. (2008). "Mat, Identitet och Status: Om Fördelningen av Kött mellan Människor och Gudar i Antik Grekisk Offerritual". I Petersson, B. & Skoglund, P. (Red.), *Arkeologi och Identitet*. Lund, Grahns Tryckeri AB, Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 53, sid. 189-206.
- Evison, V. I. (1987). *Dover: The Buckland Anglo-Saxon Cemetery*. London, Historic Buildings and Monuments Commission for England, Archaeological Report 3.
- Fabech, C. & Ringtved, J. (1995). "Magtens Geografi i Sydsandinavien: Om Kulturlandskab, Produktion og Bebyggelsesmønster". I Resi, H. G. (Red.), *Produksjon og Samfunn: Om Erverv, Spesialisering of Bosetning i Norden i 1. Årtusen e.Kr*. Oslo, Universitetets Oldsaksamling, Universitetet i Oslo, Beretning fra 2. Nordiske Jernaldersymposium på Granavolden Gjestgiveri 7.-10. Mai 1992. Varia 30, sid. 11-37.
- Gaimster, M. (1998). *Vendel Period Bracteates on Gotland: on the Significance of Germanic Art*. Lund, Almqvist & Wiksell International, Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 27.
- Gaimster, M. (2001). "Gold Bracteates and Necklaces: Political Ideals in the Sixth Century". I Magnus, B. (Red.), *Roman Gold and the Development of the Early Germanic Kingdoms: Aspects of Technical, Socio-political, Socio-economic, Artistic and Intellectual Development, A.D. 1-550*. Stockholm, Almqvist & Wiksell, Symposium in Stockholm 14-16 November 1997. Konferenser 51, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, sid. 143-155.
- Geisler, H. (1998). *Das frühbairische Gräberfeld Straubing-Bajuwarenstraße*. Vol. I: Textband; Vol. II: Tafelband. Rahden/Westf, Katalog der archäologische Befund und Funde. Internationale Archäologie 30.
- Gennep, A. van. (1977). *The Rites of Passage*. Översatt av Vizedom, M. & Caffee, G. London, Routledge.

- Genrich, A. & Falk, A. (1976). *Libenau. Ein Sächsisches Gräberfeld*. Hildesheim, Wegweiser zur vor- und frühgeschichte Niedersachsens. Heft 3.
- Gosden, C. & Marshall, Y. (1999). The Cultural Biography of Objects. *World Archaeology*, Vol. 31, No. 2. sid. 169-178.
- Green, B., Rogerson, A. & White, S. G. (1987). *The Anglo-Saxon Cemetery at Monring Thorpe, Norfolk*. Vol. I: Catalogue; Vol. II: Illustrated Grave-goods. Dereham, Norfolk, East Anglian Archaeology. Report 36.
- Gräslund, A-S. (2001). "The Position of Iron Age Scandinavian Women: Evidence from Graves and Rune Stones". I Arnold, B. & Wicker, N. (Red.), *Gender and the Archaeology of Death*. Walnut Creek, AltaMira Press, Gender and Archaeology Series, Vol. 2, sid. 81-102.
- Gustin, I. (2008). "Glömda Grupper? Om Gemenskaper och Grupptillhörighet under Vikingatid". I Petersson, B. & Skoglund, P. (Red.), *Arkeologi och Identitet*. Lund, Grahns Tryckeri AB, Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 53, sid. 219-242.
- Hauck, K., Axboe, M., Clavadetscher, U., Düwel, K. & von Padberg, L. (1989). *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit*. Ikonographischer Katalog (Einleitung). Fink, München, Münstersche Mittelalter-Schriften, 24/1,1.
- Hauck, K., Axboe, M., Clavadetscher, U., Düwel, K. & von Padberg, L. 1989. *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit*. Ikonographischer Katalog (IK 1, Text). Fink, München, Münstersche Mittelalter-Schriften, 24/1,2.
- Hauck, K., Axboe, M., Clavadetscher, U., Düwel, K. & von Padberg, L. 1989. *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit*. Ikonographischer Katalog (IK 1, Tafeln). Fink, München, Münstersche Mittelalter-Schriften, 24/1,3.
- Hauck, K., Axboe, M., Clavadetscher, U., Düwel, K. & von Padberg, L. 1989. *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit*. Ikonographischer Katalog (IK 2, Text). Fink, München, Münstersche Mittelalter-Schriften, 24/2,1.
- Hauck, K., Axboe, M., Clavadetscher, U., Düwel, K. & von Padberg, L. 1989. *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit*. Ikonographischer Katalog (IK 2, Tafeln). Fink, München, Münstersche Mittelalter-Schriften, 24/2,2.
- Hauck, K., Axboe, M., Clavadetscher, U., Düwel, K. & von Padberg, L. 1989. *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit*. Ikonographischer Katalog (IK 3, Text). Fink, München, Münstersche Mittelalter-Schriften, 24/3,1.
- Hauck, K., Axboe, M., Clavadetscher, U., Düwel, K. & von Padberg, L. 1989. *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit*. Ikonographischer Katalog (IK 3, Tafeln). Fink, München, Münstersche Mittelalter-Schriften, 24/3,2.
- Hedeager, L. (1988). "Money Economy and Prestige Economy in the Roman Iron Age". I Hårdh, B., Larsson, L., Olausson, D. & Petré, R. (Red.), *Trade and Exchange in Prehistory: Studies in Honour of Berta Stjernquist*. Lund, Lunds Universitets Historiska Museum, Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 16, sid. 147-153.
- Hedeager, L. (1990). *Danmarks Jernalder: Mellem Stammer og Stat*. Århus, Aarhus Universitetsforlag.
- Hedeager, L. (1991). "Gulddepoterne fra Ældre Germanertid: Forsøg på en Tolkning". I Fabeck, C. & Ringtved, J. (Red.), *Samfundsorganisation og Regional Variation: Norden i Romersk Jernalder og Folkevandringstid*. Århus, Aarhus Universitetsforlag, Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVII, sid. 203-212.
- Hedeager, L. (1992). *Iron-Age Societies: From Tribe to State in Northern Europe, 500 BC to AD 700*. Översatt av Hines, J. Oxford, Blackwell Publishers.
- Hinton, D. (2005). *Gold & Gilt, Pots & Pins: Possessions and People in Medieval Britain*. Oxford, Oxford University Press.
- Hjørungdal, T. (1991). *Det Skjulte Kjønn: Patriarkal Tradisjon og Feministisk Visjon i Arkeologien belyst med Fokus på en Jernalderskontekst*. Akademisk avhandling vid

- humanistiska fakulteten vid universitetet i Lund. Lund, Almqvist & Wiksell International, Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°. Nr. 19.
- Häbler, H.-J. (1994). *Neue Ausgrabungen in Issendorf, Niedersachsen. Ein Beitrag zur Erforschung der Kulturgeschichte des sächsischen Stammes auf dem Kontinent*. Hannover, Studien zur Sachsenforschung vol. 9.
- James, E. (1989). Burial and Status in the Early Medieval West. *Transactions of the Royal Historical Society*. Fifth Series, Vol. 39. sid. 23-40.
- Jenkins, R. (2010). *Social Identity*. London & New York, Routledge, 3rd Ed.
- Jennbert, K. (2006). "The Heroized Dead: People, Animals and Materiality in Scandinavian Death Rituals, AD 200-1000". I Andrén, A., Jennbert, K. & Raudvere, C. (Red.), *Old Norse Religion in long-term Perspectives: Origins, Changes, and Interactions*. Lund, Nordic Academic Press, sid. 135-140.
- Joyce, R. (2005). Archaeology of the body. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 34, sid. 139-158.
- Kaliff, A. & Sundqvist, O. (2004). *Oden och Mithraskulten: Religiös Ackulturation under Romersk Järnålder och Folkvandringstid*. Uppsala, Uppsala Universitet, Occasional Papers in Archaeology 35.
- Lagerlöf, A. (1991). "Är Gravmaterialet användbart för Sociala Analyser eller säger det mer om Riter och Ceremonier?". I Fabeck, C. & Ringtved, J. (Red.), *Samfundsorganisation og Regional Variation: Norden i Romersk Jernalder og Folkevandringstid*. Århus, Aarhus Universitetsforlag, Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVII, sid. 127-132.
- Lindeberg, M. (1997). Gold, Gods and Women. *Current Swedish Archaeology*, vol. 5, sid. 99-110.
- Lönnroth, L. (2006). *Njals Saga*. Översatt och Inledd av Lars Lönnroth. Stockholm, Atlantis.
- Malmer, M. (1963). *Metodproblem inom Järnålderns Konsthistoria*. Lund, Håkan Ohlssons Boktryckeri, Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 3.
- Mandt, G. (1998). "Vingen Revisited: A Gender Perspective on "Hunter's Rock Art"". I Lars Larsson & Berta Stjernquist (Red.), *The World-view of Prehistoric Man*. Stockholm, Almqvist & Wiksell, Symposium i Lund, 5-7 Maj, 1997. Konferenser 40, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, sid. 201-224.
- Pearson, M. P. (2001). *The Archaeology of Death and Burial*. Somerset, Butler & Tanner, Texas A&M University Anthropology Series 3.
- Pearson, A. (2006). Piracy in Late Roman Britain: a Perspective from the Viking Age. *Britannia* Vol. 37, sid. 337-353.
- Pesch, A. (2011). "Gold Bracteates and Female Burials: Material Culture as a Medium of Elite Communication in the Migration Period". I Quast, D. (Red.), *Weibliche Eliten in der Frühgeschichte: Female Elites in Protohistoric Europe*. Mainz, Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Internationale Tagung vom 13. bis zum 14. Juni 2008 im RGZM im Rahmen des Forschungsschwerpunktes "Eliten", sid. 377-397.
- Petré, B. (1980). Björnfällen i Begravningsritualen – Statusobjekt Speglande Regional Skinnhandel? *Fornvännen* nr. 75, sid. 5-14.
- Ploumis, I.M. (2001). "Gold in Political Propaganda within the Roman Empire". I Magnus, B. (Red.), *Roman Gold and the Development of the Early Germanic Kingdoms: Aspects of Technical, Socio-political, Socio-economic, Artistic and Intellectual Development, A.D. 1-550*. Stockholm, Almqvist & Wiksell, Symposium in Stockholm 14-16 November 1997. Konferenser 51, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, sid. 61-79.
- Ravn, M. (2000). "The Use of Symbols in Burials in Migration Age Europe: a Theoretical and Methodological Approach". I Olausson, D. & Vandkilde, H. (Red.), *Form, Function & Context: Material Culture Studies in Scandinavian Archaeology*. Lund, Almqvist & Wiksell, Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°, No. 31, sid. 275-298.
- Ravn, M. (2003). *Death Ritual and Germanic Social Structure (c. AD 200-600)*. Oxford, BAR International Series 1164.

- Shennan, S. J. (1994). "Introduction: Archaeological Approaches to Cultural Identity". I Shennan, S. J. (Red.), *Archaeological Approaches to Cultural Identity*. London & New York, Routledge, sid. 1-32.
- Stutz, L. N. (2006). "Escaping the Allure of Meaning: Toward new Paradigms in the Study of Ritual in Prehistory". I Andrén, A., Jennbert, K. & Raudvere, C. (Red.), *Old Norse Religion in long-term Perspectives: Origins, Changes, and Interactions*. Lund, Nordic Academic Press, sid. 95-98.
- Svernfors, M. (2006). *Pärlors Beskydd & Björnklor's Styrka: en Studie av Symboler i Manliga och Kvinnliga Gravar under Äldre Järnålder*. Högskolan i Kalmar, Institutionen för Humaniora och Samhällsvetenskap, Magisteruppsats.
- Sällström, F. (1943). Lilla Jored-fyndets Gravanläggning. *Antikvariska Studier I*. Stockholm, Wahlström & Widstrand, Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens Handlingar, del 55. sid. 5-60.
- Sørensen, M. L. S. (2000). *Gender Archaeology*. Cambridge, Polity Press.
- Tegnér, M. (2008). "Högar av Minnen: Förhållandet till det Förflutna under Järnåldern i Öresundsregionen". I Petersson, B. & Skoglund, P. (Red.), *Arkeologi och Identitet*. Lund, Grahns Tryckeri AB, Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 53, sid. 243-270.
- Vandkilde, H. (2000). "Material Culture and Scandinavian Archaeology: A Review of the Concepts of Form, Function and Context". I Olausson, D. & Vandkilde, H. (Red.), *Form, Function & Context: Material Culture Studies in Scandinavian Archaeology*. Lund, Almqvist & Wiksell, Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°, No. 31, sid. 3-49.
- Ward-Perkins, B. (2000). Why did the Anglo-Saxons not become more British? *The English Historical Review* Vol. 115, No. 462, sid. 513-533.
- Warhurst, A. (1955). The Jutish cemetery at Lydinge. *Transactions of the Kent Archaeological Society* 69, sid. 1-40.
- Webster, L. (2001). "From Hoxne to Dover: Recent Gold Finds in Britain and their Political Geography, c. 400-600 A.D." I Magnus, B. (Red.), *Roman Gold and the Development of the Early Germanic Kingdoms: Aspects of Technical, Socio-political, Socio-economic, Artistic and Intellectual Development, A.D. 1-550*. Stockholm, Almqvist & Wiksell, Symposium in Stockholm 14-16 November 1997. Konferenser 51, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, sid. 251-262.
- Weglian, E. (2001). "Grave Goods do not a Gender make: a Case Study from Singen am Hohentwiel, Germany". I Arnold, B. & Wicker, N. (Red.), *Gender and the Archaeology of Death*. Walnut Creek, AltaMira Press, Gender and Archaeology Series vol. 2, sid. 137-155.
- Wemple, S. F. (1981). *Women in Frankish Society: Marriage and the Cloister 500 to 900*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Werbart, B. (1994). "Kultur, Folk eller Keramik? Om Pan-orientalister, Kossinister och Anti-Kossinister: Fördomar om Etnicitet och Arkeologi". I Iregren, E. & Werbart, B. (Red.), *Arkeologi och etik: seminarium för arkeologer och osteologer 9 december 1993*. Lund, Lunds Universitet, Institute of archaeology report series No. 52, sid. 41-52.
- Werbart, B. (2008). "Osynliga Identiteter". I Petersson, B. & Skoglund, P. (Red.), *Arkeologi och Identitet*. Lund, Grahns Tryckeri, Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 53, sid. 289-298.
- Wicker, N. (2003). "The Scandinavian Animal Styles in Response to Mediterranean and Christian Narrative Art". I Carver, M. (Red.), *The Cross Goes North: Processes of Conversion in Northern Europe AD 300-1300*. York, York Medieval Press, sid. 531-550.
- Wicker, N. (2005). "Display of Scandinavian Migration Period Bracteates and Other Pendant Jewelry as a Reflection of Prestige and Identity". I Bork, R., Montgomery, S., Neuman de Vegvar, C., Shortell, E. & Walton, S. (Red.), *De Re Metallica: The Uses of Metal in the*

- Middle Ages*. Bodmin, Ashgate, MPG Books Ltd, AVISTA Studies in the History of Medieval Technology, Science and Art, vol. 4, sid. 49-60.
- Wicker, N. (2008). "Scandinavian Migration Period Bracteates Found Outside the Nordic Area. Import or Imitation?". I Biehl, P. F. & Rassamakin, Y. (Red.), *Import and Imitation in Archaeology*. Langenweißbach, Beier and Beran, Schriften des Zentrums für Archäologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeerraumes 11, sid. 243-252.
- Wicker, N. (2010). "Situating Scandinavian Migration Period Bracteates: From Typology and Iconography to Gender, Agency and Visual Culture". I Dommasnes, L.H., Hjørungdal, T., Montón-Subías, S., Sanchez-Rómero, M. & Wicker, N. (Red.), *Situating Gender in European Archaeologies*. Budapest, Archaeolingua Alapítvány, Úri u. 49, sid. 67-81.
- Williams, H. (2009). "On Display: Envisioning the Early Anglo-saxon Dead". I Sayer, D. & Williams, H. (Red.), *Mortuary Practices and Social Identities in the Middle Ages: Essays in Burial Archaeology in Honour of Heinrich Härke*. Exeter, University of Exeter Press, sid. 170-206.
- Wiker, G. (2001). Om Konstruksjon av ny Menneskelig Identitet i Jernalderen. *Primitive Tider*. Årgang 4, sid. 51-72.
- Åkerström-Hougen, G. (2010). *Genesis och Metamorfosis: En Studie i de Nordiska Guldbrakteaternas Ikonografi*. Göteborg, Intellecta Infolog AB, Acta Universitatis Gothoburgensis, Gothenburg Studies in Art and Architecture 31.
- Öhnell, T. (1996). *Skandinaviska Imitationer av Romerska Medaljonger*. Uppsala, Uppsala Universitet, CD-uppsats vid Institutionen för Arkeologi.

Digitala Källor:

- Dictionary of Gems and Gemology (via hemsidan Springer Link). Sökord: Amulet. Hämtad 13 maj 2013 från http://link.springer.com.ludwig.lub.lu.se/referenceworkentry/10.1007/978-3-540-72816-0_844/fulltext.html.
- Wulfheodenas: Living history, media, education, museum and heritage services*. Fotografi av rekonstruktion (se fig. 23) taget av Jennifer Laird hämtat 12 maj 2013 från <https://www.facebook.com/pages/Wulfheodenas/108333802621780>.

Övriga Källor:

- Oxford Advanced Learner's Dictionary* (Red. Wehmeier, S., Lea, D., Florio, J., Parkinson, D. & Ashby, M.), 2001. 6th Ed. Oxford University Press, Oxford.